BULLETIN OF TIBETOLOGY

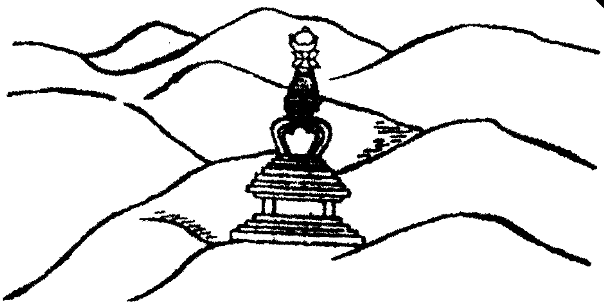

NEW SERIES

1998 NO. 1

SIKKIM RESEARCH INSTITUTE OF TIBETOLOGY
GANGTOK, SIKKIM.

The Bulletin of Tibetology seeks to serve the specialist as well as the general reader with an interest in this field of study. The motif portraying the stupa on the mountains suggests the dimensions of the field.

Editors:
Acharya Samten Gyatso Lepcha
Dr. Rigzin Ngodup Dokham
Thupten Tenzing

BULLETIN OF TIBETOLOGY

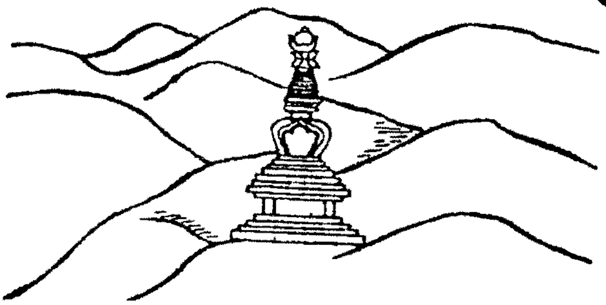

NEW SERIES

1998 NO. 1

SIKKIM RESEARCH INSTITUTE OF TIBETOLOGY
GANGTOK, SIKKIM.

Price per copy Rs. 40/-

1998

Published by the Director
Sikkim Research Institute of Tibetology
Gangtok, Sikkim-737 102

PRINTED BY MEDIATRANSHIMALAYA PUBLICATIONS,
31A NATIONAL HIGHWAY, (BELOW HIGH COURT),
GANGTOK, SIKKIM.

CONTENTS

S. No:		Pages
1.	sBas-Yul 'Bras-mo-ljongs - Dr. Rigzin Ngodup	1-12
2.	Bod-kyi sNyan-nGag gi lo-rGyus modr-bsdus - Acharya Tsultsem Gyatso	13-29
3.	Boudha Tantra Vajrayana ki Samiksha - Prof. P.G. Yogi	30-44
4.	The three fundamental Yanas (The symbol of ultimate goal) - Acharya Sonam Gyatso Dokhanm	45-48

NOTES AND TOPICS:

(a) Apotheosis of Tantra
-Bhajagovinda Ghosh 49-50

(b) Buddhism as I Understood
- Tsewang Tamding 51-53

CONTRIBUTORS IN THIS ISSUE:

DR. RIGZIN NGODUP DOKHAM: Studied Buddhist Philosophy in Sikkim Institute of Higher Nyingma Studies, Gangtok, obtained Acharya Degree form the Institute of Sampurnanand Sanskrit Visva-Vidhyalaya, Varanasi, and Ph.D. from International Indo-Tibetan Nyingmapa Buddhist Cultural Preservation Society, Santiniketan. A study on the significance of Tantric ritual objects and Mandala. Presently working in the SRIT as Research Officer.

ACHARYA TSULTSEM GYATSO: Studied in Sikkim Institute of Higher Nyingma Studies. Obtained Acharya degree from Sampurnanand Sanskrit University, Varanasi in the year 1992. A scholar of this Institute since 1993, he assists in the preparation of Tibetan Catalogue of various treatises and translation works.

PROF. PARAMESHWAR GIRI YOGI: Obtained Acharya in Pali Buddhism and Post Graduate Diploma in Archaeology and Museum Science. He is also a member of various committees appointed by Sampurnanand Sanskrit University, Varanasi. Presently, working in SHINS(Sheda), Gangtok, as Senior Lecturer in Pali Buddhism and Sanskrit.

ACHARYA SONAM GYATSO DOKHANM: Obtained Acharya degree on Nyingma Buddhist Studies from the Sampurnanand Sanskrit University, Varanasi. He had underwent basic training courses of the Sikkimese language and served ten years as a Teacher in various Sikkim Government Schools. He served in the Ecclesiastical Department, Govt. of Sikkim as Gendrung(Monastic Administrator) for five years. Presently, he is working in SRIT as Assistant Director on deputation from the Govt. of Sikkim since May 1997.

SHRI BHAJAGOVINDA GHOSH: Had lessons in Brahmanic and Buddhist literature. He was sometime in the Asiatic Society, Calcutta as Curator of Museum and Manuscript section. Presently, working as senior Research scholar at SRIT.

SHRI TSEWANG TAMDING: Obtained post-graduate diploma in Journalism from IIMC, New Delhi. Besides contributing several poems to both English and Tibetan Newspapers and Magazines. he had also translated many popular English books into Tibetan. Earlier he was the senior editor of the Tibetan Herald and at present he is a Joint Secretary in the Department of Printing and Stationary (Sikkim Govt. Press), Government of Sikkim, Gangtok.

Views expressed in the Bulletin of Tibetology are those of the contributors and not of the Sikkim Research Institute of Tibetology. An article represents the private individual views of the author and does not reflect those of any office or Institution with which the author may be associated. The editors are the publishers of the article(s); copyright of an article belongs to the author, unless otherwise indicated.

སྨན་ཡུལ་འབྲས་མོ་ལྗོངས་ནི།

རིག་འཛིན་དངོས་གྲུབ་མདོ་ཁམ།

༄༅། །བོད་གངས་ཅན་གྱི་ལྗོངས་སུ་སློབ་དཔོན་ཆེན་པོ་པད་མ་འབྱུང་གནས་ཀྱིས། འཁོར་རྗེ་འབངས་ཉེར་ལྔ་སོགས་ལས་ཅན་གྱི་སྐྱེས་བུ་རྣམས་ལ་གསུངས་པ། མ་འོངས་པའི་དུས་ལ་བབས་པའི་ཆེ། བཟང་པོའི་བཀའ་སློལ་ཉུབ། ངན་པའི་ལུགས་ངན་དར་བ་ལ་བརྟེན། ཡུལ་ཕྱོགས་ཐམས་ཅད་བཀྲ་མི་ཤིས་པ་དང་། ཡུལ་འཁྲུག་ཆེན་པོ་འབྱུང་། ཀླ་ཀློ་མཐར་བྱེད་སོགས་རྒྱ་ཧོར་བོད་ཐམས་ཅད་འཁྲུགས། ནད་མུག་མཚོན་གྱི་སྐལ་ངན་དར་བ་སོགས་དུས་ངན་གྱི་ལན་ཚ་རང་ལ་ཐུག་པ་སྙིང་རེ་རྗེ་ཡང་ད་ཐབས་མེད་དོ། འདུན་མ་ཆོས་དང་མཐུན་ན་བདེ་སྐྱིད་འབྱུང་སྟེ། དེ་ལྟར་མིན་པར་ང་འ[illegible]བྱེད་ཅིང་། འཕྲུལ་གྱི་ཟས་ནོར་འདོད་སྲིད་ལ་ལྟས་ནས། གདན་གྱི་བདེ་བ་རླུང་ལ་བསྐུར་བར་བྱེད། བདེ་སྐྱིད་ཀྱི་སྨུ་གུ་སྲད་ལ་བསྐུར་བ་ཡིན། དུས་ངན་སྙིགས་མའི་སེམས་ཅན་རྣམས་ལས་ངན་གྱིས་མནར་བ་རྣམས། དུས་ རྟགས་ངན་པ་ཅི་ཤར་ཡང་སླས་པའི་ཚིག་ལ་ཉན་པར་མི་གྱུར་པས། ཆོས་བྱེད་སྒྲུབ་པ་པོ་རྣམས་དང་སྐལ་ལྡན་ཕོ་མོ་རྣམས་དུས་ངན་པ་དེ་ལྟ་བུ་ཤར་བའི་ཚེ། དད་ལྡན་ཆོས་བྱེད་རྣམས་ཀྱི་དོན་དུ། བོད་ཡུལ་ཁ་བ་ཅན་གྱི་ཕྱོགས་བཞི་ན་སྦས་པའི་ཡུལ་ཆེན་པོ་བཞི། མཚམས་བཞིར་ཡུལ་ཕྲན་བཞི། གངས་རི་ཉི་ཤུ། རོང་བཞི། ལུང་ཕྲན། རི་སུལ། གངས་བྲག་ལ་སོགས་པའི་དབེན་ཞིང་འཆི་དོག་མེད་པའི་ཕྱོགས་སུ་བྲོས། སྒྲུབ་པ་ཚུལ་བཞིན་སྒྲོད་ཅིག་གསུངས་པ་ལྟར། སྦས་ཡུལ་ཁྱད་པར་ཅན་ཆེ་ཆུང་མང་དུ་བྱིན་གྱིས་བརླབས་པའི་ནང་ནས། ཁྱད་པར་ཅན་གྱི་སྦས་ཡུལ་འབྲས་མོ་ལྗོངས་ཀྱི་སྐོར་བཤད་པ་ལ། ལམ་ཡིག ལམ་གྱི་བར་ཆད་སེལ་བའི་ཐབས་སྣ་ཚོགས། དེར་བསླེབས་ནས་གནས་བཞི་བཅའ་ཚུལ། བཟའ་ལུགས། འཐུང་ལུགས། སོ་ནམས་ཞིང་ལས་བྱེད་ཚུལ། ཡུལ་གྱི་གཞི་བདག་གནས་སྲུང་མཆོད་ཚུལ་སོགས་བསླབ་བྱ་མང་དུ་གསུངས་པའི་ནང་ནས་རང་རེའི་སྦས་ཡུལ་འབྲས་མོ་ལྗོངས་ཞེས་བྱ་བ་འདི་ནི། རྒྱ་གར་གྱི་རྒྱ་མཚོ །ཤར་ཕྱོགས་སུ་འབྲུག་ཡུལ། ནུབ་ཕྱོགས་སུ་བལ་ཡུལ་གཉིས་ཀྱི་བར་ན་ཡོད་པས་བར་ཡུལ་ཞེས་བྱ། མདོད་

ལྷ་སྣག་རྩེའི་མདུན་དུ་ཡོད་པ་ཡུལ་འདི་བཀྲ་ཤིས་བྱིན་ཆགས་པ། དབྱིབས་གྲུ་བཞི་དང་ལྡན་པ། ཕུ་བདེ་ཞིང་ཡངས་པ། ཤ་བ་དང་གོ་བ་རྣ་བ་བྱ་གོང་མོ་སྲེག །རྨ་བྱ་སྣག་གཟིག་དོམ་འདྲེད་རྣམས་བག་ཡངས་སུ་བརྩེ་བ། རི་རྣམས་རྒྱལ་བ་རིགས་ལྔ་དང་འདྲ་བ། མདའ་རི་ཐམས་ཅད་ནག་པོ། ཤར་རི་ཐམས་ཅད་འཕན་འཕྱར་བ་འདྲ་བ། བྱང་རི་ཐམས་ཅད་ལག་སོར་བཀྲམ་པ་འདྲ་བ། གངས་རིའི་འོག་བྲག་རི་ནམས་ལྷའི་ཕོ་བྲང་དུ་གནས་པ། དེ་འོག་སྤང་རི་རྣམས་ལ་སྨན་སྣ་དྲི་བཟང་ལྡན་པའི་ཙན་དན་མེ་ཏོག་སོགས་ཀྱིས་མཛེས་པ། དེ་འོག་ཤིང་ནགས་ཀྱི་ཚལ་རྒྱ་སྣག་འཁྲིང་པ་འདྲ་བ། དེ་ནང་སྣག་གཟིག་སོགས་རྩེ་ཞིང་རོལ་པ། མདོར་ན་འཛམ་གླིང་ན་ཡོད་པའི་བྱ་རིགས་དྭགས་མ་ཚང་པ་གཅིག་ཀྱང་མེད་པ། སྤང་ལྗོངས་རྣམས་ལ་དོམ་ནག་གི་ལྤགས་པ་བཏིང་པ་འདྲ་བ། རིའི་སྣ་རྣམས་གཟིག་ཕྱུག་འཁྱུག་པ་འདྲ་བ། རི་རྣམས་མདང་དང་ལྡན་པས་རྒྱལ་པོ་གདན་ལ་བཞུགས་པ་འདྲ་བ། སྤང་ནགས་འདྲེས་མར་ཡོད་པ། ཕུ་ཡི་ཆུ་རྣམས་རལ་གྲི་འདྲ་བར་བབས་པ། ལྷགས་སྒྲོག་ལྷར་འཁྲིལ་བ། ས་ཡི་མཐིལ་གསེར་གཞོང་ཞག་གིས་ཁེངས་པ་འདྲ་བ། ཕུ་རུ་སྨན་གྱི་རིགས་དང་ཡུང་དཀར་བ་ལུ་སོགས་ཡོད། མདའ་ན་བཙོད་དང་། བར་ན་ལོ་ཏོག་སྣ་ཚོགས་སྐྱེ་བ། ཤིན་ཏུ་བག་བྲོ་བ་ཕོ་བྲང་པད་མ་ཅན་དང་འདྲ་བ། ས་ཡི་ལྟེ་བ་དོ་རྗེ་གདན་དང་མཉམ་པ། རྒྱུད་ལ་བྱམས་སྙིང་རྗེ་སྐྱེ་བ་ཕོ་བྲང་རི་པོ་ཏ་ལ་དང་མཉམ་པ། ཤེས་རབ་རང་ཤུགས་ཀྱིས་འཕེལ་བ་ཕོ་བྲང་རི་བོ་རྩེ་ལྔ་དང་མཉམ་པ། ཆོས་སྒྲུབ་ན་མཐུ་ནུས་ཆེ་བ་ཕོ་བྲང་ལྕང་ལོ་ཅན་དང་མཉམ་པ། གནས་འདིར་མཁའ་འགྲོ་དངོས་སུ་འདུ་བས་ཨོ་རྒྱན་ཟངས་མདོག་དཔལ་རི་དང་འདྲ་བ། གཏེར་དང་ལོངས་སྤྱོད་ཕུན་སུམ་ཚོགས་པ་སུམ་ཅུ་རྩ་གསུམ་གྱི་རྣམ་པར་རྒྱལ་བའི་ཁང་བཟང་དང་འདྲ་བ། ཤིན་ཏུ་སྐྱིད་པས་བདེ་བ་ཅན་དང་འདྲ་བ། གུ་རུས་བྱིན་གྱིས་བརླབས་པའི་བྲག་ཕུག་རྩ་ཅན་གཙོ་བོ་ཉེར་བདུན་ཡོད། གངས་རི་རྣམས་ལས་ཆུ་བོ་ཡན་ལག་བརྒྱད་ལྡན་དུ་བབས་པས། ཚོ་ཆེན་བྱིན་རླབས་ཅན། ཤར་ཕྱོགས་སུ་རབ་དཀར་འོ་མ་ཅན་གྱི་མཚོ། ལྷོ་ཕྱོགས་སུ་རིན་ཆེན་འོད་འབར་ནོར་བུའི་མཚོ་ ནུབ་ཕྱོགས་སུ་བདེ་ཆེན་པད་མ་ཅན་གྱི་མཚོ། བྱང་ཕྱོགས་སུ་གཡུ་མཚོ་མུ་ལི་མཐིང་གི་མཚོས་གཅོས།

མཚོ་བཞི་བརྒྱ་དང་བཞི་ཡོད། དེ་དག་ལས་ཆུ་སྨན་རྣམས་དལ་གྱིས་འབབ་པས། ར་མཐོང་ཆུ། རི་ཉེད་བགྲ་ཤིས་བྲག་ཆུ་སོགས་དང་། ནད་རིགས་སོགས་ཞི་བར་བྱེད་པའི་སྨན་ཆུའི་རིགས་མིང་ཅན་ལྔ། ནད་རླུང་མཁྲིས་བད་ཀན་སོགས་སེལ་བའི་སྨན་གྱི་རིགས་མང་དུ་ཡོད། ཕུ་ན་ནད་ཚད་པ་སེལ་བའི་སྨན་དང་། མདའ་ན་གྲང་ནད་སེལ་བའི་སྨན། ཤིང་ཏོག་གི་རིགས་སྣ་ཚོགས་དང་། སྤོ་བཟར་བདུད་པ་སུམ་བརྒྱ་དྲུག་ཅུ་དང་། ཤ་མོའི་རིགས་མང་དུ་ཡོད། དོ་བ། ཀེའུ། ལ་ཕུག་ཀོ་སག་ལོ་ཧྲི་ཀེའུ་སོགས་རིགས་སྣ་ཚོགས། ལྷ་ཁྲིམས་སོགས་སྐུ་གསུང་ཐུགས་རྟེན་ཆོས་རྒྱུ། ཆོས་ཁ་དོག་དཀར་སེར་དམར་ལྗང་སྣ་ཚོགས། གསེར་དངུལ་ཟངས་ལྕགས་སོགས་རིན་པོ་ཆེའི་རིགས་ཀྱི་གཏེར་ཁ་མང་དུ་ཡོད། ཁྱད་པར་དུ་གངས་རི་ཆེན་པོ་མཛོད་ལྔ་ཞེས་པ་གངས་རི་ལྔ་ལ། ཆུའི་མཛོད། གསེར་དངུལ་མཛོད། ཆོས་དང་ནོར་གྱི་མཛོད། གོ་མཚོན་གྱི་མཛོད། འབྲུ་དང་སྨན་གྱི་མཛོད་སོགས། སློབ་དཔོན་ཆེན་པོས་མ་འོངས་འགྲོ་བའི་དོན་དུ་གཏེར་དུ་སྦས་ནས་ཡོད། དེ་ལྟ་བུའི་སྦས་གནས་ཁྱད་པར་ཅན་འདི་ནི་སློབ་དཔོན་ཆེན་པོས་བོད་སྐྱོང་བསྟན་མ་བཅུ་གཉིས། ཐང་ལྷ། མཛོད་ལྔའི་བདག་པོ་རྣམ་སྲས། ལྷ་བཙན་སྲུན་བདུན། བདུད་དང་བཙན་སྲུན་བདུན། མདའི་གཞི་བདག་མ་བདུད་ལྕམ་དྲལ། མཚོ་སྨན་སྨན་མོ་བར་གྱི་གཞི་བདག་བདུད་བཙན་དཔའ་བོ་ཧཱུྃ་རི་ ཕུ་ཡི་གཞི་བདག་གངས་ཆེན་མཛོད་ལྔ་སོགས་ལ་གཉེར་དུ་བཏད། དེས་ན། གངས་རི། བྲག་རི། མཚོ་ཆེ་ཆུང་ཆུ་ཕྲན་ཤིང་སོགས་ལ་གཞི་བདག་ལྷ་འདྲེ་སོགས་ཀྱི་རྣམ་བཀའ་བསྒོ་བ་བཞིན་དུ་བསྲུང་བཞིན་གནས་པས་ཤིན་ཏུ་གནན་པའོ།

དེའང་སྔོན་ཆེ་སློབ་དཔོན་ཆེན་པོ་འཁོར་རྗེས་འབངས་དངོས་སུ་ཞབས་ཀྱིས་བཅགས་ནས་གོང་གི་ལྷ་སྲིན་གཞི་བདག་རྣམས་གཏེར་སྲུང་དང་གནས་བདག་དུ་བསྐོས། དམིགས་བསལ་བཀྲ་ཤིས་སྡིངས་ལ་ཞབས་ཀྱིས་བཅགས་ནས་གནས་ཀྱི་ལྡེ་བར་བྱིན་གྱིས་བརླབས། བཀྲ་ཤིས་སྡིངས་ཞེས་བྱ་བ། ཁོར་ཡུག་གངས་རིའི་ཕྲེང་བ་བླ་བ་འབུམ་བརྩེགས་པ་ལྟ་བའི་ཁོར་ཡུག་གི་ནང་ཐམས་ཅད་རྫའི་རི་བོ། ལྗོངས་ཐམས་ཅད་ཤིང་དང་སྤང་གིས་མཛེས་པར་མཛེས་པའི་ནང་ནགས་ཀྱི་ལྗོངས་དང་། རི་བོ་ལྷ་ན་སྡུག་

པ་ལྷའི་གླང་ཆེན་པད་མའི་མཚོ་ལ་མངོན་པར་འཛུག་པ་འདྲ་བ། ཕྱོགས་བཞིར་སྒོ་བཞི་དང་ལྡན་པ།
གནམ་འཁོར་ལོ་རྩེ་བརྒྱད། ས་པད་མ་འདབ་བརྒྱད། མཚམས་བཞི་ལ་ལུང་པོའི་ལྗོངས་གསུམ།
མདའ་གཅིག །ཆུ་བོ་བཞི་དལ་དུ་འབབ་པ། དེ་ལྟ་བུའི་གཞལ་ཡས་ཁང་ནི་རྒྱལ་མཆོག་མ་དྷུ་ཀྱུ་རུས་
ལེགས་པར་བརྟགས་པའི་གནས་ཆེན་གྱི་ལྟེ་བ་བྲག་དཀར་བཀྲ་ཤིས་སྡིངས། ཡར་ནམ་ཁར་ལྟས་པས་
གནམ་འཁོར་ལོ་རྩིབས་བརྒྱད་འབར་བའི་ལྟེབ། མར་ས་གཞི་ལ་བལྟས་པས་པད་མ་འདབ་བརྒྱད་དུ་
གྲེས་པ་འདྲ་བའི་ལྟེ་བ། བར་ཆུ་བོ་ལ་བལྟས་པས་ལུང་ཆེན་གྱི་ཆུ་བོ་ཆེན་པོ་བཞི་འདུས་པའི་ལྟེ་བ།
ཕྱོགས་མི་འགྱུར་བའི་སྒོ་བྱང་སྒོ་གསང་གནས་སྐོར་བསྟན་པ། དབྱིབས་གྲུ་བཞི་པ། སྲིད་དུ་འདོམ་
དྲུག་ཡོད་པ། རྒྱར་འུར་རྡོའི་རྒྱང་དྲུག་ཡོད་པ། རྩེ་མོ་མེ་ལོང་གི་ངོས་ལྟར་ཁོད་སྙོམས་པ་དྭངས་
བ། ཕྱོགས་བཞིར་ཅན་དན་གྱི་སྡོང་པོ་བཞི་ཡོད། གནས་དེར་གཏེར་རིམ་པ་བདུན་དུ་སྦས་ནས་ཡོད།
གནས་ཆེན་དེའི་མདུན་རི་གདོང་ཞག་ཉལ་བ་འདྲ་བ། རྒྱབ་རི་གནས་དེ་ལ་བྱིས་པ་འཁྲུད་པའི་མ་མོ་
ལྟ་བུ། གནས་དེ་ཕྱི་ལྟར་བྲག་རི། ནང་ལྟར་ཨོ་རྒྱན་ཊཱ་ཀིའི་ཞིང་ཁམས་ཡིད་བཞིན་གྱི་ནོར་བུ་རིགས་
མི་འདྲ་བ་བརྒྱ་ཕྲག་འོད་དང་གཟི་བརྗིད་འབར་བ། གསང་བ་ལྟར་ན་བདེ་གཤེགས་སྒྲུབ་པ་བཀའ་
བརྒྱད། བླ་མ་དགོངས་པ་འདུས་པ་སོགས་རབ་འབྱམས་ཐེག་དགུའི་ལྷ་ཚོགས་ཐམས་ཅད་འཇའ་ལུས་
འཕོ་བ་ཆེན་པོའི་སྐུར་མངོན་སུམ་དུ་བཞུགས་པ། དེའི་རྩ་ཐམས་ཅད་རྡོ་རྗེའི་རྩ། ཆུ་ཐམས་ཅད་
ནི་འཆི་མེད་ཀྱི་ཚེ་ཆུ། ཤིང་ཐམས་ཅད་དཔག་བསམ་གྱི་ཤིང་། མདོར་ན་རི་དེའི་ རླུང་གི་རྡེ་ཕོག་
པ་ཐམས་ཅད་བསྐལ་པ་སྟོང་དུ་བསགས་པའི་སྡིག་སྒྲིབ་ཐམས་ཅད་དག །གནས་དེ་དབུས་ཕྱོགས་
ལྷུན་གྱིས་གྲུབ་པའི་གནས་ཡིན་པས། ཕྲིན་ལས་གང་བརྩམ་ཐོགས་པ་མེད་པར་འགྲུབ། གནས་དེ་
གསང་སྔགས་པའི་འབྱུང་གནས་ཡིན་པས་རྫོགས་ཆེན་ཀུན་བཟང་ཐུགས་ཀྱི་བསྟན་པ་དར། དེར་བཤད་
སྒྲུབ་ནན་ཏན་བྱེད་ནུས་ན། ཕུང་པོ་ལྷག་མེད་འོད་སྐུར་སྨིན་པར་ངེས་སོ། གཞན་ཡང་བསྟན་གཉིས་
གླིང་པའི་གཏེར་བྱང་ལས། གནས་ཀྱི་ལྟེ་བ་བྲག་དཀར་བཀྲ་ཤིས་སྡིངས། ཚོ་ལོངས་གནམ་ནས་
བབས་འདྲ་སྟེང་ལ་གནས། ཤར་རི་གུར་ཕུབ་ཡོལ་བ་སྐྱུང་པ་འདྲ། ནུབ་རི་སྡིག་སྲིན་གླང་ཆེན་ཉལ་

བ་འདྲ་ཡོད། མཐའ་རི་སྟག་སེང་དོམ་འདྲེད་འཚོང་འདྲ་ཡོད། ཕུ་རི་ཤེལ་གྱི་མཆོད་རྟེན་འཁྱིག་འདྲ་ཡོད། མདའ་རི་ཕྱུག་རྒྱ་སྤོལ་འདྲ་ཡོད་ཞེས་གསུངས་སོ། དེའི་ཕྱོགས་བཞི་ན། ཕྲིན་ལས་རྣམ་པ་བཞི་སྒྲུབ་པའི་ཕུག་ཆེན་བྱིན་རླབས་ཅན་བཞི་ཡོད་པ་ལས། ཤར་ཕྱོགས་སུ། ཤར་ཕྱོགས་སྲས་ཕུག་ཞེསཔ། ཞི་བ་ཁ་གདོང་དཀར་བའི་གནས་ཡིན། དེ་ལ་རང་བྱོན་བྱེ་བ་ཕྲག་ཁྲི་འབུམ་ཡོད། བྲག་དེའི་ལྷོ་ཕྱོགས་ཞི་བ་མངོན་པར་དགའ་བའི་ཞིང་ཁམས་བཀོད་མཛེས་པ་རྡོ་རྗེ་སེམས་དཔའི་སྐུ་ཡོད། ཕུག་པའི་སྒོ་ན་མཁའ་འགྲོའི་བརྡ་ཡིག་ཡོད། དེའི་གཡས་ན་བཀའ་འགྱུར་བསྟན་འགྱུར་བཞུགས། དེ་ནས་སྒོའི་ནང་དུ་འཛུལ་བ་ལས། ལག་གཡས་ན། ཞི་བ་བཞི་བཅུ་རྩ་གཉིས། དེའི་གཡོན་ན་ཁྲག་འཐུང་དྲུག་ཅུ། ཐེམ་སྒོའི་ཐོག་གུ་རུའི་བཞུགས་ཁྲི་ཡོད། དེའི་འོག་བདུད་རྩི་འོ་མའི་ཆུ་རྒྱུན་ ༑ ཨུ་བྲཱུཾ། རོལ་མོའི་སྒྲ་རྒྱུན་ཆད་མེད་པར་ཡོད། དེ་ནས་ཕོ་འདོམ་བཞི་ཙམ་སོང་རྩ་ན། བདུད་མོའི་སྙིང་ནས་ཚེ་རིལ་རང་བཞིན་བབ་པ་ཡོད། དེ་ནས་འདོམ་བདུན་ཙམ་སོང་རྩ་ན། མཁའ་འགྲོའི་ཚོགས་ཁང་དང་རྡོ་རྗེ་སེམས་དཔའི་ཚོགས་ཁང་ཡོད། དེར་རྡོ་རྗེ་སེམས་དཔའ་དང་མཁའ་འགྲོ་བསམ་གྱིས་མི་ཁྱབ་པ་བཞུགས། ཤར་ཕྱོགས་ན་རྡོ་རྗེ་སེམས་དཔའི་ལྷ་ཚོགས་ཡོད། ལྷོ་ཕྱོགས་ན་རིན་ཆེན་འབྱུང་ལྡན་གྱི་ཚོགས་ཁང་ཡོད། དེ་ནས་ཕོ་འདོམ་ལྔ་ཙམ་སོང་རྩ་ན། ཆོས་སྐུ་སྣང་བ་མཐའ་ཡས་ཀྱི་དཀྱིལ་འཁོར་ཡོད། ཌཱ་ཀི་ལ་སོགས་བསམ་གྱིས་མི་ཁྱབ་པ་ཡོད། བྱང་ཕྱོགས་ན་དོན་ཡོད་གྲུབ་པའི་ཚོགས་ཁང་། དབུས་སུ་རྣམ་པར་སྣང་མཛད་བཞུགས། ཕུག་པའི་གཡས་སུ་བྱེ་ཁྱུང་རང་བྱོན་བཞུགས་པས་ས་བདག་ཀླུ་གཉན་མཐོང་བ་ཙམ་གྱིས་རང་སར་གྲོལ། དེའི་གོང་ན་གུ་རུ་བཞུགས། མཇལ་བ་ཙམ་གྱིས་བསམ་དོན་མ་ལུས་འགྲུབ། དོ་འོག་ཕུག་ན་རྡོ་རྗེ་བཞུགས་ཤིང་ཁམས་གསུམ་དབང་དུ་འདུས་ཤིང་སྲིད་གསུམ་ཟིལ་གྱིས་གནོན། ཁྱད་པར་མཛེ་ནད་ཅན་རྣམས་མཇལ་བ་ཙམ་གྱིས་མི་གྲོལ་ན་ར་ཀན། ཤར་ཕྱོགས་ཞི་བ་སྐུ་ཡི་གནས་ཡིན་པས་སྡིག་སྒྲིབ་བྱང་བ་ལ་འབད་པ་བྱེད་ན། ནད་གདོན་སྡིག་སྒྲིབ་བར་ཆད་རྣམས་ཞི་བར་འགྱུར་རོ་ གནས་དེ་ལན་ཅིག་ཙམ་ཞིག་མཇལ་བར་གྱུར་ན། འཆི་དུས་སུ་རྒྱལ་བ་རིགས་ལྔ་ཡིས་ལམ་ན་འདྲེན་པར་ཐེ་ཚོམ་མེད་དོ།

ལྷོ་མཁའ་འགྲོ་གསང་ཕུག་ནི། ལྷོ་ཕྱོགས་རྒྱས་པ་ཡོན་ཏན་གྱི་གནས་ཡིན་པས། ཚེ་དང་བསོད་ནམས་ཡོངས་སྤྱོད་བསྒྲུབ་བྱས་ན་འདོད་དོན་རྣམས་མྱུར་དུ་འགྲུབ། དེ་ཡང་རིན་ཆེན་སྤུངས་ནས་ཕར་བལྟས་པས་ཤར་ཕྱོགས་ན་རི་སྡོམ་ནག་རྒྱུགས་པ་འདྲ་བ་གཅིག་ཡོད། དེའི་རྩ་བ་མེ་འབར་ཕུག་ཞེས་བྱ་བ། དབྱིབས་ཤོང་ལྷམ་རང་བྱོན་ལ་སྒོ་ཡོད་པ། དེ་ནང་ཕ་བོང་ཆེན་པོ་གཅིག་ཤ་མ་རིའི་སྟོང་པོ་ཡོད། གཡོན་ལ་དཔལ་རྡོ་རྗེ་གཞོན་ནུ་དང་། གཡས་ན་མཁའ་འགྲོ་སེ་ལྡེ་བྲག་ལ་རང་བྱོན་ཡོད། དེ་ན་བྲག་ཕུག་གི་ཐོག་བདུད་མོའི་གློ་སྙིང་ནས་ཚེ་ཆུ་བབ་པ་ཡོད། དེའི་འོག་ཚེ་བུམ་དང་། གཏེར་མ་བདུན་ཙམ་ཡོད། དེ་འོག་བདུད་མོའི་རོ་མགོ་ལག་དང་བཅས་ཚང་པ་ཡོད། དེའི་གཡས་ན་སྤྲུལ་ལ་སོགས་པ་ཡོད། དེ་ནས་ཕོ་འདོམ་གཅིག་ཙམ་མར་མེ་བཏེགས་ནས་ཕྱིན་ན། འགག་དོག་པོ་བཅུ་གཅིགཡོད། དེ་ནས་འགག་གཅིག་བརྒལ་བ་ན། གུ་རུའི་ཚོགས་ཁང་། སྐུ་རྗེས། དབུའི་པད་ཞྭ། སྐུ་གཟུགས་ཡོངས་རྫོགས་དང་། ཕྱག་གཉིས་ཀྱི་རྗེས་རྣམས་གསལ་པོར་མཇལ་རྒྱུ་ཡོད། དེའི་གཡས་ན་ཡེ་ཤེས་མཚོ་རྒྱལ་དང་། སྐུ་རྒྱབ་ན་རྡོ་ཀ་མ་རུ་པ་ལས་གྲུབ་པ་ལས་ཚེ་རིལ་དང་། སེང་གེ་རང་བྱོན་ཡོད། དེའི་ནང་ན་མཁའ་འགྲོའི་གསང་གཏེར་བསམ་གྱིས་མི་ཁྱབ་པ་ཡོད། དེ་ནས་མར་སོང་ན་མཁའ་འགྲོ་སྦས་པའི་གསང་ལམ་ཡོད། དེ་རྣ་བས་ཐོས་པ་ཙམ་གྱིས་བྱང་ཆུབ་སེམས་རྒྱུད་ལ་སྐྱེ། དེ་ལྟར་གནས་ཞལ་མཇལ་བ་དང་། བསྐོར་བ་བྱེད་པ་ཙམ་གྱིས་ཚེ་རབས་ནས་བསགས་པའི་སྡིག་སྒྲིབ་དག །ཕྱི་མ་ཨོ་རྒྱན་མཁའ་འགྲོའི་གླིང་དུ་སྐྱེ་བར་གསུངས་སོ།

ནུབ་བདེ་ཆེན་ཕུག་ནི། བཀྲ་ཤིས་སྡིངས་ནས་ཡར་བལྟས་པས། རི་ཕག་ཉལ་བ་འདྲ་བ་ཞིག་ཡོད། རི་བྱུར་དེ་ནས་ཡར་བལྟས་པས་བར་ཡུལ་རིན་ཆེན་གཤོངས་ཞེས་བྱ་བ། བྲག་ཕུག་ཁ་ལྷོ་ནུབ་ཏུ་ལྟ་བ། དཔངས་སུ་ཁང་པ་སུམ་ཐོག་དང་མཉམ་པ། རྒྱར་ཀ་བ་བཅུ་གཉིས་ཀྱི་ཁྱོན་དང་མཉམ་པ། དེའི་དབུས་སུ་རིན་པོ་ཆེ་ལས་གྲུབ་པའི་དཀྱིལ་འཁོར་འདོམ་གང་གྲུ་བཞི་པའི་ངོས་སུ་ཡང་དག་གི་དཀྱིལ་འཁོར་རིས་མ་ཡལ་ བ་བཀྲ་ལམ་མེ་སོད། ནོར་བུ་བསམ་འཕེལ་གྱི་བུམ་པ་རྫས་ཀྱིས་བསྐང་བ་ཡོད། དེ་མཐོང་བ་ཙམ་གྱིས་ཐུན་མོང་གི་དངོས་གྲུབ་ཐོབ། ལུས་ལ་རེག་པ་ཙམ་གྱིས་མཆོག་

གི་དངོས་གྲུབ་ཐོབ། དཀྱིལ་འཁོར་དེ་ཡི་ཕྱོགས་བཞི་ན་ཐོད་པ་བདུད་རྩིས་བཀང་བ་རེ་རེ་ཡོད། བྲམ་ཟེ་སྐྱེ་བདུན་ཤ་རིལ། སྐྱེ་བདུན་གྱི་ཐོད་པ་བདུད་རྩིས་གང་བ་ཡོད། གུ་རུའི་ལས་ཕུར་དྲག་སྒྲུབ་ཕུར་པ་སྲིད་གསུམ་ཀུན་འདུལ་ཡོད། ཕུར་པ་དེ་གདེངས་པ་ཙམ་གྱིས་བར་དུ་གཅོད་པའི་དགྲ་བགེགས་ཐམས་ཅད་བརླག་ནས་བར་ཆད་ཐམས་ཅད་ཞི་བར་འགྱུར་རོ། མདོར་ན་བྲག་ཕུག་དེའི་ནང་ན་སྐུ་གསུང་ཐུགས་རྟེན་དང་། མཆོད་ཆ་དང་བོད་དུ་བསྒྱུར་ཚད་མདོ་དང་སྔགས་ཚང་བར་ཡོད། འཛམ་བུ་གླིང་གི་མི་ཕྱེད་ཙམ་གསོ་བའི་ནོར་རྫས་གཏེར་དུ་སྦས་ནས་ཡོད། བྲག་ཕུག་དེར་སླེབ་པ་ཙམ་གྱིས་ཕྱག་རྒྱ་ཆེན་པོ་མཆོག་གི་དངོས་གྲུབ་ཐོབ་པར་འགྱུར་རོ། བྲག་ཕུག་དེར་མཆོག་སྒྲུབ་པའི་བྲག་ཕུག་གཉིས། ཐུན་མོང་སྒྲུབ་པའི་བྲག་ཕུག་གསུམ་ཡོད། སྤྱིར་བར་ཡུལ་འབྲས་མོ་ལྗོངས་ལ། མཆོག་སྒྲུབ་པའ་བྲག་ཕུག་དགུ །ཐུན་མོང་སྒྲུབ་པའི་བྲག་ཕུག་བཅུ་གསུམ། གྲུབ་པ་ཐོབ་པའི་ཕུག་པ་ཕུག་ཕྲན་ཉེར་བདུན་ཡོད། བྲག་ཕུག་དེའི་གཡས་ལོགས་ན། འཚོ་བྱེད་སྨན་གྱི་སྡོང་པོ་དྲི་ངད་དང་ལྡན་པ། དེ་ལ་མེ་ཏོག་འབྲས་བུ་རིགས་མི་འདྲ་བ་མང་དུ་ཡོད་པས་ནད་རླུང་མཁྲིས་བད་ཀན་སོགས་སེལ་བར་བྱེད་པའོ། བྲག་ཕུག་དེའི་མིང་ལ་ཨོ་རྒྱན་བདེ་ཆེན་ཕུག་ཞེས་བྱའོ།

བྱང་ལྷ་རིས་སྙིང་ཕུག་ནི། བྱང་ཕྱོགས་ཕྲིན་ལས་དྲག་པོའི་གནས་ཡིན་པས། ཞིང་བཅུ་ཚར་གཅོད་འགུགས་སྒྲོལ་གྱི་ལས་རྣམས་ན། མངོན་སྤྱོད་བསྟན་པ་བསྲུང་བའི་ལས་རྣམས་ཐོག་མེད་དུ་འགྲུབ། དེ་ལ་བྲག་ཕུག་ཁ་ཤར་ལ་བསྟན་པའི་བྲག་ཕུག་གསུམ་ཡོད་པའི། ལྷོའི་བྲག་ཕུག་ནང་ན་ཆོས་སྐྱ་ཡུམ་ཆེན་པོ་ལ་ཕྱོགས་བཅུའི་སྲས་ཀྱིས་བསྐོར་བ་རང་བྱོན་བྲག་ལ་གསེར་གྱིས་བྲིས་པ་ཡོད། དབུས་མའི་ནང་ན་ཚེ་དཔག་མེད་མགོན་ལ་ཚེ་ལྷའི་ཚོགས་ཀྱིས་བསྐོར་བ་ཡོད། བྱང་ཕྱོགས་ན་དོ་རྗེ་གཞོན་ནུ་ལ་ཁྲོ་བཅུ་ཁྲ་ཐབས་ཀྱིས་བསྐོར་བ། ལྷོའི་ཕྱོགས་ནས་དྲག་པོ་བཞི་རྒྱུད་ཡོད། ཤར་མའི་ནང་ན་རྒྱལ་ཆེན་རྣམ་སྲས་ལ་ནོར་ལྷ་ཧྲ་བརྒྱད་ཀྱིས་བསྐོར་བ་ཡོད། དེར་ཕྱིན་ན་བོད་ཀྱི་རྒྱལ་བློན་གྱི་མངའ་ཐང་ཕྲིན་ལས་རྒྱས་པའི་རྟེན་འབྲེལ་བསྒྲིགས། དེའི་ནུབ་ན་དོ་རྗེ་ཕག་མོ་ལ་མཁའ་འགྲོ་སྡེ་ལྔ་རང་བྱོན་ཡོད། དེར་ཕྱིན་བོད་ཀྱི་གྲུབ་ཐོབ་ཕོ་མོ་རྣམས་ཉམས་རྟོགས་རྒྱས་པ་དང་། ཁྲིམས་པ་སྲིད་མེད་ན་བུ

བདུན་སྐྱེ་བའི་རྟེན་འབྲེལ་འགྲིགས་པར་བྱེད། དེའི་ནུབ་ན་ལྷ་མོ་ནོར་རྒྱུན་མ་ལ་ལོ་ཐོག་བདབ་པའི་ལོ་ཐོག་སྐྱེ་བའི་ལྷ་མོ་གསུམ་ཡོད། དེའི་ནུབ་ཏུ་འཆི་བདག་གཤིན་རྗེ་ལ་སྲོག་བདུད་འཆི་བདག་ཕོ་ཉའི་ཚོགས་དང་། དེའི་འོག་ཏུ་ཧོམ་ཁུང་གྲུ་སུམ་ཡོད། བོད་དུ་ཚབས་ཅན་བདུད་རིགས་གི་མིང་བྲིས་གྱུར་ན། ལོ་ཡི་ཕངས་སུ་འཆི་བདག་གནས་སུ་འགྲོ། དེའི་ཁྲིམས་ལ་རྡོའི་གླུ་འུ་གསུམ་ཡོད་པའི་ནང་ཁྲི་བོ་བཅུ་ནང་དུ་ཤོག་དྲིལ་བདུན་ཡོད་པས། སྔ་དགྲ་ཕྱི་དགྲ་སྲོག་གཅོད་མངའ་ཐང་ལོངས་སྤྱོད་རྣམས་འཇོམས་པའི་དྲག་སྔགས་ཐེངས་གསུམ་འགྲང་གྱུར་ན། ཞག་བདུན་བར་དུ་མི་འགྱངས་པར་རྟགས་མཚན་འབྱུང་། དེའི་ནང་ཚུད་བྲག་རི་བོ་འདྲ་བ་ཡོད། དེར་ཕྱིན་མཆོད་པ་དང་སྨོན་ལམ་བཏབ་གྱུར་ན། བོད་ཡུལ་བསྟན་པ་དར་བའི་རྟེན་འབྲེལ་འགྲིགས། ཁྱད་པར་དུ། ཡུལ་ཕྱོགས། ས་ཕྱོགས། དེ་རྣ་ཞེས། བཤད་སྒྲུབ་བསྟན་པ་དར་རྒྱས་མཛད་དུ་གསོལ་ཞེས་པའི་ཡི་གེ་བྲིས་ནས་བཏགས་འགྱུར་ན། གང་བྲིས་པ་ལྟར་བསྟན་པ་དར་བར་འགྱུར་རོ།

དེ་ལྟ་བུའི་སྦས་ཡུལ་ཁྱད་པར་ཅན་དེ། སྔོན་ཚེ་མཁན་སློབ་རྗེ་འབངས་སོགས་དུས་རབས་བརྒྱད་པར་དངོས་སུ་ཞབས་ཀྱིས་བཅགས་ནས་སྦས་གནས་ཁྱད་པར་ཅན་དུ་བྱིན་གྱིས་བརླབས་པ་དེ་བཞིན། དུས་རབས་བཅུ་གསུམ་ནང་གཏེར་སྟོན་ཡོངས་ཀྱི་ནང་ནས་མཆོག་གི་སྤྲུལ་སྐུ་གསུམ་གྱི་ཡ་གྱལ་གཏེར་ཆེན་རིག་འཛིན་རྒོད་ཀྱི་ལྡེམ་འཕྲུ་ཅན་གྱིས་གནས་ཀྱི་སྒོ་ཐོག་མར་འབྱེད། ཟབ་གཏེར་མང་པོ་སྤྱན་དྲངས། གནས་སྲུང་གཞི་བདག་རྣམས་དམ་བསྒྲགས་དང་གནས་ཆེན་བྱིན་འབེབས་སོགས་མཛད། དཔལ་བོ་ཧཱུྃ་རིས་གསོས་གཙུག་ལག་ཁང་མང་དུ་བཞེངས་ནས་བསྟན་པ་སྤེལ། དེ་སྐབས་སྔ་འགྱུར་བསྟན་པའི་ལྟེ་གནས་ཀཿཐོག་རྡོ་རྗེ་གདན་ནས་ཀཿཐོག་པ་ཡེ་ཤེས་འབུམ་ཤར་ཀཿཐོག་པ་བསོད་ནམས་རྒྱལ་མཚན་སོགས་ཕེབས་ནས་བསྟན་པ་སྤེལ། དེ་རྗེས་དུས་རབས་བཅུ་གསུམ་གྱི་མཇུག་ཙམ་དུ་ཉིད་ཀྱི་སྐུའི་བླ་གར་མངའ་རིས་རིག་འཛིན་ཆེན་པོ་ཞབས་ཀྱིས་བཅགས་ནས་གཞི་བདག་དམ་བསྒྲགས་སོགས་དང་འབྲེལ་ནུབ་བདེ་ཆེན་ཕུག་ནས་ཟབ་གཏེར་མང་པོ་གཏེར་ནས་སྤྱན་དྲངས། དུས་རབས་བཅུ་བདུན་པའི་འགོ་སྟོད་ཙམ་ལ་སྤྲུལ་པའི་རྣལ་འབྱོར་མཆེད་བཞི་གུ་རུའི་ལུང་བཞིན་དུ་སྦས་ཡུལ་འདིར་སླར་

ཡང་གནས་ཀྱི་སྒོ་འབྱེད་པའོ། པདྨ་ཆེན་པོ་མ་རྒྱལ་བ་གླིང་ཆེན་བྱང་དུ་འཛུག་པ་གངས་ལྗོངས་མཁས་གྲུབ་ཡོངས་ཀྱི་གཙུག་རྒྱན་རྒྱལ་བ་ལྷ་བཙུན་ཆེན་པོ་ཀོང་པོ་ནས་འབྲས་ལྗོངས་ནུབ་སྒོ་འབྱེད་ནས་ཡོག་བསམ་ནོར་བུ་སྒང་དུ་ཞབས་སོར་འཁོད། གངས་ལྗོངས་ཆོས་རྒྱལ་གྱི་གདུང་དྲི་མ་མེད་པ་འཕགས་མཆོག་སྤྱན་རས་གཟིགས་ཀྱི་ཟློས་གར་བསམ་བཞིན་དུ་སྤྲུལ་པ་མངའ་བདག་སེམས་དཔའ་ཆེན་པོ་ཕུན་ཚོགས་རིག་འཛིན་གྱུ་གེ་དང་མངའ་རིས་ནས་སྲས་ཡུལ་སྒོ་ཕྱི་ནས་ནོར་སྒང་དུ་ཞབས་སོར་བསྐྱུར། གངས་ལྗོངས་མཁས་གྲུབ་བྱེ་བའི་འབྱུང་གནས་ཤར་ཀཿཐོག་རྡོ་རྗེ་གདན་གྱི་མཁས་གྲུབ་ཡོངས་ཀྱི་གཙུག་རྒྱན་ཀཿཐོག་ཀུན་ཏུ་བཟང་པོ། སྲས་ཡུལ་བྱང་སྒོ་ཕྱི་ནས་གཡོག་བསམ་དུ་ཕེབས། ལྗོངས་འདིའི་ཆོས་སྲིད་གཉིས་ལྡན་གྱི་རྒྱལ་པོ་ཆེན་པོར་གུ་རུའི་བཀའ་ལུང་བཞིན། རྒྱལ་པོ་ཨི་ཙ་ཊ་ཧྲུ་ཧྲིའི་གདུང་དྲི་མ་མེད་པ་ཕུན་ཚོགས་རྣམ་རྒྱལ་ལྗོངས་འདིའི་ཤར་ཕྱོགས་ནས་ཕེབས། སྤྲུལ་པའི་རྣལ་འབྱོར་མཆེད་གསུམ་གྱིས་ཡོག་བསམ་ནོར་བུ་སྒང་དུ། ལྗོངས་འདིའི་ཆོས་སྲིད་གཉིས་ལྡན་གྱི་ཆོས་རྒྱལ་ཆེན་པོར་གསེར་ཁྲིར་མངའ་གསོལ་མཛད། བསྟན་དང་འགྲོ་བའི་དོན་དུ་རྒྱལ་སྲིད་ཆོས་བཞིན་སྐྱོང་རྒྱུའི་བཅའ་ཁྲིམས་སོགས་གཏན་འབེབས་མཛད།

བླ་མ་རྣམས་ཀྱིས་ཀྱང་སངས་རྒྱས་བསྟན་པའི་རྨང་གཞི་མཚོན་བྱེད་དུ། རྩེ་གསུམ་རེ་ཞལ་བཞེས་མཛད་རྒྱུ་གཏན་འབེབས་མཛད་པ་ནི། ལྷ་བཙུན་ཆེན་པོས། པད་མ་ཡང་རྩེ། ཐེག་མཆོག་ཡང་རྩེ། ལྷུན་རྩེ་བཅས་ཞལ་བཞེས་མཛད། མངའ་བདག་སེམས་དཔའ་ཆེན་པོས། རྣམ་རྩེ། བསམ་འགྲུབ་རྩེ། རྣམ་རྒྱལ་ལྷ་རྩེ། ཀཿཐོག་ཀུན་ཏུ་བཟང་པོས། བྲག་དཀར་དགོན་སོགས་རྩེ་ཞལ་ཞེས་མཛད་པ་དཔྱད་རྒྱུ། ཆོས་རྒྱལ་ཕུན་ཚོགས་རྣམ་རྒྱལ་གྱིས། རབ་བརྟན་ཙེ། སྟག་རྩེ། དབང་འདུས་རྩེ་ཞལ་བཞེས་མཛད་ནས་རྨང་གཞི་འདི་རྣམས་གཙོ་བོར་དང་། གཞན་སྒྲུབ་སྡེ། མ་ཎི་ལྷ་ཁང་སོགས་དང་། ས་གཞི་བྱིན་གྱིས་བརླབ་ཕྱིར་ནོར་སྒང་བཀྲ་ཤིས་འོད་འབར་མཆོད་རྟེན། བཀྲ་ཤིས་སྡིངས་མཐོང་བ་རང་གྲོལ་སོགས་ས་གནད་ཁྱད་པར་ཅན་རྣམས་ལ་དགྲ་སྲི་མནན་པ་དང་། ཚོ་ཁང་། མན་ལྷང་སོགས་མཐོང་གྲོལ་སྣ་ཚོགས་བསྐྲུན་པར་མཛད་པའོ། ད་ལྟ་བར་ཡོངས་གྲགས་དགོན་ཆེན་དྲུག་

ནི། པད་མ་ཡང་རྩེ། བཀྲ་ཤིས་སྡིངས། ར་ལང་། རུམ་བཏེགས། ཕན་བཟང་། ཕོ་གདོང་དགོན་སོགས་ཀྱིས་གཙོས་དགོན་པ་མ་ཎི་ལྷ་ཁང་སོགས་བསྡོམས་ཆིག་སྟོང་ལྷག་ཙམ་ཡོད། དགོན་སྡེ་མ་ཎི་ལྷ་ཁང་སོགས་ལ་རང་གི་བླ་མ་བརྒྱུད་པའི་ལམ་སྲོལ་བཟང་པོ་རྙིང་མའི་དགོན་པར་མཚོན་ན། སྨིན་གླིང་དང་། བྱང་གཏེར། ཀཿཐོག་ལུགས་སྲོལ་དང་། བཀའ་བརྒྱུད་དགོན་དུ་བཀའ་བརྒྱུད་ལམ་སྲོལ་གཙོ་བོར་ཉམས་ལེན་གནང་བཞིན་ཡོད། མ་ཎི་ལྷ་ཁང་རྣམས་ལ་དུས་ཆེན་ཁག་ལ། སྨྱུང་གནས་དཀར་པོ་ཆ་བརྒྱད་ཚོགས་མཆོད་སོགས་རྣམ་དཀར་གྱི་བྱ་བ་མ་ཎི་བཛྲ་གུ་རུ་ཨ་མི་དྷེ་བ་དུང་སྒྲུབ་སོགས་ཀྱང་གཙུག་གི་ཡོད། ཚེ་བཅུ་ཉེར་ལྔ་རྣམས་ལ་གནས་སྲོལ་ལྷ་བསང་ཁྲུས་གསོལ་དང་། ཟླ་བ་བདུན་པའི་ཚེས་༡༥ ལ་འབྲས་ལྗོངས་གནས་སྲུང་ཡོངས་ཀྱི་གཙོ་བོ། གངས་ཅན་མཛོད་ ལྔ་། དཔའ་བོ་ཧཱུྃ་རི། ཡབ་བདུད་སོགས་ཞུ་གདའ་བར་གྱི་གཞི་བདག་རྣམས་ལ་མཆོད་འབུལ་བསང་གསེར་སྐྱེམས་གནས་གསོལ་རྒྱས་པ་གར་འཆམ་དང་བཅས་གསོལ་བ་དང་། ལོ་བསྐར་བསྐན་པ་སྤྱིའི་ཞབས་རིམ་སྒྲུབ་ཆེན་བཀའ་བརྒྱད། བླ་དགོངས་འདུས་ གུ་རུ་དྲག་དམར། འཇམ་དཔལ་གཤིན་རྗེའི་གཏོར་བཟློག །བདེ་གཤེགས་ཀུན་འདུས་ཀྱི་སྒྲུབ་མཆོད། རིག་འཛིན་སྒྲུབ་མཆོད། རྡོར་སེམས་སྒྲུབ་མཆོད་སོགས་སྒྲུབ་ཆེན་ཁག་དགོན་སྡེ་ཁག་རྣམས་ལ་སྒྲུབ་མཆོད་རྒྱས་པ་གནང་བཞིན་ཡོད། འདི་ལྟ་བུའི་སྦས་གནས་ཁྱད་པར་ཅན་འདི་ཡི། གངས། བྲག་རི། མཚོ། ཆུ་ཕྲན། ཤིང་རྣམས་ལ་མི་གཙང་ཉམས་གྲིབ་སོགས་བྱུང་ཚེ། གནས་སྲུང་གཞི་བདག་རྣམས་འཁྲུག་པར་གྱུར་པ་ནི། མཛོད་ལྔ་ཁྲོས་ན་སྟག་གི་འཇིགས་པ་བྱུང་། ཐང་ལྷ་ཁྲོས་ན་མི་རྒོད་ཀྱི་འཇིགས་པ་བྱུང་། བདུད་ཁྲོས་ན་དོམ་གྱི་འཇིགས་པ་བྱུང་། ཀླུ་ཁྲོས་ན་དུག་སྦྲུལ་གྱི་འཇིགས་པ་བྱུང་། བཙན་ཁྲོས་ན་སྤྱང་ཀུ་དང་འཕར་པའི་གནོད་པ་བྱུང་བ་སོགས་མདོར་ན་གནས་སྲུང་གཞི་བདག་རྣམས་ལ་ཞུག་སྟུག་ཤོར་ན། ཆར་ཆུ་དུས་སུ་མི་བབས། མི་ནད་ཕྱུག་ནད། ནང་འཁྲུགས་མུ་གེ་སོགས་བྱུང་བས་མི་བདེ་བ་སྣ་ཚོགས་འབྱུང་བར་འགྱུར་རོ། དེས་ན་གཞི་བདག་ལྷ་འདྲེ་རྣམས་ཤིན་ཏུ་གཉན་པས། ཐོ་ཅོ་དང་། སྨྲ་སྐྱོད། སྡིག་སྤྱོད། ཐབ་ཞེན་སོགས་མི་མཐུན་པའི་རིགས་སྤངས་ནས་ལུང་པའི་མཐིལ་དང་གསུམ་མདོ་ཐམས་

ཅད་དུ་མཆོད་རྟེན། མ་ཎི་ལྷ་ཁང་། གནས་སྲུང་གཞི་བདག་རྣམས་ལ། གནས་གསོལ་སང་ཁྲུས། ཡུལ་ལྷ་ལ་མཆོད་འབུལ། རི་དྭགས་སོགས་ལ་གནོད་འཚེ་སྤང་བྱེད་ན་བདེ་སྐྱིད་རྟོགས་ལྡན་ལ་འགྲན་ནུས་པ་འབྱུང་ངོ་། དེ་ལྟ་བུའི་གནས་མཛལ་བའི་ཕན་ཡོན། གནས་འདི་ལྷ་བུའི་རྩ་ཆུ་ཤིང་གསུམ་ལ་རེག་པ་དང་། ཟིལ་པ་ཙམ་གྱིས་རྐྱེན་ངན་བར་ཆད་ཐམས་ཅད་ཞི། ནད་གདོན་སྡིག་སྒྲིབ་འདག ། མཆོག་ཐུན་དངོས་གྲུབ་འབྱུང་། གནས་འབྲེལ་ལན་གཅིག་བྱས་པས་རིག་འཛིན་གྱི་གྲལ་ལ་འཁོད་ཅིང་། གདན་དུ་སྒྲུབ་པ་བྱས་ན་ཕུང་པོ་ལྷག་མེད་དུ་མཁའ་སྤྱོད་ཀྱི་གནས་སུ་འགྲོ་ངེས་པ་རིག་འཛིན་གྱི་སློབ་དཔོན་པད་མ་འབྱུང་གནས་དང་། ཇོ་མོ་མཚོ་རྒྱལ། ཨ་ཙར་ཡ་ས་ལེ། སློབ་དཔོན་ནམ་མཁའི་སྙིང་པོ་ལ་སོགས་པས། གཏེར་ཁ་དཔག་མེད་ལས་གསུངས། དེའི་ཕྱིར་ཕྱག་མཆོད་པ་ཞབས་ཏོག་བཀུར་སྟི་ལ་སོགས་བྱས་ན་ཚད་མི་ཟ་ཞིང་། ཚེ་འདིར་ཐུན་མོང་གི་དངོས་གྲུབ་དང་། ཕྱི་མ་རྣམ་མཁྱེན་རྟོགས་པའི་སངས་རྒྱས་ཀྱི་གོ་འཕང་ལ་འགོད་པར་གསུངས་སོ།།

དཔྱད་གཞིའི་འབྱུང་ཁུངས་ནི།

༡ བླ་མ་དགོངས་འདུས་ ལུང་བསྟན་བཀའ་རྒྱ་མ།

༢ རིག་འཛིན་རྒོད་ལྡེམ་ཅན་གྱི་གནས་ཡིག

༣ བདེ་ཆེན་གླིང་པའི་གནས་ཡིག

༤ པད་མ་གླིང་པའི་གནས་ཡིག

༥ ལྷ་བཙུན་བཀའ་འདུས།

༦ ལྷ་བཙུན་གཉིས་པའི་འབྲས་ལྗོངས་གནས་ཡིག

༧ འབྲས་ལྗོངས་རྒྱལ་རབས་ དངས་གསལ་མེ་ལོང་།

SBAS-YUL 'BRAS-MO-LJONGS
(HIDDEN VALLEY OF BOUNTY)

-Dr. Rigzin Ngodup Dokham

In this paper an attempt has been made to give a narrative of flora and fauna of this land of sylvan beauty and an exquisite external and internal divine sphere of the land.

There are some of the enchanting and thrilling passages of the description of the land in the original Tibetan version. The revealers of hidden treasure have given various narrative of the sBas-Yul 'Bras-Mo-ljong's derivative meaning of the name of the land. (i) Valley of fruits, (ii) Hidden Valley, (iii) Bar-yul or the country sandwiched between the two countries i.e., Nepal and Bhutan. The last is the new found interpretation which is never found in so far modern books on Sikkim.

The Guru Padmasambhava/Maha Guru Padmasambhava visited and blessed this sacred land along with his twenty five disciples in the second half of the eighth century A.D. He consecrated many holy shrines of Dakkar Tashiding in West Sikkim.

I tried to explain why the land is held in high esteem and holy with functioning of monasteries and Mani Lhakhangs.

A description of the four caves are also given. In four cardinal points around the Tashiding are (i) The East Bayphug or the secret cave lies between the Tendong and Maynom mountains. (ii) The South Khandu Sangphug, as the cave resort of occult fairies. Here is a hot spring and on the rock are foot prints of the Guru. (iii) The West Dechen phug or cave of the Great Happiness. It is in the snow near Dzongri. (iv) The North Lhari Nyingphug or the central cave of Gods on the hill, situated along the most difficult path and most holy of the four.

I think this narrative of the Bayul Demozong may benefit the Buddhist pilgrims and may inspire the devout travellers in Sikkim.

བོད་ཀྱི་སྙན་ངག་གི་ལོ་རྒྱུས་མདོར་བསྡུས།

ཨཚུར་ཡ་ཚུལ་ཁྲིམས་རྒྱ་མཚོ།

སྙན་ངག་དར་འགོ་ཚུགས་པའི་དུས་ནམ་ཡིན་མིན།

༄༅། འདས་པའི་ལོ་རྒྱུས་ཀྱི་བྱུང་རིམ་ལྟར་སྤྱི་ལོ་མ་ཤར་གོང་གི་ལོ་ཉི་བརྒྱ་བཞི་བཅུའི་ནང་ ༡༩༧ B.C. བོད་གངས་ཅན་པའི་སྤྱི་མཐུན་བསོད་ནམས་ཀྱི་བགོ་སྐལ་དུ་སྤྱི་ལ་དབང་བའི་ཐོག་མའི་རྒྱལ་པོ་གཉའ་ཁྲི་བཙན་པོས་ཆབ་སྲིད་སྐྱོང་དང་ལྡེའུ་དང་བོན་གྱིས་ཁ་ཕྱེ་བ་ནས་བརྒྱུད་རིམ་པས་བོད་དུ་སྙན་ངག་དར་འགོ་ཚུགས་པ་མངོན་ཏེ། བོད་ཀྱི་ཡི་གེའི་སྲོལ་མ་བྱུང་བའི་སྔོན་གྱི་ངག་ནས་འདོན་པའི་གླུ་[illegible]ས་དང་མགུར་ལ་སོགས་པ་རྣམས་ལ་ཞིབ་འཇུག་བྱེད་པ་ལས་ཐོན་པའི་ཚིགས་བཅད་རྣམས་ནི། ཚིག་ཕྲང་དོ་མཉམ་པ། ལྷུ་འཁྲིག་པ། བརྗོད་བདེ་བ། དབྱངས་སུ་ཁྱེར་ཚོག་པ་བཅས་ཉན་པ་པོའི་རྣ་བའི་བདུད་རྩིར་འགྱུར་ཐབས་ཀྱི་རྣམ་པ་ཞིག་ཡིན་སྟབས། དེ་ནི་ཐོག་མའི་སྙན་ངག་གི་རྣམ་པ་ཞིག་ཡིན་ཞེས་བརྗོད་ཚོག་པར་སྙམ། འོན་ཀྱང་དེ་དག་ལ་ད་ལྟའི་སྙན་ངག་དང་འདྲ་བའི་ཚིག་སྦྱོར་སྙན་ཞིང་མཛེས་ལ། རྒྱན་སྣ་ཚོགས་ཀྱིས་སྤྲས་པ། ཡི་གེའི་སྡེབ་ལེགས་པ་སོགས་མེད་པ་མངོན་གསལ་ཡིན། དུས་རབས་བདུན་པའི་ནང་ཆོས་རྒྱལ་སྲོང་བཙན་སྒམ་པོའི་བཀའ་དྲིན་ལས་བློན་པོ་ཐོན་མི་སམྦྷོཊས་བོད་ཡིག་གསར་གཏོད་མཛད་པ་ལས། ཐོན་མི་ཉིད་ཀྱིས་ཆོས་རྒྱལ་ཆེན་པོར་ཡིག་ཕུད་དུ་ཕུལ་བའི་བསྟོད་བསྔགས་དབྱངས་ངེས་པའི་བྱ་དཀའ་བའི་ཚིགས་བཅད་གཉིས་བརྩམས་པ་ནས་བརྒྱུད་བོད་དུ་ཡིག་ཐོག་གི་སྙན་ངག་དར་ཁྱབ་ཕྱིན་པ་ཡིན། གཞན་ཡང་དུས་རབས་བཅུ་པའི་ནང་བྱོན་པའི་རྗེ་བཙུན་མི་ལ་རས་པའི་མགུར་འབུམ་གྱི་སྙན་ཚིག་སོགས་ཀྱང་སྙན་ཆ་ལྡན་པའི་སྙན་ངག་གི་རང་བཞིན་ལས་མ་འདས། དེས་ན་བོད་དུ་ཡི་གེ་མ་བྱུང་བའི་སྔོན་གྱི་ངག་ཐོག་གི་སྙན་ཚིག་དང་། ཡི་གེ་བྱུང་བའི་རྗེས་ཀྱི་ཡིག་ཐོག་གི་སྙན་ཚིག་རྣམས་ནི། རྒྱ་གར་ལེགས་སྦྱར་སྙན་ངག་གིས་ཤུགས་རྐྱེན་མ་ཐེབས་པའི་བོད་སྐད་ཀྱི་རང་གཤིས་ལ་ཡོད་པའི་སྙན་ངག་ཙམ་དང་། རྒྱ་གར་ལེགས་སྦྱར་གྱི་སྙན་ངག་རྩོམ་འགྲོས་ཤུགས་རྐྱེན་ཐེབས་པ་གཉིས་སུ་ངོས་འཛིན་བྱེད་ཚོག་པ་ཡིན་ནོ།།

ལེགས་སྦྱར་སྙན་ངག་གི་མཚན་ཉིད་སྟོན་པའི་གཞུང་བོད་དུ་བྱུང་ཚུལ།

བོད་ཀྱི་སྐད་རིག་གི་མ་ཕྱིར་གྱུར་པ་སུམ་རྟགས་ཀྱི་གཞུང་གཉིས་ཁྲོན་མི་སམྦྷོ་ཊས་ལེགས་སྦྱར་གྱི་སྐད་གཞུང་ནས་ལེགས་ཆ་བཏུས་ཏེ། བོད་སྐད་དང་མཐུན་པའི་གཞུང་འདི་གཉིས་མཛད་པ་དང་། ཆོས་རྒྱལ་སྲོང་བཙན་གྱི་དུས་ནས་བཟུང་གསུང་རབ་མང་པོ་ཞིག་བོད་དུ་བསྒྱུར་ཟིན་པ་དང་འབྲེལ། བོད་ཀྱི་ལོ་ཙཱ་བ་རྣམ་པས་རྒྱ་གར་ནས་བསྟན་བཅོས་མང་པོ་བོད་དུ་བསྒྱུར་བ་ཐམས་ཅད་ཚད་མར་འཛིན་འོས་པ། རྒྱ་གར་ནས་བྱུང་བའི་བསྟན་བཅོས་རྣམས་ནི་ཁུངས་མ་ཡིན་པ། བོད་ཀྱི་ལོ་པཎ་རྣམ་པས་རྒྱ་གར་ནི་བོད་ཀྱི་ཆོས་དང་རིག་གཞུང་འབྱུང་བའི་ཆུ་མགོ་གངས་ལ་ཐུག་ས་ལྟ་བུ་ཡིན་པའི་རྒྱུ་མཚན་གཟིགས་ཚུལ་དེ་དག་ལ་བརྟེན། དེ་ལྟར་སྙན་ངག་ཙམ་ཞིག་ནི་ཆོས་རྒྱལ་སྲོང་བཙན་སྒམ་པོའི་སྐབས་ནས་བཟུང་བོད་ཡིག་གི་རྩོམ་རིག་སྒྲུ་རྩལ་འཕེལ་རྒྱས་བྱུང་ནས་དུས་ཡུན་གང་འཚམས་སོང་ཀྱང་། བོད་རང་གི་སྐད་ཀྱི་སྒྲ་གདངས་དང་སྙན་རྩོམ་གྱི་གཤིས་དང་བསྟུན་པའི་སྙན་ངག་གི་མཚན་ཉིད་སྟོན་པའི་གཞུང་ཞིག་མེད་སྐབས། དེའི་དགོས་མཁོ་གཟིགས་པ་ན། ཕྱིས་སུ་དུས་རབས་བཅུ་གཉིས་ཙམ་ལ་ས་སྐྱ་གོང་མ་རྣམ་པས་ཐ་སྙད་རིག་གནས་སྐོར་བོད་དུ་དར་ཁྱབ་གཏོང་བའི་དགོངས་པ་བཞེས་སྐབས། རིག་གནས་གཞན་དང་མཚུངས་པར་སྙན་ཚིག་གི་རིག་པ་འདི་བོད་ལ་འཕེལ་རྒྱས་སུ་གཏོང་བའི་གོ་སྐབས་ཐོབ་པ་ན། དེའི་ཐོག་མར་འབྱུང་བའི་ཁུངས་ཀྱང་རྒྱ་གར་གྱི་མཚན་ཉིད་སྟོན་པའི་གཞུང་རང་ལ་གཏུགས་དགོས་པར་དགོངས།

སྐབས་དེར་རྒྱ་གར་དུ་སྙན་ངག་གི་མཚན་ཉིད་སྟོན་པའི་གཞུང་མང་དག་ཅིག་ཡོད་འདུག་ཀྱང་། ཕྱི་ནང་གཉིས་ཀའི་གྲུབ་མཐའ་ལ་མཁས་པའི་སློབ་དཔོན་དབྱུག་པ་ཅན་གྱིས་བརྩམས་པའི་སྙན་གཞུང་མེ་ལོང་མ་ལེའུ་གསུམ་གྱི་བདག་ཉིད་ཅན་འདི་ཉིད་སྙན་གཞུང་ཀུན་གྱི་ལེགས་ཆ་བཏུས་ཡོད་པ་དང་། རྒྱས་བསྡུས་འཚམས་ཤིང་བློ་ངོར་འཇུག་བདེ་བ་མ་ཟད། བོད་སྐད་ལ་གཞུང་འདི་ནས་བསྟན་པའི་རྒྱན་རྣམས་འཕྲོད་འགྲོར་ཆེ་ཞིང་། འཕགས་ཡུལ་སྙན་ངག་མཁན་གྱི་ཁྲིད་དུ་སློབ་དཔོན་དབྱུག་པ་ཅན་མཚན་སྙན་ཆེ་བ་དང་མེ་ལོང་མ་གྲགས་ཆེ་བ་བཅས་རྒྱུ་མཚན་འདི་འདྲ་ལ་བརྟེན་ནས། དུས་རབས་བཅུ་

གསུམ་ནང་ཙམ་ལ་བོད་ཀྱི་རིག་གནས་ཀྱི་ཤིང་རྟའི་སྲོལ་འབྱེད་ལྷ་བུར་གྲགས་པ་ས་སྐྱ་པཎྜི་ཏ་ཀུན་དགའ་རྒྱལ་མཚན་གྱིས། མཁས་པ་ལ་འཇུག་པའི་སྒོ་ཞེས་པའི་བསྟན་བཅོས་དེའི་རྩོམ་པ་ལ་འཇུག་པའི་སྐབས་སུ་བོད་སྐད་ཀྱི་ཚིག་སྦྱོར་ལ་ཉེ་བར་མཁོ་བའི་རྒྱན་འགའ་ཞིག་དེ། ཉམས་ལྡན་རྒྱན་སྐོར་དབྱངས་ཅན་མགུལ་རྒྱན་ལས་ཟུར་དུ་བཏོན་ཐོག ལུས་ཀྱི་རྣམ་གཞག་དང་། ཐུན་མོང་བའི་རྒྱན་གྱི་རྣམ་གཞག་སྟེ། དོན་རྒྱན་གྱི་རང་བཞིན་བརྗོད་པའི་རྒྱན་ནས་སྲིད་པ་ཅན་གྱི་རྒྱན་བར་མདོར་བསྡུས་ཙམ་བསྒྱུར་གནང་བ་དེས་སྙན་གཞུང་མེ་ལོང་མ་དེ་བོད་ལ་ངོ་སྤྲོད་ཀྱི་ཚུལ་དུ་བྱུང་བ་ཡིན། ཕྱིས་དུས་རབས་བཅུ་གསུམ་རང་ལ་འགྲོ་མགོན་ཆོས་རྒྱལ་འཕགས་པའི་སྐུ་དུས་སུ་པཎྜི་ཏ་ལཀྵྨཱི་ཀ་ར་དང་བོད་ཀྱི་ལོ་ཙཱ་བ་ཤོང་སྟོན་རྡོ་རྗེ་རྒྱལ་མཚན་གཉིས་ནས་ས་སྐྱའི་གཙུག་ལག་ཁང་དུ་མེ་ལོང་མའི་མཚུངས་[illegible]གསར་[illegible]ད་ཀྱི་སྒྲ་དུག་ཙུ་རི་གསུམ་པོ་ཕལ་ཆེར་མ་གཏོགས་ཡོངས་སུ་རྫོགས་པར་བསྒྱུར་བར་མཛད་དེ། བོད་ནང་སྙན་ངག་དེ་ལྟར་རྩོམ་ཚུལ་ལམ་སྙན་ངག་གི་མཚན་ཉིད་སྟོན་པའི་རིག་པའི་གཞུང་གི་གཞི་ཐོག་མ་དེ་དབུ་བརྙེས་པ་ཡིན། དེ་ལྟར་སྙན་ངག་གི་མཚན་ཉིད་སྟོན་པའི་གཞུང་མེ་ལོང་མ་འདི་ཉིད། བོད་དུ་བསྒྱུར་བ་ནས་བཟུང་སྙན་ངག་གི་རིག་པ་ཞེས་རིག་གནས་བྱེ་བྲག་ཅིག་ཏུ་ངོས་འཛིན་གྱིས་ད་བར་འཆད་ཉན་གྱི་རྒྱུན་མ་ཆད་པར་སྐྱོང་བའི་སྲོལ་འདི་བྱུང་བ་ཡིན་ནོ།།

སྙན་གཞུང་མེ་ལོང་མ་འདི་བོད་དུ་མ་བསྒྱུར་བའི་སྔོན་དུ་བོད་དུ་སྙན་ངག་དར་ཁྱབ་དེ་ཙམ་མ་བྱུང་བའི་རྒྱུ་མཚན་ནི། མཁས་འཇུག་གི་ནང་ས་པཎ་གྱིས་བོད་སྙན་ངག་གི་ཚུལ་ལ་བློ་མི་འཇུག་ཞེས་གསུངས་པ་ལྟར། བོད་ཀྱི་རྒྱལ་བློན་ཆེ་ཀ་རྣམས་ཀྱི་དགོངས་པ་ཟབ་ཅིང་བརླིང་པས། སངས་རྒྱས་ཀྱི་བསྟན་པ་དར་སྤེལ་བྱེད་རྒྱུ་ཁོ་ན་ལས། འཇིག་རྟེན་ཐུན་མོང་གི་ཐ་སྙད་རིག་པ་ལ་དེ་ཙམ་སྤྲོ་བ་མ་བརྟས་པར་བཏང་སྙོམས་སུ་བཞག་པས་ཡིན་ནོ།།

གོང་གིས་བསྟན་པའི་གནད་དོན་ལ་དཔགས་ནས་རྟོགས་ཐུབ་པ་ནི། སྙན་ངག་མེ་ལོང་མ་འདི་བོད་དུ་དར་ཁྱབ་ཕྱིན་པ་དང་། དུས་རབས་བཅུ་གཉིས་པའི་རྗེས་སུ་རྒྱ་གར་དུ་བྱུང་བའི་སྙན་གཞུང་དེ་དག་བོད་ལ་མ་བསྒྱུར་བའམ་མ་གྲགས་པར་བརྟེན། དེང་སྐབས་སྙན་གཞུང་མེ་ལོང་མ་ནི་རྒྱ་གར་

ན་ཡོད་པའི་སྨན་གཞུང་ཀུན་ལས་ཁྱད་དུ་འཕགས་པ་ཞིག་ཡིན་ནོ་སྙམ་པའི་དགོངས་ཚུལ་ལྷག་ཡོད། འོན་ཀྱང་མི་ཡོང་མ་ལས་ལྷག་པའི་ཁྱད་ཆོས་ལྡན་པའི་དུས་རབས་བཅུ་གཉིས་པའི་རྗེས་ཀྱི་རྒྱ་གར་ལ་སྨན་གཞུང་མེད་པ་ལྟ་བུ་ནི་མ་ཡིན་ནོ།།

བོད་ཀྱི་འགྲེལ་བྱེད་མཁན་པོ་རིམ་བྱོན་གྱིས་སྨན་གཞུང་མི་ཡོང་མ་དང་སྨན་ངག་དར་འཕེལ་མཛད་ཚུལ།

ལེགས་སྦྱར་སྨན་གཞུང་མི་ཡོང་མ་ལ་ཁྲུངས་བཙོལ་ནས་ས་ང་ཙ་གྱིས་རང་བསྒྱུར་དུ་མཛད་པའི་མཁས་འཇུག་ཙོམ་གྱི་སྐབས་དང་། ཤོང་སྟོན་ལོ་ཙབས་མི་ཡོང་མའི་གཞུང་མཚུངས་པ་གསལ་བྱེད་ཕལ་ཆེར་བསྒྱུར་མེད་པ་མ་གཏོགས་ཡོངས་སུ་རྫོགས་པར་བསྒྱུར་ཅིང་མི་ཡོང་མའི་ས་བཅད་ཀྱི་ཚིངས་ཙམ་ཡོད་པའི་དབྱངས་ཅན་མགུལ་རྒྱན་དུ་གྲགས་པ་ཞིག་མཛད་པ་བཅས་ལོཔཙ་རྣམ་གཉིས་ཀྱི་བཀའ་དྲིན་ལས་བོད་དུ་སྨན་གཞུང་འདི་འདྲ་ཞིག་ཐོག་མར་དར་བ་ལ་བརྟེན། རིམ་པས་བོད་དུ་སྨན་ངག་ཉམས་འགྱུར་གྱི་རྩལ་ཡོངས་སུ་རྫོགས་པའི་སྨན་ངག་འགྲེལ་བྱེད་མཁན་པོ་མང་དག་ཅིག་བྱུང་བ་ལས་གྲགས་ཆེ་བ་ནི་འདི་ལྟར་སྟེ། དུས་རབས་བཅུ་གསུམ་པའི་སྨད་ཙམ་ལ་བྱོན་ཞིང་། དེ་སྐབས་ཀྱི་བོད་ཀྱི་མཁས་པའི་ཁྲོད་དུ་རྣམ་དཔྱོད་ཀྱི་རྩལ་ལ་དོ་ཟླ་མེད་པའི་ལོཙབ་ཆེན་པོ་དཔང་བློ་གྲོས་བརྟན་པས་ཤོང་སྟོན་གྱིས་བསྒྱུར་བའི་རྩ་བ་ལ་འགྱུར་བཅོས་ཐོག་མར་བཏང་བའི་སྒོ་ནས། སིངགལའི་གླིང་དུ་འཁྲུངས་པ་ནང་པའི་པཎ་ཊི་ཏ་རཏྣ་ཤྲཱིའམ་རིན་ཆེན་དཔལ་གྱི་རྒྱ་འགྲེལ་ལ་བསྟུན་ནས། འགྲེལ་པ་དང་རྒྱ་འགྲེལ་ངག་གི་དབང་ཕྱུག་གྲགས་པས་མཛད་པའི་འགྲེལ་པའི་མི་མཐུན་པའང་བཀོད་ཡོད། རྒྱ་འགྲེལ་གྱི་ཚིག་སྒྲ་འདུས་པའི་གཞུང་བཤད་དཔང་ཊཱི་ཀ་ཅེས་པའི་སྨན་འགྲེལ་མཛད་པས་བོད་འགྲེལ་ཐམས་ཅད་ཀྱི་ཐོག་མ་འདི་ཡིན་པར་གྲུབ། དཔང་ལོས་མཚུངས་པ་གསལ་བྱེད་ཀྱི་སྒྲ་དྲུག་ཅུ་རི་གསུམ་དེ་ཕལ་ཆེར་ཤོང་སྟོན་བཞིན་ལེགས་སྦྱར་རང་སོར་བཞག་པ་ལས་གསར་དུ་བསྒྱུར་བའི་ལས་སྒྲོམ་མཛད། དུས་རབས་འདིའི་ནང་ཀུན་མཁྱེན་ཀློང་ཆེན་རབ་འབྱམས་ཀྱིས་ཚིགས་སུ་བཅད་པའི་བསྟན་བཅོས་

མེ་ཏོག་གི་རྒྱན་ཞེས་པ་མཛད། ཁོང་ནི་བོད་དུ་སྙན་ངག་མེ་ལོང་གི་རྒྱན་གྱི་སྦྱོར་ཚུལ་རྣམས་བསྟན་བཅོས་ཀྱི་ལམ་ནས་བརྩམས་པའི་པོཏལ་ཀུན་ཏུ་དགའ་བའི་གཏམ་སོགས་རྩོམ་རྩལ་སྟོན་པའི་རྟོགས་བརྗོད་རྩོམ་མཁན་ཐོག་མ་དེ་ཡིན་པར་གྲགས། དེ་ནས་བཟུང་བོད་ལ་རིམ་བཞིན་རྟོགས་བརྗོད་མཛད་མཁན་མང་པོ་བྱུང་།

དཔང་ལོའི་རྗེས་ལ་སྙན་ངག་འགྲེལ་བྱེད་མཁན་པོ་འཇམ་དབྱངས་ཁ་ཆེ་བྱུང་ཞིང་། ཁོང་གིས་དུས་རབས་བཅུ་བཞི་པའི་ནང་ལ་སྙན་ངག་མེ་ལོང་མའི་འགྲེལ་པ་ལུས་རྒྱན་གྱི་འདོད་འཇོ་ཞེས་པ་མཛད། ཁོང་གི་དམིགས་བསལ་བྱས་རྗེས་ལ། དབྱུག་པ་ཅན་ནི་རྒྱ་གར་ལྷོ་ཕྱོགས་པ་ཡིན་སྟབས་མེ་ལོང་མའི་ནང་ཡོད་པའི་ཀུན་བཟང་འཁོར་ལོ་དེ་ནི་བེདརྦྷའི་ལུགས་སུ་བྱས་ནས་བཀལ་ཡོད་ཀྱང་། འཇམ་དབྱངས་ཁ་ཆེ་ཁོང་གིས་ཁ་ཆེའི་ལུགས་ཀྱི་ཀུན་བཟང་འཁོར་ལོ་དང་ཡུལ་དབུས་ཀྱི་ལུགས་ཀྱི་ཀུན་བཟང་འཁོར་ལོ་དང་ཤར་ཕྱོགས་གཽ་ཌའི་ལུགས་ལྟར་བྱས་ནས་ཀུན་བཟང་འཁོར་ལོའི་འབྲི་ཚུལ་གྱི་རྩལ་བཏོན་མཛད། ད་ལྟ་རྒྱ་གར་ཡུལ་དབུས་པའི་ཀུན་བཟང་འཁོར་ལོ་དང་ཁ་ཆེའི་ཀུན་བཟང་འཁོར་ལོ་དང་གཽ་ཌའི་ལུགས་ཀྱི་ཀུན་བཟང་འཁོར་ལོ་གསུམ་གྱི་འབྲི་ཚུལ་ཡོད་པ་འདི་ཁོང་གིས་བཀའ་དྲིན་ལས་བྱུང་བ་ཞིག་ཡིན་པར་སྣང་། དེ་རྗེས་བོད་ཀྱི་མཁས་པ་ཚོས་རང་གི་རྣམ་དཔྱོད་ཀྱིས་ཀུན་བཟང་འཁོར་ལོ་འབྲི་ཚུལ་མི་འདྲ་བ་མང་ལ་མཚར་ཆེ་བ་གོང་གི་ལུགས་བཞི་པོ་གང་དང་ཡང་མི་མཐུན་པ་མང་པོ་བརྩམས་ཡོད། ཡང་དུས་རབས་འདིའི་ནང་བོ་དོང་པཎ་ཆེན་ཕྱོགས་ལས་རྣམ་རྒྱལ་གྱིས་ཀྱང་སྙན་ངག་གི་འགྲེལ་པ་རྒྱས་པར་བཤད་པ་དང་། མེ་ལོང་མའི་བརྗོད་བྱ་གསལ་བར་སྟོན་པ་སྙན་ངག་གི་བསྟན་བཅོས་ཡིད་ཀྱི་ཤིང་རྟ་ཞེས་པ་བཅས་མཛད་པར་གྲགས། དེའི་རྗེས་དུས་རབས་བཅུ་བཞི་པའི་ནང་ལ་སྣར་ཐང་པ་སངྒྷཤྲཱིའམ་དགེ་འདུན་དཔལ་གྱིས་སྙན་ངག་མེ་ལོང་མའི་འགྲེལ་པ་བསླགས་པའི་དོན་ཐམས་ཅད་འགྲུབ་པ་ཞེས་པ་མཛད་ཅིང་། མཚུངས་པ་གསལ་བྱེད་ཀྱི་སྒྲ་ལེགས་སྦྱར་དུ་རང་སོར་ཡོད་པ་ཐམས་ཅད་རྟོགས་པར་བསྒྱུར་ཅིང་གྲངས་ཀྱང་དྲུག་ཅུ་རེ་ལྔར་བཤད།

དུས་རབས་བཅོ་ལྔ་པའི་ནང་ཞྭ་ལུ་ལོ་ཆེན་ཆོས་སྐྱོང་བཟང་པོས་སྙན་འགྲེལ་གནད་བསྡུས་དང་། སྙན་

ངག་མི་ཡོང་ལ་འཇུག་པའི་མན་ངག་ཀུན་གསལ་ཞེས་པ་གཉིས་མཛད། སྙན་ངག་གི་རྩ་བའང་རྒྱ་དཔེ་ལ་གཏུགས་ཏེ་དག་པར་བཅོས་ཤིང་། སྙན་ངག་གི་མཚན་བྱ་འགའ་ཡང་འདེབས་པར་མཛད། དུས་རབས་བཅུ་དྲུག་མན་ཆད་འགྲེལ་པར་ཐ་སྙད་རིག་པ་ལ་གོམ་མར་བཀའ་དྲིན་ཆེ་བ་ས་སྐྱ་པཎ་ཌི་ཏ་དང་། བར་དུ་བཀའ་དྲིན་ཆེ་བ་ཤོང་དཔང་གཉིས་དང་། ཐ་མར་བཀའ་དྲིན་ཆེ་བ་ཞྭ་ལུ་ལོ་ཙབ་ཆོས་སྐྱོང་བཟང་པོ་འགོས་ལོ་གསུམ་པ་ཞེས་རྣུང་ལྟར་གྲགས། དེ་རྗེས་དུས་རབས་བཅོ་བརྒྱད་ན་མདྣ་པཎ་ཌི་ཏ་སི་ཏུ་ཆོས་ཀྱི་འབྱུང་གནས་ཡིན། དུས་རབས་འདིར་བཀའ་དྲིན་ཆེ་བ་ཁྲུ་ནུ་བླ་མ་བསྟན་འཛིན་རྒྱལ་མཚན་དང་། ཚེ་ཏན་ཞབས་དྲུང་དང་། བར་གཞིས་པུན་ཚོགས་དབང་རྒྱལ་སོགས་ཡིན། ཡང་དུས་རབས་འདིའི་ནང་སྐྱེ་ཐང་ལོ་ཙབ་བློ་གྲོས་བརྟན་པས་སྙན་ངག་མེ་ལོང་ལ་སྒྲར་ཡང་འགྱུར་བཅོས་དང་འབྲེལ་འཆད་ཉན་གྱི་རྒྱུན་སྤེལ་བར་མཛད།

དགེ་ལྡན་བསྟན་པའི་སྲོལ་གཏོད་ཆེན་པོ་འཇམ་མགོན་ཙོང་ཁ་པ་ཆེན་པོས་སྙན་ངག་གི་བསྟན་བཅོས་གྲགས་ཆེ་བ་རྟག་ཏུ་ངུའི་རྟོགས་བརྗོད་དང་། སྙན་ངག་སྤྲིན་རླབས་ལྷུན་པོ་དང་། སྙན་ངག་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་དཔལ་བཟང་པོའི་རྟོགས་བརྗོད། ཉིད་ཀྱི་གསུང་འབུམ་ཁ་པའི་ནང་བློ་སྦྱོང་དང་སྦྱར་ནས་སྙན་ངག་སྒྲ་རྒྱན་དང་། གཞན་ཡང་དབྱངས་ངེས་པའི་བྱ་དཀའི་སྙན་ངག་སོགས་དུ་མ་མཛད་པ་བཅས་རྗེ་ཙོང་ཁ་པ་ཡབ་སྲས་ནས་བཟུང་། བྱ་དཀའི་སྙན་ངག་དེ་འདྲ་ཆོས་བརྒྱུད་གྲུབ་མཐའ་སོ་སོའི་མཁས་པ་རིམ་བྱོན་ངག་གི་དབང་ཕྱུག་ཏུ་གྱུར་པ་རྣམས་ཀྱིས་རང་རང་སོ་སོས་བརྩམས་པའི་བཀའ་རྩོམ་ནང་དུ་ཅི་འདོད་དུ་འཇོ་བ་སྣང་།

ཞང་ཞུང་ཆོས་དབང་གྲགས་པ་ནི་དུས་རབས་བཅོ་ལྔ་པ་ལ་བྱུང་བ་ཞིག་སྟེ། ཁོང་གིས་སྙན་ངག་གི་བསྟན་བཅོས་དྲི་ཟའི་བུ་མོའི་རྒྱུད་མང་གི་སྒྲ་དབྱངས་ཞེས་པ་མཛད་ཅིང་། འདིའི་འགྲེལ་པ་ངག་དབང་བསྟན་པའི་རྒྱ་མཚོས་དྲི་མེད་ཤེལ་གྱི་འབབ་སྟེགས་ཞེས་པ་ཞིག་མཛད། ཡང་དུས་རབས་འདིའི་ནང་གསེར་མདོག་པཎ་ཆེན་ཤཱཀྱ་མཆོག་ལྡན་གྱིས་ཀྱང་སྙན་ངག་མེ་ལོང་གི་འགྲེལ་པ་དབྱངས་ཅན་རོལ་མཚོ་ཞེས་པ་ཞིག་མཛད།

དུས་རབས་བཅུ་དྲུག་པའི་ནང་། བོད་ཀྱི་རྒྱལ་པོ་རིན་སྤུངས་པའི་བརྒྱུད་པ་འཛིན་པའི་ཐ་མ་རིན་སྤུངས་པ་ངག་དབང་འཇིགས་གྲགས་ཀྱིས་སྨན་འགྲེལ་མི་འཇིགས་སེང་གེའི་ང་རོའི་སྒྲ་དབྱངས་ཞེས་པ་མཛད། ཁོང་གིས་སྨན་ངག་མེ་ལོང་གི་མཚུངས་གསལ་སྒྲ་རེ་ལྡེའི་ནང་མེད་པ་མཚུངས་གསལ་སྒྲ་བཅུ་གཅིག་འཕར་མ་དེ་འདྲ་བསྣན་ནས་དེ་དག་ལ་ཁོང་རང་གིས་དཔེར་བརྗོད་རེའང་བསྐྱོན་གནང་ཡོད། དེ་བཞིན་དུས་རབས་འདི་དང་མཚུངས་པའི་ཀུན་མཁྱེན་འབྲུག་པ་པད་མ་དཀར་པོས་སྨན་ངག་མེ་ལོང་མའི་ལམ་རྣམ་པར་བཤད་པ་མདོར་བསྡུས་ཞེས་པ་ཞིག་དང་། དཔལ་ཁང་ལོ་ཙབ་ངག་དབང་ཆོས་རྒྱལ་གྱིས་རྒྱན་གྱི་དཔེར་བརྗོད་བསླབ་པའི་ཀུན་ཤེས་ཞེས་པ་དང་། སྒྲ་རྒྱན་གབ་ཚིག་རྟགས་སྐྱོན་སེལ་བ་བཅས་པའི་རྣམ་བཤད་ཀྱང་མཛད།

དུས་རབས་བཅུ་བདུན་ནང་ས་སྐྱའི་མཁན་ཆེན་ངག་དབང་ཆོས་གྲགས་ཀྱིས་སྨན་ངག་མེ་ལོང་ལས་བརྩམས་པའི་དྲི་བ་དབྱངས་ཅན་མགྲིན་བརྒྱའི་ང་རོའི་རང་ལན་དཔྱད་གསུམ་རྣམ་དག་སྐལ་བཟང་བཅུད་ཐིག་ཅེས་པ་ཞིག་ཀྱང་མཛད་པར་གྲགས།

རིག་གནས་བཅུའི་བདག་ཉིད་ཀམ་ཚང་བཀའ་བརྒྱུད་ཀྱི་མཁས་པའི་དབང་པོ་ཟུར་མཁར་བ་བློ་གྲོས་རྒྱལ་པོས་སྨན་འགྲེལ་བརྩམས་པ་དེའི་ནང་ཕུན་ཚོགས་སྡེ་བཞི་དེ་སྨན་ངག་གི་སྲོག་ཡིན་པར་བཀོད་ཡོད། སྨན་ངག་ལ་ལུས་རྒྱན་སྐྱོན་གསུམ་འདོད་པ་དང་མི་འདོད་པའི་ལུགས་ཆེན་པོ་གཉིས་སུ་གྱེས་ཏེ། གངས་ཅན་ལོ་ཙབ་བཞེད་པ་རྒྱ་གར་མཁས་པ་དངོས་ལས་བརྒྱུད་པ་ཡིན་པའི་སྨན་ངག་གི་སྲོག་གདོད་པ། དེའི་རྗེས་སུ་དང་པོ་ཟུར་མཁར་བ་བློ་གྲོས་རྒྱལ་པོ་དང་། དེ་ནས་གངས་ཅན་ལོ་ཙབ་ནས་སློན་འགྲོ་ཡབ་སྲས་ཀྱི་ཞལ་ནས་བརྒྱུད་པ་རྒྱལ་མཆོག་ལྔ་པས་འདོད་པའི་སྲོག་དེ་ལ་དགག་པ་ས་སྐྱའི་མཁན་པོ་བྱམས་ཕུག་པ་དང་། དེ་རྗེས་བོད་མཁས་པས་མཛད་དེ་སྲོག་འདོད་མི་འདོད་གཉིས་སུ་གྱེས་པ་ཡིན། ཕྱིར་བཤད་ན་སྨན་ངག་གི་སྲོག་ཅེས་པ་ནི། དེང་སང་རྒྱ་གར་ལེགས་སྦྱར་ནང་གསལ་ལྟར་ན། སྨན་ངག་སྲོག་ལ་ངོས་འཛིན་མི་མཐུན་པ་དྲུག་འདོད་ཅིང་ཀུན་གྱིས་སྨན་ངག་གི་སྲོག་ནི། སྨན་ངག་ཏུ་མཚོན་ཐུབ་པའི་ནུས་པ་ཞིག་ལ་ཟེར་ཞིང་། ནུས་པ་དེ་གང་ལ་ཡོད་པར་འདོད་ཚུལ་

མི་འདྲ་བ་ཡོད་པ་སྟེ། སྙན་ངག་གི་ཉམས་དང་། རྒྱན་དང་། འཁྲུག་པོར་བརྗོད་པ་དང་། ལུགས་དང་། འོས་ཤིང་མཚམས་པ་དང་། སྒྲ་ཙམ་ཞིག་དྲུག་ཏུ་བཞེད།

ཡང་དུས་རབས་བཅུ་བདུན་པ་ལ། གོང་ས་ལྔ་པ་ཆེན་པོ་ངག་དབང་བློ་བཟང་རྒྱ་མཚོས་སྙན་ངག་མེ་ལོང་གི་དཀའ་འགྲེལ་དབྱངས་ཅན་དགྱེས་པའི་གླུ་དབྱངས་ཞེས་པའི་སྙན་འགྲེལ་གྲགས་ཅན་དེ་མཛད། སྙན་འགྲེལ་དེ་ནི་སྐྱེ་ཐང་ལོ་ཙབ་བློ་གྲོས་བརྟན་པའམ་བློ་བརྟན་བཞི་པའི་རྩ་བའི་འགྱུར་དང་དཔང་ལོའི་འགྲེལ་པ་གཞིར་བཟུང་ཐོག་རིན་སྤུངས་པའི་འགྲེལ་པར་ཕལ་ཆེར་བརྟེན་ཞིང་། ཤོང་སྟོན་དང་ཞྭ་ལུ་ལོ་ཙབ་སོགས་མཁས་པ་སྔ་མ་རྣམས་ལས་བརྒྱུད་པའི་མན་ངག་གི་རིང་ལུགས་སྐྱོང་པོར་མཛད་པ་དང་། ཕྱིས་ཀྱི་མཁས་པ་རིན་སྤུངས་པ་དང་། འཇམ་དབྱངས་ཁ་ཆེ། སྣར་ཐང་པ་སོགས་ཀྱི་ལེགས་བཤད་ཀྱིས་ཟུར་བརྒྱན་ནས་ཚིག་འགྲེལ་དང་དཔེར་བརྗོད་བཅས་གསལ་བར་བཀོད་པའི་སྙན་གཞུང་ལེགས་ཆ་ལྡན་པ་ཞིག་ཏུ་བརྩིས་པ་ཡིན།

རྒྱལ་དབང་ལྔ་པ་ཆེན་པོ་དང་དུས་མཉམ་དུ་བྱུང་བའི་བོད་མཁས་པ་མི་ཕམ་དགེ་ལེགས་རྣམ་རྒྱལ་གྱིས། སྙན་ངག་གི་བསྟན་བཅོས་ཆེན་པོ་མེ་ལོང་ལ་འཇུག་པའི་བཤད་སྦྱར་དཎྜིའི་དགོངས་རྒྱན་ཞེས་པ་མཛད་ཅིང་། དེ་ནི་དཔང་ལོའི་འགྲེལ་པ་ལྟར་ཡིན་པར་སྣང་། གཞན་ཡང་ཁོང་གིས་སྙན་ངག་སློབ་པ་རྣམས་ལ་དྲི་ཚིག་ཅུང་ཟད་གཏམ་དུ་བྱ་བ་ཚངས་པའི་མགྲིན་རྒྱན་ཞེས་པ་དང་། ཚངས་པའི་མགུལ་རྒྱན་གྱི་རང་ལན་དབྱངས་ཅན་ངག་གི་རོལ་མཚོ། སྙན་ངག་གི་ཡང་ལན་རབ་དགའི་རྒྱུད་མང་། སྙན་ངག་མེ་ལོང་གི་དོན་རྒྱན་ལ་དཔྱོད་པའི་འབེལ་གཏམ་ལེགས་བཤད་རོལ་མཚོ། སྙན་ངག་ལ་དཔྱད་པ་ཨུཏྤལའི་འཕྲེང་བའི་ལན་སྣང་བ་མཆོག་གི་དུས་སྟོན། སྙན་ངག་གི་མཚན་ཉིད་བསྡུས་པ་སྣ་ཚོགས་ཨུཏྤལའི་ཆུན་པོ་ཞེས་པ་སོགས་སྙན་གཞུང་དང་འབྲེལ་བའི་བསྟན་བཅོས་མང་དུ་མཛད། གཞན་ཡང་ཁོང་གི་སྙན་ངག་གི་དཔེ་རྒྱན་གསལ་བྱེད་ཀྱི་དཔེར་བརྗོད་སྒྲ་ལྡན་ལྷའི་མཛུམ་ཟེར་ཞེས་པ་ཞིག་ཀྱང་ཡོད། དུས་རབས་འདིའི་ནང་འཇམ་དབྱངས་བཞད་པ་རྡོ་རྗེས་སྙན་ངག་གི་བསྟན་བཅོས་དབྱངས་ཅན་ཞལ་ལུང་ཞེས་པ་དང་། སྡེ་སྲིད་སངས་རྒྱས་རྒྱ་མཚོས་སྙན་ངག་མཚན་

འགྲེལ་ཞེས་པ་བཅས་བརྩམས་པར་གྲགས། གཞན་ཡང་དུས་རབས་འདིར་སླེན་གླིང་གཏེར་ཆེན་འགྱུར་མེད་རྡོ་རྗེ་སྐུ་མཆེད་དང་། གཙང་སྨན་འགྲོ་ཡབ་སྲས་སོགས་སྨན་ངག་མཁན་མང་དུ་བྱོན།

དུས་རབས་བཅོ་བརྒྱད་པར་སི་ཏུ་པཎ་ཆེན་གཙུག་ལག་ཆོས་ཀྱི་སྣང་བས་ནང་པའི་པཎ་ཊི་ཏ་རཏྣ་ཤྲཱི་དང་། པཎ་ཆེན་ངག་དབང་གྲགས་པས་མཛད་པའི་རྒྱ་འགྲེལ་རྒྱ་དཔེ་གཉིས་དང་བསྟུན་ནས། སྨན་ངག་མེ་ལོང་གི་རྩ་བའི་འགྱུར་རྙིང་ལ་འགྱུར་བཅོས་བཏང་བ་དང་། ཞུས་དག་ལེགས་པར་མཛད་པའི་སྨན་ངག་མེ་ལོང་མའི་འགྱུར་གསར་མེ་ལོང་སྐད་གཉིས་ཤན་སྦྱར་ཞེས་པ་དེ་མཛད་པ་དང་། རིག་གནས་ཀྱི་འཆད་ཉན་ཡང་མང་དུ་དར་བར་མཛད།

དུས་རབས་འདིའི་ནང་སི་ཏུ་པཎ་ཆེན་གྱི་དངོས་སློབ་ཁམས་སྤྲུལ་བསྟན་འཛིན་ཆོས་ཀྱི་ཉི་མས་ཧི་དུའི་༼ ༽འགྱུར་གཞིར་བཞག་ཐོག་རང་གི་བླ་མའི་གསུང་རྒྱུན་མཐའ་དག་དང་། རྒྱ་འགྲེལ་གཉིས། དཔང་ལོ་དང་། སྣར་ཐང་པ། རིན་སྤུངས་པ། རྒྱལ་མཆོག་ལྔ་པ། བོད་མཁས་པ་སོགས་མཁས་པ་དུ་མའི་སྨན་འགྲེལ་གྱི་ལེགས་ཆ་བཏུས་པ། རྒྱན་གྱི་བསྟན་བཅོས་མེ་ལོང་མ་པཎ་ཆེན་བླ་མའི་གསུང་བཞིན་བཀྲལ་བ་དབྱངས་ཅན་ངག་གི་རོལ་མཚོ་ལེགས་བཤད་ནོར་བུའི་འབྱུང་ཁུངས་ཞེས་བྱ་བའི་སྨན་འགྲེལ་རྒྱས་ཤོས་དེ་མཛད། མཁས་དབང་དུ་མས་ཁམས་འགྲེལ་འདི་ནི་དཔྱད་གསུམ་རྣམ་དག་གིས་གཏན་ལ་ཕབ་པས་འགྲེལ་པ་ཀུན་གྱི་ནང་ནས་སྤྱུས་དག་ཤོས་དང་ཁྱད་པར་དུ་འཕགས་པ་ཞིག་ཡིན་གསུངས། འགའ་ཞིག་གིས་རཏྣ་ཤྲཱི་དང་ངག་དབང་གྲགས་པའི་རྒྱ་འགྲེལ་དེ་གཉིས་བོད་སྐད་དུ་བསྒྱུར་མེད་ཀྱང་། དཔང་ཊཱི་ཀ་དུ་འགྲེལ་པ་དེ་གཉིས་ཀྱི་ཚིག་དམ་དུམ་བྱུང་བ་དག་ལ་བརྟེན་ནས་བསྒྱུར་ཡོད་ཅེས་གསུངས་པ་ནི་ནོར་བའི་རྒྱུན་འཁྲུམས་སུ་སོང་བ་ཡིན་སྙམ། ཡང་དུས་རབས་འདིའི་ནང་བྱུང་བ་རྒྱལ་བ་སྐུ་ཕྲེང་བདུན་པའི་བཀའ་ཡི་བློན་པོ་མདོ་མཁར་བ་ཞབས་དྲུང་ཚེ་རིང་དབང་རྒྱལ་ནི། སྔོན་བྱུང་གཏམ་ལས་བྱུང་བ་དང་ཅིག་ཤེས་ལེགས་པ་བརྟེན་པའི་གནས་སྐབས་སྤྱི་ཚོགས་ཀྱི་གནས་སྟངས་ལ་བརྟེན་པའི་སྨན་ངག་རྩོམ་མཁན་ཞིག་ཡིན། ཁོང་གིས་གོང་གི་བརྗོད་གཞི་གཉིས་དང་འབྲེལ་བའི་སྨན་ངག་མི་དྭང་རྟོགས་བརྗོད་དང་གཞོན་ནུ་ཟླ་མེད་གཉིས་མཛད། ད་ལྟའི་བར་

སྙན་ངག་གི་རྩོམ་གཞི་དེ་གཉིས་ལ་བརྟེན་ནས་བརྩམས་པའི་སྙན་ངག་མཁན་པོ་མདོ་མཁར་བ་ཡིན་པར་གྲགས།

དུས་རབས་བཅུ་དགུ་པ་ལ་མི་ཕམ་རིན་པོ་ཆེ་འཇམ་དབྱངས་རྣམ་རྒྱལ་རྒྱ་མཚོས་རང་གི་སྐུ་ཚེའི་སྟོད་ལ། སྙན་ངག་མེ་ལོང་གི་འགྲེལ་པ་དབྱངས་ཅན་དགྱེས་པའི་རོལ་མཚོ་ཞེས་པ་དེ་མཛད། མཁས་དབང་དེས་རང་གི་རིག་པའི་སྟོབས་ཀྱིས་གཞན་གྱི་འགྲེལ་བའི་ནང་མེད་པའི་དཀའ་གནད་མང་པོ་བཀོད་ཡོད་གསུངས། དཔེར་མཚོན་ན། ལེའུ་དང་པོའི་ཡོན་ཏན་བཅུ་ལས་སྒྲ་རྒྱན་ཇི་ཙམ་ཡོད་པ། དོན་རྒྱན་ཇི་ཙམ་ཡོད་པ། སྒྲ་རྒྱན་དོན་རྒྱན་འདྲེས་མ་ཡིན་པ་ཇི་ཙམ་ཡོད་པ་སོགས་ངོས་འཛིན་ལེགས་པར་མཛད་ཡོད། གང་ལྟར་རྩོམ་པ་པོ་རང་ཉིད་རྣམ་དཔྱོད་དང་ལྡན་པ་ཞིག་ཡིན་པ་དང་། གང་གིས་བརྩམས་པའི་སྙན་འགྲེལ་དེ་ཡང་སྔོན་གྱི་འགྲེལ་ནང་གསལ་ཁ་མེད་པའི་ཁྱད་ཆོས་དུ་མས་བརྒྱན་པའི་འགྲེལ་པ་ཁྱད་དུ་འཕགས་པ་ཞིག་ཡིན་པར་སྣང་། དུས་རབས་འདིའི་ནང་དངུལ་ཆུ་དྷརྨ་བྷ་དྲས་མཛད་པའི་སྙན་ངག་གི་བསྟན་བཅོས་རྒྱ་མཚོའི་སྙིང་པོ་དང་། མཚུངས་པ་གསལ་བྱེད་ཀྱི་སྒྲའི་རྟོགས་གཅོད་དང་གབ་འགྲེལ་བཅས་མཛད་པར་གྲགས།

དུས་རབས་ཉི་ཤུ་པའི་ནང་དུ་ཁམས་འགྲེལ་ལ་གཞི་བཅོལ་ནས་སྙན་འགྲེལ་རྩོམ་པ་པོ་ནི། སྤྲུལ་ཡུལ་འབྲས་མོ་ལྗོངས་ཀྱི་བསམ་གྲུབ་ཁང་གསར་པའི་བླ་མ་ཨོ་རྒྱན་ཀུན་བཟང་བསྟན་འཛིན་དོ་རྗེ་རིན་པོ་ཆེ་ཞེས་བྱ་བ་དེ་ཡིན་ཞིང་། ཁོང་གི་མེ་ལོང་མའི་ལེའུ་དང་པོ་དང་གཉིས་པ་གཉིས་ལ་སོ་སོར་ཁམས་འགྲེལ་གྱི་རྩ་བའི་འགྲེལ་པ་ཇི་མ་ཇི་བཞིན་ལས་ཁ་ཅིག་གི་འདོད་པ་ཕལ་ཆེ་བ་རྣམས་བཀོད་མེད་པ་ཞིག་ཡིན། ཁོང་གིས་ཐོག་མར་དབྱངས་ཅན་ངག་གི་རོལ་མཚོ་ལས་ལེའུ་བར་པ་དོན་རྒྱན་སོ་ལྔའི་སྙིང་པོ་བསྡུས་པ་བློ་གསར་བུང་བ་རོལ་བ་ཞེས་པ་ཞིག་བརྩམས། ལེའུ་གསུམ་པའི་འགྲེལ་པ་ཞིག་ཡོད་པ་དེ་བསམ་ཡས་ལ་ལྷག་ནས་ད་ལྟ་ངོས་སུ་མཇལ་བའི་སྐལ་བ་དབེན། དེའི་རྗེས་ལ་ལེའུ་དང་པོའི་འགྲེལ་པ་དེ་ནི་བསམ་ཡས་མཆིམས་ཕུར་བཞུགས་སྐབས་བཏུས་བསྒྲིགས་མཛད་འདུག་ཀྱང་། པར་སྐྲུན་བྱེད་ཐུབ་པ་བྱུང་མི་འདུག་གཤིས། འབྲས་ལྗོངས་བོད་ཀྱི་ཤེས་རིག་ཉམས་ཞིབ་ཁང་འདི་ནས

འཕྲུལ་པར་དུ་ཐོག་མར་བསྐྲུན་གནང་མཛད་པས་ལྷ་ཡོན་འབུལ་རྒྱུ་ཡང་ཡོད། གཞན་ཡང་ཁོང་གིས་ཕྱོགས་བསྒྲིགས་ལེའུ་བར་པའི་དཔེར་བརྗོད་ཁག་གཅིག་ཏུ་བཏུས་པ་ཀུན་ཕན་ཉི་མའི་སྣང་བ་ཞེས་བྱ་བ་ཞིག་ཀྱང་བརྩམས་ཡོད། ཁོང་ནི་རྟོགས་ལྡན་ལྷག་བསམ་གྱི་སློབ་མ་ཡིན། ཁྲུ་ནུ་བླ་མ་བསྟན་འཛིན་རྒྱལ་མཚན་གྱི་རིག་གནས་གསན་ཡུལ་ཐོག་མ་དེ་ཡང་ཁོང་ཡིན་པར་གྲགས།

གཞན་ཡང་དུས་རབས་ཉི་ཤུ་པའི་མཇུག་ཕྱི་ལོ་༡༠ པའི་ནང་བསྟན་འགྲོའི་དཔལ་དུ་འཚོ་ཞིང་བཞུགས་བཞིན་པ་རྡོ་འགྱུར་བསྟན་པའི་གསལ་བྱེད་རག་མགོ་མཆོག་སྤྲུལ་ཐུབ་བསྟན་བཤད་སྒྲུབ་གཞན་ཕན་ཕྲིན་ལས་ཀུན་ཁྱབ་ཅེས་བྱ་བས་མཛད་པའི་ཀུན་མཁྱེན་འཇིགས་གླིང་ལ་མཆོངས་གསལ་སྒྲ་རེ་ལྡིའི་ལམ་ནས་ངོ་སྒྲགས་པ་སྙན་འགྱུར་རོལ་མོའི་དབྱངས་སྙན་ཞེས་བྱ་བ་དང་། ཡང་མཆོངས་སྒྲ་ཆ་སོགས་ཀྱི་ལམ་ནས་བསྒྲགས་པ་ཡང་ཟབ་སྙིང་པོའི་སྒྲ་དབྱངས་ཞེས་བྱ་བ་བཅས་ཡོད།

བོད་ལ་རྒྱ་གར་གྱི་སྙན་ངག་མི་ཡོང་མ་འདི་བྱུང་ང་ནས་བཟུང་བོད་ཀྱི་སྙན་ངག་མཁན་པོའི་གོ་སར་དབང་བའི་མཁས་དབང་ཡོངས་གྲགས་སུ་གྱུར་པ་རྣམས་ནི། ཐོག་མར་ས་པཎ་བྱུང་ཞིང་། དེ་ནས་རིམ་བཞིན་ཤོང་དཔང་གཉིས་དང་། བུ་སྟོན་རིན་ཆེན་གྲུབ། ཀུན་མཁྱེན་ཀློང་ཆེན་རབ་འབྱམས། སྣར་ཐང་དགེ་འདུན་དཔལ། རྗེ་རིན་པོ་ཆེ་བློ་བཟང་གྲགས་པ། བོ་དོང་པཎ་ཆེན་ཕྱོགས་ལས་རྣམ་རྒྱལ། མཁས་གྲུབ་དགེ་ལེགས་དཔལ་བཟང་། ཞང་ཞུང་ཆོས་དབང་གྲགས་པ། རྒྱལ་དབང་དགེ་འདུན་གྲུབ། ཞྭ་ལུ་ལོ་ཆེན་ཆོས་སྐྱོང་བཟང་པོ། རྒྱལ་དབང་དགེ་འདུན་རྒྱ་མཚོ། རིན་སྤུངས་ངག་དབང་འཇིགས་གྲགས། ༸རྒྱལ་མཆོག་ལྔ་པ་ཆེན་པོ། བོད་མཁས་པ་མི་ཕམ་དགེ་ལེགས་རྣམ་རྒྱལ། སི་ཏུ་པཎ་ཆེན་ཆོས་ཀྱི་འབྱུང་གནས། ཁམས་སྤྲུལ་བསྟན་འཛིན་ཆོས་ཀྱི་ཉི་མ། གུང་ཐང་བསྟན་པའི་སྒྲོན་མེ། ༸རྒྱལ་མཆོག་སྐལ་བཟང་རྒྱ་མཚོ། འཇིགས་མེད་གླིང་པ། མདོ་མཁར་བ་ཞབས་དྲུང་ཚེ་རིང་དབང་རྒྱལ། དཔལ་སྤྲུལ་རིན་པོ་ཆེ་ཨོ་རྒྱན་འཇིགས་མེད་ཆོས་ཀྱི་དབང་པོ། འཇམ་དབྱངས་མཁྱེན་བརྩེའི་དབང་པོ། འཇུ་མི་ཕམ་རིན་པོ་ཆེ་འཇམ་དབྱངས་རྣམ་རྒྱལ་རྒྱ་མཚོ། འབྲས་ལྗོངས་བླ་མ་ཨོ་རྒྱན་བསྟན་འཛིན། ཀོང་སྤྲུལ་འཇིགས་མེད་ནམ་མཁའི་རྡོ་རྗེ། དགེ་བཤེས་ཤེས་

རབ་རྒྱ་མཚོ། ཨ་མདོ་དགེ་འདུན་ཆོས་འཕེལ། ༧སྐྱབས་རྗེ་ཁྲི་བྱང་རིན་པོ་ཆེ་བློ་བཟང་ཡེ་ཤེས། ༧སྐྱབས་རྗེ་བདུད་འཇོམས་རིན་པོ་ཆེ་འཇིགས་བྲལ་ཡེ་ཤེས་རྡོ་རྗེ། ༧སྐྱབས་རྗེ་དིལ་འགོ་མཁྱེན་བརྩེ་རིན་པོ་ཆེ། དགའ་ལྡན་འཛིན་སྐྱོང་སྤྲུལ་སྐུ། མཁན་ཆེན་ཐུབ་བསྟན་བརྩོན་འགྲུས། གདོང་ཐོག་རིན་པོ་ཆེ་ངསྟན་པའི་རྒྱལམཚན། རཀ་ར་ཐུབ་བསྟན་ཆོས་གྲགས། སྐུ་དངོས་བར་གཤེགས་ཟུར་ཚོགས་དབང་རྒྱལ། ལྷ་ཙ་མགོ་རིམ་སློབ་དགེ་རིག་གནས་སྨྲ་བའི་དབང་ཕྱུག་འགོས་ལོ་བཞི་པ་པད་མ་རྒྱལ་མཚན་སོགས་མང་པོ་བྱུང་ཡོད།

དེ་ལྟར་རང་རེའི་སྣན་ངག་སྦྱངས་པའི་གཞིར་གྱུར་པ་རྒྱན་གྱི་བསྟན་བཅོས་མེ་ལོང་མའི་འཆད་ཉན་གྱི་རྒྱུན་མ་ཆད་པར་ཡོད་པ་ནི་གོང་གསལ་མཁས་དབང་རྣམ་པའི་བཀའ་དྲིན་ལ་བརྟེན་ནས་བྱུང་བ་ཞིག་ཡིན། ཕྱི་ལོ་༡༨༥༨ མན་ཆད་ཀྱི་མཁས་དབང་ལ་ལས་དགོངས་ཚུལ་དང་འཆར་སྒོ་གསར་པ་ནི། ད་དུང་སྙན་ངག་མེ་ལོང་མའི་ལེགས་སྦྱར་གྱི་ཐ་སྙད་མང་པོ་ཞིག་བོད་སྐད་ཐོག་ལ་མི་མཐུན་པ་ཕྲན་བུ་དེ་འདྲ་སྔོན་གྱི་མཁས་དབང་རྣམ་པའི་འགྲེལ་བའི་ནང་བྱུང་ཡོད་པ་རྣམས་ཞིབ་འཇུག་ནན་ཏན་གྱིས། སྙན་ངག་མེ་ལོང་མའི་རྩ་བའི་འགྱུར་དང་འགྲེལ་པ་དག་ལ་ལེགས་བཅོས་གོང་མཐོར་གཏོང་དགོས་པའི་སྙིང་སྟོང་ཡང་འབྱུང་བཞིན་ཡོད་པ་ཡིན་ནོ།།

དཔྱད་གཞིའི་བསྟན་བཅོས།

༡	མཁས་པ་འཇུག་པའི་སྒོ།	ས་སྐྱ་པཎྜི་ཏ།
༢	སྙན་ངག་མེ་ལོང་གི་དཀའ་འགྲེལ་ དབྱངས་ཅན་དགྱེས་པའི་གླུ་དབྱངས་	༧རྒྱལ་དབང་ལྔ་པ།
༣	སྙན་ངག་གི་བསྟན་བཅོས་ཆེན་པོ་མེ་ལོང་ལ་ འཇུག་པའི་བཤད་སྦྱར་དཎྜིའི་དགོངས་རྒྱན།	བོད་མཁས་པ་མི་ཕམ་ དགེ་ལེགས་རྣམ་རྒྱལ།
༤	རྒྱན་གྱི་བསྟན་བཅོས་མེ་ལོང་པཎ་ཆེན་བླ་མའི་གསུང་ བཞིན་བཀྲལ་བ་དབྱངས་ཅན་ངག་གི་རོལ་མཚོ།	བསྟན་འཛིན་ཆོས་ཀྱི་ཉི་མ།
༥	སྙན་ངག་མེ་ལོང་གི་བཤད་པ་བསྒྲགས་པས་དོན་ ཐམས་ཅད་འགྲུབ་པ།	སྣར་ཐང་སང་ཀྲྀ་
༦	སྙན་ངག་མེ་ལོང་གི་རྒྱ་ཆེར་འགྲེལ་པ་གཞུང་དོན་ གསལ་བ།	དཔལ་ལྡན་བློ་གྲོས་བརྟན་པ།
༧	སྙན་ངག་སྐབས་དང་པོའི་རྒྱ་ཆེར་འགྲེལ་པ་ མི་འཇིགས་སེང་གེའི་རྒྱུད་ཀྱི་ང་རོའི་སྒྲ་དབྱངས།	རིན་སྤུངས་ངག་དབང་ འཇིགས་གྲགས།
༨	སྙན་ངག་མེ་ལོང་གི་ལས་ལམ་རྣམ་པར་བཤད་པ།	འབྲུག་པ་པད་མ་དཀར་པོ།
༩	སྙན་ངག་གི་མཚན་ཉིད་བསྡུས་པ་རྩོམ་དཔེ་དང་ བཅས་པ་སྣ་ཚོགས་ཨུཏྤལའི་ཆུན་པོ།	ཧྲམ་ཤྲཱི།
༡༠	སྙན་ངག་མེ་ལོང་གི་དོན་གྱི་རྒྱན་ལ་དཔྱོད་པའི་ འཕེལ་གཏམ་ལེགས་བཤད་རོལ་མཚོ།	བོད་མཁས་པ་མི་ཕམ་ དགེ་ལེགས་རྣམ་རྒྱལ།

༡༡	སྙན་ངག་ལ་དཔྱད་པ་ཨུཏྤལའི་ཕྲེང་བའི་པཎ་ སྣང་བ་ཞ་ཚོག་གི་དུས་སྟོན།	བོད་མཁས་པ་མི་ཕམ་དགེ་ ལེགས་རྣམ་རྒྱལ།
༡༢	སྙན་ངག་གི་དྲི་ཚིག་ཚངས་པའི་མགྲིན་རྒྱན་གྱི་ རང་ལན་དབྱངས་ཅན་ངག་གི་རོལ་མཚོ།	ཀུསྨུ་ལི་མི་ཕམ་དགེ་ལེགས་ རྣམ་རྒྱལ།
༡༣	སྙན་ངག་གི་ཡང་ལན་རབ་དགའི་རྒྱུད་མང་།	བོད་མཁས་པ་མི་ཕམ་དགེ་ ལེགས་རྣམ་རྒྱལ།
༡༤	སྙན་ངག་མེ་ལོང་ཕི་ཆང་ནས་གང་ཚིག་གི་སྙན་ངག་ ལོགས་སུ་བཀོལ་ཏེ་བཤད་པ།	དཎྜི་ཆུ་ཧྨམ་ཟླད།
༡༥	སྙན་ངག་སྤྲོ་བ་རྣམས་ལ་དྲི་ཚིག་ཚངས་པའི་ཤགྱུལ་རྒྱན།	བོད་མཁས་པ་མི་ཕམ་ དགེ་ལེགས་རྣམ་རྒྱལ།
༡༦	སྙན་ངག་མེ་ལོང་གཞུང་གི་དཔེར་བརྗོད་ལེགས་པར་ བཤད་པ་སྒྲ་དབྱངས་རྒྱ་མཚོའི་འཇུག་ངོགས།	བོད་མཁས་པ།
༡༧	སྙན་ངག་མེ་ལོང་ལས་ལེའུ་གཉིས་པའི་ དཔེར་བརྗོད་མཚོ་བྱུང་དགྱེས་པའི་རྣ་ཤྱག	པཎ་ཆེན་བློ་བཟང་ཡེ་ཤེས།
༡༨	སྙན་ངག་དཔེར་བརྗོད་ཀྱི་དྲི་ཟའི་སྒྲ་དབྱངས་ སྐལ་བཟང་བློ་གསལ།	བོད་མཁས་པ།
༡༩	དབྱངས་ཅན་ངག་གི་རོལ་མཚོ་ལས་རྟིང་པོ་ བརྩམས་པ་བློ་གསར་བྱུང་བ་རོལ་པའི་དགའ་སྟོན་ ལས་ལེའུ་དང་པོ།	འབྲས་ལྗོངས་བླ་མ་ཡོ་རྒྱན་ ཀུན་བཟང་བསྟན་འཛིན་ རྡོ་རྗེ་རིན་པོ་ཆེ།
༢༠	ལེའུ་བར་པའི་དཔེར་བརྗོད་ཕྱོགས་བསྡུས་པ་ ཀུན་ཕན་ཉི་མའི་སྣང་བ།	འབྲས་ལྗོངས་བླ་མ་ཡོ་རྒྱན་ བསྟན་འཛིན།

༡༡	སྣན་ངག་དཔེ་རྒྱན་གསལ་བྱེད་ཀྱི་དཔེར་བརྗོད་སྙེ་ལྡན་ལྷའི་འཇུམ་ཟེར།	བོད་མཁས་པ།
༡༢	སྣན་ངག་གི་དཔེར་བརྗོད་དང་མཚུངས་པ་གསལ་བྱེད་ཀྱི་སྙེའི་དོགས་གཅོད།	དཎྜི་ཆུ་རྣམ་རྫུ།
༡༣	སྐྱེས་རབས་སོ་བཞི།	སློབ་དཔོན་དཔའ་བོ།
༡༤	གཏམ་པད་མའི་ཚལ་གྱི་ཟློས་གར།	ཛ་དཔལ་སྤྲུལ།
༡༥	ཀླུ་ཀུན་ཏུ་དགའ་བའི་ཟློས་གར།	དཔལ་དགའ་བའི་ལྷ།
༡༦	རྟོགས་བརྗོད་དཔག་བསམ་འཁྲི་ཤིང་།	རིན་སྤུངས་ངག་དབང་འཇིགས་གྲགས།
༡༧	གཞོན་ནུ་ཟླ་མེད་ཀྱི་གཏམ་རྒྱུད།	མདོ་མཁར་ཞབས་དྲུང་ཚེ་རིང་དབང་རྒྱལ།
༡༨	སྣན་ངག་ཁྲིན་རླབས་ལྷུན་པོ།	རྗེ་རིན་པོ་ཆེ།
༡༩	སྣན་ངག་གསར་རྙིང་དངར་རྩོམ་རིག་གི་ཁྱད་གནད།	འགོས་པད་མ་རྒྱལ་མཚན།
༢༠	བོད་ཀྱི་སྣན་ངག་ལ་མཁས་པར་བྱ་བའི་རྒྱུ་སྐྱེད་བ།	ཕུན་ཚོགས་བཀྲ་ཤིས།
༢༡	སྣན་ངག་གི་སྲོག་གི་སྐོར་ལ་དཔྱད་པ།	པད་མ་འབུམ།

THE HISTORY OF TIBETAN POETRY

<u>(SYNOPSIS)</u>

-Acharya Tsultsem Gyatso

Original and unique to the Tibetan poetical traditions are the spontaneous lyrical expressions of mystical and esoteric experience of a realiser or a spiritual person recounting their encounters and experiences, interspersed with didactic stories in verses etc. dating from the second century B.C. Since the first king of Tibet, although the Tibetan spoken language was not yet invented during those periods yet the poetic songs and Dohah were so popular. They move the readers to spiritual path and realisation.

The first composition of the Tibetan poetry was introduced during the time of king Srong-bTsan sGam-Po and Thun-mi Sam-bhota, the father of the Tibetan language. Thun-mi Sam-bhota had written some poetic verses in praise of Chogyal Srong-bTsan, (7th century), which were the first records found in written form.

Then came the poetic songs and Dohahs of Milarepa, the great yogi of Tibet in the 10th century. Though every school of Tibetan Buddhism and Bon has its own mGur (Dohahs), the best have came from the Kagyud Yogis who introduced this tradition of Tibetan poetry.

In a sense these songs and Dohahs sang by the great Yogis were the true poems. Milarepa sang in Tibet which did not know the rule of poetry as later established according to Indian sources. But later mystics and realisers kept up the tradition by singing in the same spontaneity without succumbing to the rules of the verse. It is this poetry that has found different expression in such a diverse personalities as Dubthob Melong Dorjee, Longchenpa, Lhatsun Namkha Jigmed, Vth Dalai Lama and Rigzin Jigmed Lingpa etc.

Then came Sakya Pandita Kunga Gyaltsen (1182-1251) who took upon himself the task of translating into Tibetan, poems and verses of early Indian poets, together with the structural and rhythmic rules of writing poetry.

During the 13th century, Tibetan scholars Shongton Dorjee Gyaltsen in collaboration with the Indian pandit Lakshmi-Kara translated the poetic works of Acharya Dandi, the foremost among the Indian poets of the 7th century, into Tibetan in Tibet. And the Tibetan scholars had written his own commentary on the poetry of Acharya Dandi which formed the root-text for later Tibetan poets.

From this time onwards, poetry or" Snyan-ngag" flourished in Tibet and almost all the scholar, whether lay or lama, has had some claim to poetic compositions. But most well known among them are Zhalu Chokyong Zangpo, Bod Khepa Mipham Geleg Namgyal, Vth Dalai Lama, Dokar Zhabdrung Tsering Wangyal, Situ Chokyi Jungney, Khamtrul Tenzing Chokyi Nyima, Mipham Rinpoche, Sikkimese Lama Ugyen Tenzing and H.H. The Dudzom Rinpoche etc.

Although the Tibetan poetry was not so widely spread during the time of mKhan-slob chos-gsum (7th century) yet it does not mean there was no Snyan-Ngags(poetry) at the time. They devoted entirely towards translating Buddha's teachings and phi-

losophies and it is true that the poetic works of Acharya Dandi was not yet translated during the time of mKhan-slob chos-gsum(7th century). But the poetry and Dohahs songs were very much present in Tibetan language from the earliest times.

I have tried to explain here the sources and history of Tibetan poetry for research purposes and how it was translated and brought into Tibet. The Tibetan poetry was well preserved and disseminated far and wide across Tibet. It is also important to note here that Denzong Lama Ugyen Tenzing was one of the great Tibetan poet who had written a commentary to the poetic works of Acharya Dandi of India. He was widely remembered by the people of Tibet and Denzong.

बौद्धतन्त्र [वज्रयान] की समीक्षा

प्रो. पी. जी. योगी

मानव सभ्यता के उदय के साथ-साथ मन्त्र-तन्त्र का उदय होता है। अतः उनकी प्राचीनता उतनी ही अधिक है जितनी मानव संस्कृति की। इस विशाल विश्व में जगन्नियन्ता की अद्भुत शक्तियाँ क्रियाशील हैं। भिन्न-भिन्न देवता उसी शक्ति के प्रतीक मात्र हैं। जगद् व्यापार में इन शक्तियों का उपयोग नाना प्रकार से है। इन्हीं देवताओं की अनुकम्पा प्राप्त करने के लिए मन्त्र का उपयोग है। जिस फल की उपलब्धि के लिए मनुष्य को अश्रान्त परिश्रम करना पड़ता है, वही फल दैवी कृपा से अल्प प्रयास में ही सुलभ हो जाता है। मनुष्य सदा से ही सिद्धि पाने के लिए किसी सरल मार्ग की खोज में लगा रहाता हैं। उसे विश्वास है कि कुछ ऐसे सरल उपाय हैं जिनकी सहायता से दैवी शक्तियों को अपने वश में रखकर अपना भौतिक कल्याण तथा पारलौकिक सुख सम्पादन किया जा सकता है। मन्त्र-तन्त्रों का प्रयोग ऐसा ही सरल मार्ग है। यह बात केवल भारतवर्ष के लिए चरितार्थ नहीं होती, प्रत्युत अन्य देशों में भी प्राचीन काल में इस विषय की पर्याप्त चर्चा थी। भारत में तन्त्र के अध्ययन और अध्यापन की ओर प्राचीन काल से विद्वानों की दृष्टि आकृष्ट रही है। यह विषय नितान्त रहस्य पूर्ण है। मन्त्र-तन्त्र की शिक्षा योग्य गुरू के द्वारा उपयुक्त शिष्य को दी जा सकती है। इसके गुप्त रखने का उद्देश्य यही है कि। सर्वसाधारण जो इसके रहस्य से अनभिज्ञ हों इसका प्रयोग न करें, अन्यथा लाभ की अपेक्षा हानि होने की ही अधिक सम्भावना है।

तान्त्रिक साधना नितान्त रहस्यपूर्ण है। अनधिकारी को इसका रहस्य नहीं बतलाया जा सकता। शिक्षित लोगों में भी तन्त्र के विषय में अनेक धारणायें फैली हुई है। तन्त्रों की उदात्त भावनायें तथा विशुद्ध आचार पद्धति के अज्ञान का ही यह कुत्सित परिणाम है। तन्त्र शब्द की व्युत्पत्ति तन्-धातु [विस्तार] - तनुविस्तारेसे ष्ट्रन प्रत्यय से हुई है। अतः इसका व्युत्पत्तिगम्य अर्थ है, वह शास्त्र जिसके द्वारा ज्ञान विस्तार किया जाता है। शैवसिद्धान्त के कार्मिक आगम में उन शास्त्रों को तन्त्र बतलाया गया है जो तन्त्र और मन्त्र से युक्त अनेक अर्थों का विस्तार करते हों तथा उस ज्ञान के द्वारा साधकों का त्राण करते हों। इस प्रकार तन्त्र का व्यापक अर्थ शास्त्र, सिद्धान्त, अनुष्ठान, विज्ञान आदि है। इसीलिये शङ्कराचार्य ने सांख्य को 'तन्त्र' नाम से अभिहित किया है। महा भारत में भी न्याय, धर्मशास्त्र, योगशास्त्र आदि के लिये तन्त्र का प्रयोग उपलब्ध होता है। देवता के स्वरूप, गुण, कर्म आदि का जिसमें चिन्तन किया गया हो, तद्विषयक मन्त्रों का उद्धार किया गया हो, उन मन्त्रों को यन्त्र में संयोजित कर देवता का ध्यान तथा उपासना के पाँचो अङ्ग पटल, पद्धति, कवच, सहस्र, नाम और स्तोत्र व्यवस्थित रूप से दिखलाये गये हों, उनग्रन्थों को 'तन्त्र' कहते हैं।

तन्यते विस्तार्यते ज्ञानमनेनेति तन्त्रम्-काशिका।

वाराही-तन्त्र के अनुसारः- सृष्टि, प्रलय, देवतार्चन, सर्वसाधन, पुरश्चरण, षट्कर्मसाधन [शान्ति, वशीकरण, स्तम्भन, विद्वेषण, उच्चाटन, तथा मारण] और ध्यानयोग इन सात् लक्षणों से युक्त ग्रन्थों को आगम कहते हैं। तन्त्र का ही दुसरा नाम आगम है। सभ्यता और संस्कृति निगमागम-मूलक है। निगम से अभिप्राय वेद से है तथा आगम का अर्थ तन्त्र है। तन्त्र दो प्रकार के होते हैं। (क) वेदानुकूल तथा (ख) वेदबाह्य। कतिपय तन्त्रों तथा आचारों का मूल-स्रोत वेद से ही प्रवाहित होता है। पञ्चरात्र तथा शैवागम के कतिपय सिद्धान्त वेदमूलक अवश्य है। तथापि प्राचीन ग्रन्थों में इन्हें वेद-बाह्य ही माना गया है। शाक्तों के सप्तविध आचारों में जनसाधारण केवल एक ही आचार वामाचार से परिचय रखता है और वह भी उसके तामसिक रूप से ही। सच्चे शाक्त की यही धारणा रहती है कि मैं स्वयं देवी हूँ, मैं अपने इष्टदेवता से भिन्न नहीं हूँ। मैं शोकहीन साक्षात् ब्रह्मरूप हूँ, नित्य, मुक्त तथा सच्चिदानन्दरूप मैं ही हूँ :-

अहंदेवी न चान्योऽस्मि, ब्रह्मैवाऽह नं शोकभाक्।
सच्चिदानन्दरूपोऽहं, नित्यमुक्त स्वभाववान्।। [*कुलार्णवतन्त्र*]

शाक्तों की आध्यात्मिक कल्पना के अनुसार परब्रह्म, निष्कल, शिव, सर्वज्ञ, स्वज्योति, आघ्यन्तविहीन निर्विकार, तथा सच्चिदानन्द स्वरूप है और जीव एवं जगत्, अग्नि स्फुल्लिङ्ग की भाँति उसी ब्रह्म से आविर्भूत हुए हैं। तन्त्रों के ये सिद्धान्त निःसन्देह उपनिषद्मूलक है। इसी प्रकार ऋग्वेद के वागाम्भृणी (रात्रीशुक्त) सूक्त [10।125] में जिस शक्ति तन्त्र का प्रतिपादन है, शाक्त-तन्त्र उसी के भाष्य माने जा सकते है। अतः तन्त्रों का वेदमूलक होना युक्ति-युक्त है। सच् तो यह है कि अत्यन्त- प्राचीनकाल से साधना की दो धारायें प्रवाहित होती चली आ रही है। एकधारा (वैदिकधारा) सर्वसाधारण के लिये प्रकट रूप से सिद्धान्तों का प्रतिपादन करती है और दूसरी धारा [तान्त्रिक-धारा] चुने हुए अधिकारीयों के लिये गुप्त साधना का उपदेश देती है। एक बाह्य है, तो दूसरी आभ्यान्तरिक, पहली प्रकट है तो दूसरी गुह्य। परन्तु दोनो धारायें प्रत्येक काल में साथसाथ विध्यमान रही है। इसीलिये जिसकाल में वैदिक-यज्ञ-यागों का बोलबाला था उस समय भी तान्त्रिक उपासना अज्ञात न थी तथा कालान्तरमें जव तान्त्रिक पूजा का विशेष प्रचलन हुआ उस समय भी वैदिक कर्मकाण्ड विस्मृति के गर्भ में विलीन नहीं हुआ। वैदिक तथा तान्त्रिक पूजा की समकालीनता का परिचय हमें उपनिषदों के अध्ययन से स्पष्ट मिलता है। उपनिषदों में विभिन्न विद्याओं की आधार-भित्ति तान्त्रिक प्रतीत होती है। बृहदारण्यक उपनिषद् [6।2] तथा छन्दोग्य उपनिषद् [5।8] में वर्णित पञ्चाग्नि विद्याके प्रसङ्ग में "येषां वाच गौतमाग्निः" आदि रूपक का यही स्वारस्य है। मधुविद्या का भी यही रहस्य है। "सूर्य की उर्ध्वमुरव रश्मियाँ मधुनाडियाँ है, गुह्य आदेश मधुकर है, ब्रह्म ही पुष्प है, उससे निकलने वाले अमृत को साध्यनामक देवता लोग उपभोग करते हैं"। पञ्चम अमृत के इस वर्णन में जिन गुह्य आदेशों को मधुकार बतलाया गया है वे अवश्यमेव गोपनीय तान्त्रिक आदेशों से भिन्न नहीं है।

अतः वैदिक पूजा के संग में तान्त्रिक पद्धति के अस्तित्व की कल्पना करना कथमपि निराधार नहीं है। भारतीय तन्त्रों की उत्पत्ति भारत में ही हुई। साधना के रहस्य को जानने वाले विद्वानों के सामने इस विषय के विशेष स्पष्टीकरण की आवश्यकता नहीं है। तान्त्रिक मत साधकों की योग्यता के अनुरूप उपासना का नियम वतलाता है। शाक्त मत तीन भाव तथा सात आचार को अङ्गीकार करता है। भाव मानसिक अवस्था है और आचार है वाह्याचरण। पशुभाव, वीरभाव तथा दिव्याभाव ये तीन भाव हैं। वेदाचार, वैस्णवाचार, शैवाचार, दक्षिणाचार, वामाचार, सिद्धान्ताचार, तथा कौलाचार ये सात आचार पूर्वेक्त तीन भावों से सम्बद्ध है। जिन जीवों में अविद्या के आवरण के कारण अद्वैत ज्ञान का लेशमात्र भी उदय नहीं हुआ है, उनकि मानसिक प्रवृत्ति पशुभाव कहलाती है। क्यों कि पशु के समान ये भी अज्ञान रज्जुके द्वारा संसार से बँधे रहते हैं। जो मनुष्य अद्वैतज्ञानरूपी अमृत ह्रदकी कणिका का भी आस्वादन कर अज्ञान रज्जुके काटने में किसी अंश में समर्थ होता है, वह वीर कहलता है। इसके आगे बढनेवाला साधक दिव्य कहलाता है। दिव्याभाव की कसौटी है द्वैताभाव को दूर कर उपास्य देवता की सत्ता में अपनी सत्ता खो कर अद्वैतानन्द का आस्वादन करना। इन्हीं भावों के अनुसार आचारों की व्यवस्था है। प्रथमचार आचारः- वेद, वैष्णव, शैव तथा दक्षिण-पशुभाव के लियें हैं। वाम और सिद्धान्त वीर भाव के लिये और कौलाचार दिव्यभाव के साधन के लिये है। कौलाचार सब आचारों में श्रेष्ठ वतलाया जाता है। पक्का कौलमतावलम्बी वही है जिसे पङ्क तथा चन्दन में शत्रु तथा मित्र में श्मसान तथा भवन में, सोना तथा तृण में तनिक भी भेद वुद्धिं नहीं रहती। ऐसी अद्वैतभावना रखना वहुत ही दुष्कर है। कौलों के विषय में यह लोक प्रसिद्ध उक्ति निन्दात्मक नहीं वल्कि वस्तुतः यथार्थ है:-

कदमे चन्दने ऽभिन्नं पुत्रे शत्रौ तथा प्रिये।
श्मशाने भवने देवि! तथैव काञ्चनेतृणे।।
न भेदो यस्य देवोशि! स कौलः परिकीर्तितः। [*भावचूडामणि तन्त्र*]
अन्तः शाकता बहिः शैवाः, सभामध्ये च वैष्णवाः।

नानारुपधराः कौलाः विचरन्ति महीतले।

कौल शब्द कुल शब्द से बना हुआ है। कुल का अर्थ कुण्डलिनी शक्ति तथा 'अकुल' का अर्थ शिव है। जो व्यक्ति योग विद्या के सहारे कुण्डलिनी का उत्थान कर सहस्त्रार में स्थित शिव के साथ संयोग करा देता है। उसे कौल या कुलीन कहते हैं। कुल कुण्डलिनी शक्ति ही कुलाचार का मूल आलम्वन है। कुण्डलिनी के साथ जो आचार किया जाता है उसे कुलाचार कहते हैं। यह आचार मद्य, मांस, मत्स्य, मुद्रा और मैथुन इन पञ्च मकारों के सहयोग से अनुष्ठित होता है। इस पञ्च मकारों का अत्यन्त गूढ रहस्य है। इन पाँच तत्वों का सम्बन्ध अर्न्तयोग से है। ब्रम्हरन्ध्र में स्थित जो सहस्त्र कमल है उससे चूने वाला जो अमृत उसी का नाम मद्य है। साधक पुण्य और पापरुपी पशुओं को ज्ञानरुपी खड्ग से मारता है और चित्त को ब्रम्ह में लीन करता है वही मांसाहारी है। आगमसार के अनुसार जो वाणी का संयम रखता है वही सच्चा मांसाहारी है। शरीर में स्थित इडा और पिङ्गला नाडियों को तान्त्रिक भाषा में गंगा और यमुना कहते है। इन के योग से सर्वदा प्रवाहित होनेवाले श्वास और प्रश्वास ही (दो) मत्स्य है। सत्संग के प्रभाव से मुक्ति होती है। असत्संगति के मुद्रण का ही नाम मुद्रा है। सुषुम्ना और प्राण के समागम को तान्त्रिक भाषा में मैथुन कहते हैं। इस प्रकार पंच्च मकार का आध्यात्मिक रहस्य वडा ही गम्भीर है। तान्त्रिक लोग कभी भी उच्छृङ्खल नहीं होते। वे जीवन में सदाचार को उतना ही महत्व देते हैं जितना अन्य लोग।

वुद्धधर्म में मन्त्र-तन्त्र का उदय किस काल में हुआ, एक समस्या है? त्रिपिटकों के अध्ययन करने से प्रतीत होता है कि 'तथागत' की मूल शिक्षा में मन्त्र-तन्त्र के वीज अन्तर्निहित है। मानुष वुद्ध के पक्षपाती होने वाले भी स्थविर वादियों ने 'आटानाटीयसुत्त' नागों में इस प्रकर की अलौकिक वातों का प्रारम्भ कर दिया। 'वुद्ध' से ही तन्त्र-मन्त्र के प्रारम्भ में आचार्यो का दृढ विश्वास है। 'वुद्ध' को स्वयं इद्धियों [सिद्धियों] में पुरा विश्वास था उन्हों ने चार 'इद्धिपाद' छन्द (इच्छा), वीर्य (प्रयत्न), चित्त (विचार), तथा विमंसा (परीक्षा), का वर्णन किया है जो अलौकिक सिद्धियों को उत्पन्न करने में समर्थ थे। तत्वसंग्रह में शान्तरक्षित का स्पष्ट कथन है कि वुद्ध धर्म पारलौकिक कल्याण की उत्पत्ति में जितना सहायक है, उतना लौकिक कल्याण की उत्पत्ति में भी है। इसीलिये वुद्ध ने स्वयं मंन्त्र, धारणी आदितान्त्रिक विषयों की शिक्षा दी हैं, जिससे इसी लोक में प्रज्ञा, आरोग्य आदि वस्तुओं की उपलब्धि हो सकती है। इतना ही नहीं 'साधनमाला' जिसमें भिन्न भिन्न विद्वानों के द्वारा रचित देवता विषयक 312 'साधनों' का संग्रह है वतलाती है कि वहुत से मन्त्र स्वयं 'वुद्ध' से उत्पन्न हुए हैं। विभिन्न अवसरों पर देवताओं के अनेक मंन्त्र 'वुद्ध' ने अपने शिष्यों को वतलाये हैं। गुह्य समाज (5 शतक) की परीक्षा वतलाती है कि तन्त्र का उदय वुद्ध से ही हुआ। तथागत ने अपने अनुयायियों को उपदेश देते समय कहा है कि जव मैं दीपंकर और कश्यप वुद्ध के रूप में उत्पन्न हुआ था, तव मैं ने तान्त्रिक शिक्षा इसलिए नहीं दी कि मेरे श्रोताओं में उन शिक्षाओं को ग्रहण करने की योग्यता न थी।

'विनयपिटक' की दो कथाओं में अलौकिक सिद्धियों के प्रदर्शन का मनोरञ्जक वृत्त वर्णित है। राजगृह के एक सेठ ने चन्दन का बना हुआ भिक्षापात्र वहुत ही उचाई पर किसी वाँस के सिरे पर वाधँ दिया। अनेक तीर्थङ्कर आये पर उसे उतारने में समर्थ नहीं हुए। तव भरद्वाज अपनी योग सिद्धि के वल पर आकाश में उपर उठ गये और उसे लेकर ऊपर ही ऊपर राजगृह की तीन वार प्रदक्षिणा की। जनता के आश्चर्य की सीमा न थी, पर वुद्ध को एक तुच्छ काठ के पात्र के लिए इतनी शक्ति का प्रयोग नितान्त अनुचित जँचा और उन्हों ने भरद्वाजकी इसके लिए भर्त्सना की और काष्ठपात्र का प्रयोग दुष्कृत नियत किया। मगधनरेश सेनिय बिम्बसार के द्वारा पुरस्कृत 'मेण्डक' नामक गृहस्थके परिवार की सिद्धियों का वर्णन विनयपिटक में मिलता है। इससे निष्कर्ष यही निकलाता है कि तन्त्र-मन्त्र, योग, सिद्धि आदि की शिक्षा स्वयं वुद्ध से उद्भूत हुई थी। वह प्रथमतः वीजरूप में थी, अनन्तर उसका विकास हुआ। *तिव्वति जम्फल चाजू* ।

'मञ्जुश्रीमूलकल्प' की रचना प्रथम तथा द्वितीय शतक विक्रमी में हुई। इस समय में मन्त्र-तन्त्र-धारणी आदि का वर्णन विशेषतः मिलता है। अतः महायान के समय में मन्त्र-तन्त्र की भावना नष्ट नहीं हुई थी, प्रत्युत यह वडे जोरों से अपनी अभिव्यक्ति पाने के लिए अग्रसर हो रही थी। महायान के इस विकास का नाम 'मन्त्रयान' है जिस का अग्रिम विकास 'वज्रयान' की संज्ञा से अभिहित किया जाता है। दोनों में अन्तर केवल मात्रा [डिग्री] का है। सौम्य अवस्था का नाम 'मंन्त्रयान' है, उग्ररुप की संज्ञा 'वज्रयान' है। योगाचार से लोगों को सन्तुष्टि कुछ काल तक हुई परन्तु विज्ञानवाद के गहन सिद्धान्तो के भीतर प्रवेश करने की योग्यता साधारण जन में न थी। वह ऐसी मनोरम धर्म के लिए लालायित थी जिसमें अल्प प्रयत्न से महान सुख मिलने की आशा दिखाई गई होती।

इस मनोरम धर्म का नाम 'वज्रयान' है। इस सम्प्रदाय ने 'शून्यता' के साथ-साथ 'महासुख' की कल्पना सम्मिलित कर दी है। 'शून्यता' का ही नाम 'वज्र' है। वज्र कभी नष्ट नहीं होता है, वह दुर्भेघ्य अस्त्र है। वज्र दृड़सार, अपरिवर्तनशील, अच्छध्य, अभेघ्य, न जलने, योग्य, अविनाशी है। अतः वह शून्यता का प्रतीक है। यह शून्य 'निरात्मा' है वह देवीरूप है, जिसके गाढ आलिङ्गन में मानव चित्त [वोधिचित्त या विज्ञान] सदा बद्ध रहता है तथा यह युगल मिलन सव काल केलिए सुख तथा आनन्द उत्पन्न करता है। अतः वज्रयान ने शुन्य-विज्ञान तथा महासुख की त्रिवेणी का संगम वन कर असंख्य जीवो के कल्याण का मार्ग उन्मुक्त किया है।

वज्रयान का उद्गमस्थान कहाँ था? यह विचारणीय विषय है। तिव्वती परम्परा में कहा है कि वुद्ध ने वोधिके प्रथम वर्ष में ऋषिपत्तन में, श्रामन्य धर्म का चक्रप्रवर्तन किया, 13 वें वर्ष में राजगृह के गृधमूट पर्वत पर महायान धर्म प्रज्ञापारमिता का चक्रप्रवर्तन किया और 16 वें वर्ष में मन्त्रयान का तृतीय धर्म चक्र प्रवर्तन श्री धान्य कटक में किया। धान्यकटक गुन्टूर जिले में धरनी कोट के नाम से प्रसिद्ध है। वज्रयान का जन्मस्थान धरणीकोट तथा श्री पर्वत है जिसकी ख्याति तन्त्र शास्त्र के इतिहास में अत्यन्त अधिक है। भवभूति ने मालतीमाधव संस्कृत नाटक में श्रीपर्वत को तान्त्रिक उपासना का केन्द्र के रूप में वर्णित किया है। जहाँ वौद्ध भिक्षुणी कपाल कुण्डला तान्त्रिक साधना में निरत रहती थी। सप्तम शतक में वाणभट्ट श्रीपर्वत के माहात्म्य से भलीभाँति परिचित थे। श्री हर्षवर्धन ने रत्नावली नाटक में श्री पर्वत से आनेवाले एक सिद्ध का वर्णन किया है। शङ्कर दिग्विजय में श्रीशैल को तान्त्रिकों का केन्द्र माना है। प्रसिद्धि है कि आचार्य नागार्जुन ने श्रीपर्वत पर रहकर अलौकिक सिद्धियाँ प्राप्त की थी । इन समस्त समीक्षा हमें इस परिणाम पर पहुँचाती है कि श्रीपर्वत तान्त्रिक उपासना का प्रधान केन्द्र था। श्रीपर्वत में ही मन्त्रयान तथा वज्रयान का उदय हुआ, इसका प्रमाण तिव्वती तथा सिंहली ग्रन्थों से भलीभाँति चलता है । 14 वीं शताव्दी के 'निकायसंग्रह' नामक ग्रन्थ में वज्रयान को वज्रपर्वतवासी निकाय वतलाया गया है। इस ग्रन्थ में इस निकाय को चक्रसंवर, वज्रामृत, द्वादशचक्र आदि, वे समस्त ग्रन्थ वज्रयान के ही हैं। अतः सम्भवतः श्रीपर्वत को ही वज्रयान से सम्वद्ध होने के कारण 'वज्रपर्वत' के नाम से पुकार ते हों, कुछ भी हो तिव्वती सम्प्रदाय धान्यकटक में वज्रयान का चक्रप्रर्वतन स्वीकार करता है। धान्यकटक तथा श्रीपर्वत दोनो ही माद्रास के गुण्टर जिले में विद्यमान हैं। यही पर वज्रयान की उत्पत्ति मानना न्यायसंगत है।

वज्रयान कि उत्पत्ति किस समय में हुई? इसका निर्णय अभी तक नहीं हो सका है। इसका अभ्युदय आठवीं शताव्दी से प्रारम्भ होता है जव सिद्धाचार्यो ने लोक भाषा में कविता गीति लिख इसके तथ्यों का प्रचार किया। परन्तु तान्त्रिक मार्ग का उदय वहुत पहले हो चुका था। मञ्जुश्रीमूलकल्प 'जम्पलचाजूड' मन्त्रयान का ही ग्रन्थ हैं। इसकी रचना [तृतीय शतक] के आसपास हुई। इसके अनन्तर श्रीगुह्यसमाजतन्त्र [संवाद्रुस्पा] का समय 5वाँ शतक आता है। यह गुह्यसमाज 'श्रीसमाज' के नाम से भी जाना जाता है। पुष्पिका में यह 'तन्त्रराज' कहा गया है। तान्त्रिक साधना के इतिहास में इस ग्रन्थ का सर्वाधिक महत्व है। इस ग्रन्थ के ऊपर टीका तथा भाष्यों

का विशाल साहित्य तिब्बती तंजूर में सुरक्षित है। जिसमें आचार्य नागार्जुन [7 शतक], कृष्णाचार्य, शान्तिदेव, की टीकायें प्रसिद्ध आचार्यों की कृतियाँ है। इसके 18 पटलों में तन्त्रशास्त्र के सिद्धान्तों का विवेचन है। वज्रयान का प्रचार भारत के बाहर विशेष रूप से तिब्बत में हुआ जिसका प्रमाण 'श्रीचक्रसंवरतन्त्र' है।

महासुख को प्राप्त करने का एकमात्र उपाय है 'गुरू' का उपदेश। तन्त्र साधनमार्ग है। अतः साधक को किसी योग्य गुरू की शिक्षा नितान्त आवश्यक है। परन्तु गुरु का स्वरुप क्या है? जानना अत्यन्त आवश्यक है। सहजिया कहते हैं कि गुरू युगनद्धरूप है अर्थात् मिथुनाकार है। वह शून्यता और करूणा की युगल मूर्ति है। उपाय तथा प्रज्ञा का समरस विग्रह है। शून्यता सर्वश्रेष्ठ ज्ञान का वाचक है, करूणा का अर्थ जीवों के उद्धार करने के लिये महती दया है। गुरू को शून्यता और करूणा की मिश्रित मूर्ति बतलाने का अभिप्राय यह है कि वह परम ज्ञानी होता है परन्तु साथ ही साथ जगत् के नना प्रपञ्च से आर्त प्राणियों के उद्धार के लिये उसके हृदय में महती दया विद्यमान रहती है। वज्रयान में प्रज्ञा और उपाय के एकीकरण के उपर जोर दिया गया है ।क्यों कि प्रज्ञा और उपाय का सामरस्य [परस्पर मिलन] ही निवार्ण है। बुद्धत्व की प्राप्ति के लिये केवल प्रज्ञा से काम नहीं चलता और न उपाय से ही काम चलता है। उसके लिये दोनों का संयोग नितान्त आवश्यक है। इन्हीं दोनों की मिलित मूर्ति तिब्वति गुरुयोग होने से गुरू को 'मिथुनाकार' बतलाया गया है। वज्रयानी सिद्धों के मत में मौन मुद्रा ही 'गुरू' का उपदेश है। शब्द के द्वारा सहज तत्व का परिचय नहीं दिया जा सकता। क्योंकि मन और वाणी के गोचर पदार्थ विकल्प के अर्न्तगत है। निर्विकल्पक तत्व शब्दातीत है। इसी को महायानी ग्रन्थों में अनक्षर तत्व कहा गया है। सच्चागुरू वह है जो आनन्द या रति के प्रभाव से शिष्य के हृदय में महासुख का विस्तार करे। गुरू का काम हृदय के अन्धकार को दूर कर प्रकाश तथा आनन्द का उल्लास करना है।

तन्त्र शास्त्र में इसीलिए उपयुक्त गुरू की खोज के लिए आग्रह है। गुरू शिष्य की योग्यता को पहिचान कर ही उसे तत्व का उपदेश देता था। साधक को यम, नियम आदि का विधान अवश्य करना चाहिए। सत्य, अहिंसा, आदि सार्व भौमिक नियमों का विधान परम आवश्यक है। वज्रयानी ग्रन्थों में गुरू के द्वारा निहित 'बोधिचित्ताभिषेक' का विशेष वर्णन किया गया है। गुरू की आराधना करना शिष्य का परम कर्त्तव्य है तथा गुरु का भी धर्म है कि वह शिष्य के चित्त को प्रवंच से दूर हटाकर सम्यक् सम्बोधि की प्राप्ति के लिये उपयुक्त बनावे। शिष्य को तान्त्रिक साधना के लिये नवायौवनसम्पन्ना युवती को अपनी संगिनी बनाना पढता है। इसी का नाम तान्त्रिकभाषा में 'मुद्रा' है। इस मुद्रा से सम्पन्न हो कर शिष्य वज्राचार्य [वज्रमार्ग के गुरू] के पास जाकर दीक्षित होने के लिये प्रार्थना करता है। आचार्य उसको वज्रसत्व के मन्दिर में ले जाता है। वह स्थान गन्ध, धूप, तथा पुष्प से सजाया जाता है। इसमें फूलों की मालायें लटकती रहती है। ऊपर सफेद चँदवा टँगा रहता है। माला और मदिरा के सुगन्ध से वह स्थान सुवासित रहता है। ऐसे मन्दिर में वज्राचार्य मुद्रा के साथ शिष्य का तान्त्रिक विधान के अनुसार अभिषेक करता है तथा नियम पालन करने के लिये प्रतिज्ञा करवाता है, जो इस प्रकार है:-

नहि प्राणिवधः कार्यः, त्रिरत्नं मा परित्यज।
आचार्यस्ते न संत्याज्यः, संवरो दुरति क्रमः।।

अर्थात= प्राणि का वध कभी नहीं करना, तीनो रत्नों [बौद्ध, धर्म, तथा संघ] को मत छोडना, आचार्यका परित्याग कभी न करना, यह नियम बहुत ही कठिन है। इस अभिषेक का नाम 'बोधिचित्त' अभिषेक है। इसके प्राप्त करने पर साधक का द्वितीय जन्म होता है। और उसे बुद्ध-पुत्र की पदवी प्राप्त होती है। अबतक का जन्म सांसारिक कार्य में व्यतीत हुआ।

अब गुरू की कृपा से उसे आध्यात्मिक जन्म प्राप्त होता है। गुरू स्वयं बुद्ध रूप है, अतः शिष्य का बुद्धपुत्र कहलाना उचित है। इस अभिषेक का रहस्य यह है कि शिष्य का चित्त निर्वाण की प्राप्ति के लिये सन्मार्ग पर

लग जाता है और वह आध्यात्मिक मार्ग का पथिक वन मंगल साधन में क्रियाशील होता है। तन्त्रों में साधक की योग्यता [अधिकार] पर वडा आग्रह दिखता है। शिष्य को 'पुण्यसंभार' का अर्जन करना नितान्त आवश्यक है जिसके निमित्त बुद्ध की बन्दना, पापदेशना, पुण्यानुमोदन, समय ग्रहण की व्यवस्था की गई है। यम-नियमों का सम्यक् अनुष्ठान कथमपि वर्जनीय नहीं है। अभिषेक के समय वज्राचार्य का उपदेशः

प्राणिनश्च्च न तो घात्या, अदत्तं नैव चाहरेत्।

मा चरेत् काम मिथा वा, मृषा नैव हिभाषयेत्।।

अर्थात्= प्राणिहिंसा, अदत्ताहरण, कामाचार, तथा मिथ्या भाषण कभी नहीं करना चाहिए। अद्वैत, तन्त्रमार्ग पर चलना तो नितान्त दुरुह व्यापार है। सारांश यह है कि मन्त्रमार्ग की साधना उच्चकोटि की साधना है । थोडी भी नैतिक शिथिलता घातक सिद्ध होगी। महासुख की उपलब्धि के स्थान तथा उपाय का वर्णन वज्रयानी ग्रन्थों में विस्तार के साथ मिलता है। सिद्धों का कहना है कि 'उष्णीष कमल' में महासुख की अभिव्यक्ति होती है। तन्त्रशास्त्र और हठ योग के ग्रन्थों में इस कमल को 'सहस्रदल' [हजारपत्तोंवाला] कहा गया है। वज्र गुरू का आसन इसी कमल की कर्णिका के मध्य में है। इस स्थान की प्राप्ति मध्यम मार्ग के अवलम्बन करने से ही हो सकती है। जीव सांसारिक दशा में दक्षिण और वाम मार्ग में इतना भ्रमण करता है कि उसे मध्यम मार्ग में जाने के लिए तनिक भी सामर्थ्य नहीं होती। यह मार्ग गुरू की कृपा से ही प्राप्य है। सहजिया लोग वाम शक्ति को 'ललना' और दक्षिण शक्ति को 'रसना' कहते हैं। तान्त्रिक भाषा में ललना, चन्द्र तथा प्रज्ञा वामशक्ति के द्योतक होने से समानार्थक है। रसना, सूर्य और उपाय दक्षिण शक्ति के बोधक होने से पर्यायवाची है। इन दोनो के वीच में चलने वाली शक्ति का परिभाषिकनाम है 'अवधूती'। अवधूति शब्द की व्युत्पत्ति इस प्रकार है ः

अवहेलया अनाभोगेन क्लेशादि पापान् धुनेति।

अर्थात् वह शक्ति जो अनायास ही क्लेशादि पापों को दूर कर देती है। अवधूतीमार्ग ही अद्वयमार्ग, शून्यपथ, आनन्दस्थान आदि शब्दों से अभिहित किया जाता है। ललना और रसना इसी अवधूती के ही अविशुद्ध रूप है। जब ये शक्तियाँ विशुद्ध होकर एकाकार हो जाती है तो इन्हें 'अवधूती' कहते हैं। तब चन्द्र का चन्द्रत्व नहीं रहता और न सूर्य का सूर्यत्व रहता है। क्योंकि इन दोनों के आलिङ्गन से ही अवधूती का उदय होता है। वज्रजाप के द्वारा ललना और रसना के शोधन करने से तात्पर्य, नाड़ी की शुद्धि से है। शोधन होने पर दोनों नाड़ियाँ मिलकर एकरस या एकाकार हो जाती है। इसी निःस्वभावका नैरात्म्य अवस्था को ही शून्यावस्था कहते हैं। जो इस शून्यमय अद्वैत भाव में अधिष्ठान कर आत्मप्रकाश करता है वही सच्चा गुरू है। महासुख कमल में जाने के लिये यथार्थ समारस्य प्राप्त करने के लिये मध्यपथ का आलम्वन करना तथा द्वन्द का मिलन करना ही होगा। दो को विना एक किये हुये सृष्टि और संहार में अतीत निरंजन पद की प्राप्ति असम्भव है। इसलिये मिलन ही अद्वय शून्यावस्था तथा परमानन्द लाभ का एक मात्र उपाय है, श्रीसमाजतन्त्र का कथन है कि दुस्कर नियमों के करने से शरीर केवल दुःख पाकर सुखता है, चित्त दुःख के समुद्र में गिर पड़ता है और विक्षेप होने से सिद्धि नहीं मिलती।

दुस्करैर्निममैस्तीव्रैः, मूर्ति शुष्यतिदुःखिता।

दुःखाब्धौ क्षिण्यते चित्तं, विक्षेपात् सिद्धिरन्मथा।।

योगतन्त्रानुसार सुखपूर्वक बोधि (ज्ञान) की प्राप्ति के लिये सदा उद्यत रहे।

पञ्चकामान् परित्यज्य तपोभिर्न च पीड़येत ।

सुखेन साधयेद् बोधियोगतन्त्रानुसारतः।।

वज्रयान का सिद्धान्त है कि देहरूपी वृक्ष के चित्तरूपी अङ्कुर को विशुद्ध विषय-रस के द्वारा सिक्तकरने पर यह वृक्ष कल्पवृक्ष वन जाता है और आकाश के समान निरञ्जन फल फलता है तथा महासुख की तभी प्राप्ति

होती है :

तनुतरचित्ताङ्कुरको विषमयरसैर्यदि न सिच्यते शुद्धैः।

गगन व्यापी फलदः कल्पतरूत्वं कथं लभते।।

राग से ही बन्धन होता है, मुक्ति भी राग से उत्पन्न होती है, मुक्ति का सहज साधन महाराग या अनन्यराग [वैराग्य] नहीं।

हेवज्रतन्त्र आदि अनेक तन्त्रों की उक्ति स्पष्ट है:- **"रागेन बध्यतेलोको रागेनैव विमुच्यते"।** अतः अनङ्गवज्र ने चित्त को ही संसार और निवार्ण दोनो बतलाया है। जिस समय चित्त बहल संकल्प रूपी अन्धकार में अभिभूत रहता है, विजुली के समान चञ्चल होता है और राग, द्वेष आदि मलों से लिप्त रहता है, तब वही संसार रूप है।

अनल्प-सङ्कल्प-तमोऽभिभूतं, प्रभञ्जनोन्मत्त तडिच्चलञ्च।

रागादि दुर्वार मलावलिप्तं, चित्तं विसंसार मुवाच वज्री।।

वही चित्त जब प्रकाश मान होकर कल्पना से विमुक्त होता है, रागादिमलों के लेप से विरहित होता है, ग्राह्य ग्राहक भाव की दशा अतीत कर जाता है तब वही चित्त निर्वाण कहलाता है। वैराग्य को दमन करने वाले पुरुष को 'वीर' कहते हैं। तन्त्रमें शक्ति के तीन भेद होते है:- अपरा, परापरा, तथा परा किये गये है। अवधूती अवस्था में वायुका संचार तथा निर्गम होता है, इसी का नाम संसार है। अन्तिम क्षण में रागाग्नि आप से आप शान्त हो जाती है जिसका नाम निवार्ण या आग का वुझ जाना रागाग्नि के निवृत्त होने से जिस आनन्द का प्रकाश होता है उसे विरमानन्द कहते है। उस समय चन्द्र स्वभावस्थित होता है, मन स्थिर होता है तथा वायु की गति स्तम्भित होती है। जिसके हृदय में विरमानन्द का प्रकाश उत्पन्न हो गया है, वही यथार्थ में योगीन्द्र, योगीराट् है तथा सहजिया भाषा मे वही 'वज्रधर' पदवाच्य सद्गुरू कहलाता है।

महामुद्रा का साक्षात्कार ही सिद्धि गिना जाता है। शून्यता तथा करूणा के अभेद ज्ञान को ही 'महामुद्रा' कहते हैं। जिस ने इस अभेद ज्ञान को प्राप्त कर लिया है, उससे अज्ञात कोई भी पदार्थ नहीं रहता। उसके लिए समग्र विश्व के पदार्थ अपने विशुद्धरुपको प्रकट कर देते हैं। 'धर्मकरण्डक', 'बुद्धरत्नकरण्डक' तथा जिनरत्नः- इसी महामुद्रा के पर्याय हैं। तन्त्रशास्त्र में शिव और शक्ति का जो तात्पर्य तथा स्थान है वही रहस्य तथा स्थान वज्रयान में शून्यता तथा करुणा अथवा वज्र और कमल का है। वज्र कमल के संयोग से साधक ने बोधिचित्त को वज्रमार्ग में अच्युत रखने की योग्यता प्राप्त करली है, अथवा शिव-शक्ति के मिलन से ब्रह्मानाड़ी में विन्दु को चालित कर स्थिर तथा दृढ करने की सामर्थ सिद्ध कर ली है, वही महायोगी है।

दृढं सारमसौ शीर्यमच्छेध्यभेध्य लक्षणम्।

अदाहि अविनाशि च शून्यता वज्रमुच्यत। [*वज्र शेखर पृ 23*]

'वज्र' शून्यता का ही भौतिक प्रतीक है क्यों कि दोनो ही दृढ, अखण्डनीय, अच्छेद्य, अभेद्य तथा अविनाशी है। वज्रयान का अर्थ सब बुद्धों का ज्ञानः-

सर्वतथागतं ज्ञानं वज्रयानमितिस्मृतम्।

भावभावौं न तौ तत्वं, भवेत् ताभ्यां विवर्जितम्।

न देशत्वमतो युक्तं, सर्वज्ञो न भवेत्तदा।।[*ज्ञा सि 12/4*]

इस मत में परमार्थ सर्वव्यापक, अविकारी, तत्वभावना सर्वज्ञमाना जाता है। आकाश के समान अप्रतिष्ठित, व्यापक तथा लक्षण वर्जित जो तत्व है, वही 'वज्रज्ञान' है। यह न भावरुप है, न अभावरुप, न भावाभावरुप, और न तदुभयवर्जित है।

शून्यता ही 'प्रज्ञा' है तथा अशेष प्राणियों पर अनुकम्पा कृपा ही 'उपाय' है। प्रज्ञोपाय के मिलन का अर्थ

है प्रज्ञा तथा करुणा का परस्पर योग। इसकी उपलब्धि मे ही परमार्थ मिलता है। तान्त्रिक ग्रन्थों में धर्मकाय को वैरोचन, वज्रसत्त्व या आदि बुद्ध कहा है।

गगनोद्भवः स्वयम्भूः प्रज्ञाज्ञाननलोमहान।
वैरोचनो महादीप्ति र्ज्ञानज्योति र्विरोचनः।।
जगत्प्रदीपो ज्ञानोल्को महातेजः प्रभास्वरः।
विद्याराजोग्रमन्त्रेशो मबराजो। [*सेकोद्देश टीका पृः 40*]

वज्रयान के साहित्य एवं आचार्यो कि एक विशाल परम्परा है। इस सम्प्रदाय के आचार्यो ने केवल संस्कृत में ही अपने सिद्धान्त ग्रन्थों का प्रणयन नहीं किया परन्तु जन साधरण के लिए उन्होंने उस समयकी लोक भाषा में भी ग्रन्थों की रचना की। वज्रयान का सम्बन्ध मगध तथा नालन्दा से बहुत ही अधिक है। श्रीपर्वत पर इसका उदय भले ही हुआ हो, परन्तु इसका अभ्युदय मगध के नालन्दा तथा ओदन्तीपुर विहारों से नितरां सम्बद्ध है। वज्रयान के साथ 84 सिद्धों का नाम सर्वथा सम्बद्ध रहेगा। इन 84 सिद्धों का पर्याप्त परिचय हमें तिब्बती ग्रन्थों से चलता है। इन सिद्धों में पुरुषों के अतिरिक्त स्त्रियों का भी स्थान था। यह परम्परा किसी एक शताब्दी का नहीं है। इस का समय नवम शताब्दी से प्रारम्भ हो कर 12 वीं शताब्दी के मध्य भाग तक जाता है। इन सिद्धों का प्रभाव जादातर वंगला, मैथली, मगही, वर्तमान हिन्दूधर्म तथा हिन्दी आदि भाषाओं में गहरा सम्बन्ध परिलक्षीत होता है। कबीर की वानियों में सिद्धों की परम्परा हमें दिख पडती है। नाथपन्थी निर्गुनिया सन्तोंकी कवितायें इसी परम्परा के अर्न्तभुक्त हैं। वंगालका 'सहजिया' सम्प्रदाय ही 'वज्रयान' का ज्वलन्त साक्षी है।

जव हम तन्त्र कि चर्चा करते हैं तो उन तान्त्रिक सिद्ध महान आचार्यो को अनदेखा नहीं कर सकते है। परन्तु विस्तार भय के कारण उन पर कुछ कहना सम्भव नहीं है फिर भी कुछ एक आचार्यो कि चर्चा यहाँ हम अवश्य करेगें ।इन्द्रभूति वज्रयानी साहित्य में इन्द्रभूति और उनकी भगिनी भगवती लक्ष्मी या लक्ष्मीकरा देवी का नाम अत्यन्त प्रसिद्ध है। ये उड्डियान के राजा तथा आचार्य पद्मसंभव के पिता थे। ये वही पद्मसंभव है जिन्होंने आचार्य शान्त रक्षित के साथ तिव्वतमें वौद्धधर्म का विपुल प्रचार-प्रसार किया तथा 749ईः में 'समये' अचिन्त्य नामक प्रसिद्ध विहार की स्थापना की। इनके 23 ग्रन्थों का अनुवाद तन्जूर में मिलता है।इनके दो ग्रन्थ संस्कृत में उपलब्ध होते है। (1) कुरुकुल्ला साधन साधनमाला पृः 353 तथा ज्ञानसिद्धि । इस ग्रन्थ में छोटे वडे 20 परिच्छेद है जिसमें तत्व, गुरु, शिष्य, अभिषेक, साधना आदि विषयों का विस्तृत वर्णन है। इस सिद्ध परम्परा मे अतिरिक्त भी आचार्य हुए जिन में आचार्य अद्वयवज्र विशेष प्रसिद्ध है। इनका समय 12वीं शताब्दी के आसपास है। इन्हों ने वज्रयान के तथ्यों के प्रतिपादन के लिए 21 ग्रन्थ लिखे है। जो तान्त्रिक तत्वों के ज्ञान के लिए विशेष गौरव रखते है।

वज्रयान के उदय के कुछ समय वाद एक नवीन बौद्ध तान्त्रिक सम्प्रदाय का जन्म हुआ जिसको 'कालचक्रयान' के नाम से जाना जाता है। प्रत्यभिज्ञा दर्शन के आचार्य अभिनवगुप्त ने अपने तन्त्रालोक में कालचक्र का विस्तृत विवेचन प्रस्तुत किया है । उन्होंने इस सिद्धान्त को शैवतान्त्रिक तथ्यों के अर्न्तगत ही सम्मिलित किया है। परन्तु ये सिद्धान्त मुख्यतया वे ही है जिनको आधार मानकर इस वौद्धतान्त्रिक सम्प्रदाय ने अपने नवीन यान कालचक्रयान का प्रवर्तन किया। सिद्धाचार्यो की वाणियों के शोध से हम इस परिणाम पर पहुँचते है कि ये तथ्य सिद्धों को अवगत थे। 'सेकोद्देश टीका' नामक ग्रन्थ में कालचक्र के दार्शनिक सिद्धान्त एवं व्यवहारिक साधना पद्धति का विशिष्ट वर्णन है। इसके अतिरिक्त 'विमलप्रभा' इस कालचक्रयान का विशिष्ट ग्रन्थ प्रतीत होता है। इस ग्रन्थ के प्रणेता 'आचार्य नडपाद' या [नरोपा] है। ये विशिष्ट तान्त्रिक आचार्य हैं। इस ग्रन्थ में आचार्य नागार्जुन, आर्यदेव, तथा आचार्य चन्द्रगोमी के तान्त्रिक पद्यों का उद्धरण है साथ ही प्रसिद्ध सिद्धाचार्य सरहपाद के दोहा उधृत किये गये हैं।

कालचक्रयान का मुख्य सिद्धान्त यह है कि बाहर का समग्र ब्रह्माण्ड इस मानव-शरीर के भीतर है। यही वेदान्त का मुख्य सिद्धान्त है। बाह्य जगत के सूर्य, चन्द्र, आकाश, पाताल, भूमि, समस्तभुवन, विन्ध्य हिमालय आदिपर्वत, गंगा-यमुना-सरस्वती आदि नदियाँ जितने विशाल तथा सूक्ष्म प्रपञ्च हैं वे सब इस देह में विद्यमान है। शरीर के द्वारा ही सिद्धि प्राप्त होती है, साधना का मुख्य साधन शरीर है अतः कायशुद्धि होने पर ही प्राण शुद्धि तथा चित्तशुद्धि होती है। काय, प्राण, तथा चित्त का घनिष्ठ सम्बन्ध है तीनों की शुद्धि बिना परमार्थ की प्राप्ति असम्भवसा है। काय में ही कालचक्र का परिवर्तन होता है।

यह विश्व शक्ति तथा शक्तिमान के परस्पर संयोग का फल है। परम तत्व को 'आदिबुद्ध' कहते हैं। जिनका आदि है और न अन्त है। अनन्त ज्ञान से सम्पन्न होने से, अविपरीत रुप से समग्र धर्मो को जानने के कारण, विश्वके आदि में विद्यमान होने से आदिबुद्ध है। 'आदि' से तात्पर्य अत्पादव्ययरहित से है। वे करुणा तथा शून्यता की मूर्ति है। अथार्त् परम तत्व के दो प्रकार है:=

1 समस्त धर्मो के निःस्वभाव होने का ज्ञान [समस्तशून्यता] यह उत्कृष्ट 'प्रज्ञा' है।

2 अनन्त दया [करुणा] अथार्त दुःख के समुद्र में डूबने वाले प्राणियों को उद्धार करने की असीम अनुकम्पा। प्रज्ञा तथा करुणा की सम्मिलित मूर्ति कालचक्रयान में 'आदिबुद्ध' है। यह उनकी महती विशिष्टता है कि वे सर्वज्ञ होते हुए परम कारुणिक हैं। अतः 'बुद्ध' को हम 'भगवान' कहते है अर्थात् जगत उद्धार की सामर्थ रखने वाला। अतः कालचक्रयान में 'आदिबुद्ध' की कल्पना करुणा और शून्यता की एकता के रुप में की गई है। उन्हीं की संज्ञा 'काल' है। उन की शक्ति संवृत्तिरुपणी है अर्थात् जगत का यह व्यावहारिक रुप [संवृत्ति] उन्हीं की विश्वमाता [युमनाःच्छो] शक्ति है। 'चक्र' संतत परिवर्तनशील विश्व का प्रतिनिधि है। शक्ति से संचालित रुप 'कालचक्र' है। यह अद्वय [दो होकर भी एक] है तथा कभी विनाश नहीं होने वाला अक्षर है।

अनादिनिधनो बुद्ध आदिबुद्धो निरन्वयः।
करुणाशून्यता मूर्तिः कालः संवृतिरुतिपिणी।
शून्यता चक्रमित्युक्तं कालचक्रोऽद्वयोऽक्षरः। [*सेकोद्देशटीका*]

आदि बुद्ध के चार काय होते है 1 सहजकाय, 2 धर्मकाय, 3 सम्भोगकाय, तथा 4 निर्माण काय। वैदिक दर्शन में जीव में जाग्रत्, स्वप्न, सुषुप्ति, तथा तुरीय ये चार अवस्थायें मानी जाती है। इन चारों अवस्थाओं में विद्यमान रहने वाला चैतन्य भिन्न भिन्न नामों से पुकारा जाता है। जाग्रत अवस्था के साक्षी चैतन्य को (जीव) 'विश्व' कहते है, स्वप्न के साक्षी को 'तैजस' तथा सुषुप्ति के साक्षी को 'प्राज्ञ' कहते है। इसके अतिरिक्त तुरीय दशा के साक्षी 'आत्मा' है। इसी प्रकार कालचक्रयान में इन अवस्थाओं से सम्बद्ध चार कायों की कल्पना मानी जाती है। आदि बुद्ध का सहज काय ही परमार्थतः सत्य है। यह शून्यता के ज्ञान हो ने से विशुद्ध है। तुरीयदशा के क्षय न होने से अक्षर तथा महासुखरुप है। करुणा का उदय इसी काय में है अतः वह ज्ञानवज्र कहा गया है। यही विशुद्धयोग है। धर्मकाय में बिना निमित्त ही ज्ञान का उदय होता है। यह मैत्री रुप है। निर्विकल्पक चित्त की भूमि होने से यह 'चित्तवज्र' तथा धर्मात्मक योग कहलाता है। सम्भोगकाय स्वप्न की दशा का सूचक है। इस में अक्षय अनाहत ध्वनि का उदय होता है। सब प्राणियों के नादरुप होने से मन्त्रमुदिता रुप है। इसे वागवज्र तथा मन्त्र योग कहते है। इसी काय के द्वारा आदिबुद्ध धर्म तत्वों की शिक्षा प्रदान करते है। निर्माण काय का सम्बन्ध जाग्रत् दशा से है। नाना निर्माण काय को धारण कर क्लेश का नाश करते हैं। यही कायवज्र तथा संस्थान योग कहलाता है। 'कालचक्र' शब्द समष्टि तथा व्यष्टि रुपसे उसी परमतत्वका द्योतक है। 'का' 'कारण' का प्रतीक है। अथार्त् परम तत्व 'कारण' रहित है। कारण बोधिचित्त काय, एक ही पदार्थ है। 'ल' 'लय' (नाश) का द्योतक है। लय किसका? प्राणका। 'च' 'चलचित्त' का वाचक है। जगत के व्यापार के साथ सम्बद्ध रहने से 'चित्त' इन्हीं विषयें में सदा भ्रमण किया करता है। इसलिए चित्त चञ्चल रहता है। 'क्र' 'क्रम' बन्धन

का सूचक है। अर्थात् तुरीयावस्था में काय, प्राण, तथा चित्त का वन्धन क्रमशः सम्पन्न होता है। प्राण तथा चित्त का परस्पर योग नितान्त धनिष्ठ रहता है। इसलिए प्रथमतः कायविन्दु का निरोध करना आवश्यक है। यह ललाट में सम्पन्न होता है। अतः 'का' निर्माणकाय का सूचक है। कण्ठ में वाग् विन्दु के निरोध होने से प्राण का लय होता है। विना प्राण के लय किये चञ्चल चित्त का वन्धन नहीं हो सकता। इन तीनों के बन्धन तथा लय का अनुष्ठान तुरीय दशा में किया जाता है। अतः 'कालचक्र' [जिसमें ये चारों अक्षर क्रमशः सन्निविष्ट हैं] उसी परम सत्यभूत, अक्षर, आदि बुद्ध को द्योतित करता है

काकारात् कारणे शान्ते लकाराल्लयोऽत्रवै।
चकाराच्चलचित्तस्य क्रकारात् क्रमबन्धनैः। [*नरोपाद सेकोद्देश टीका*]

'कालचक्र' में दो शब्द है काल और चक्र। काल और चक्र का समन्वय ही परम तत्व का द्योतक है। काल, उपाय तथा करुणा एक ही तत्व के पर्याय हैं जिसे पुरुष या शिव के नाम से व्राह्मण ग्रन्थों में उल्लेख करते हैं। चक्र, प्रज्ञा, शून्यता एक तत्व के पर्याय हैं। वही तत्व जिसे प्रकृति या शक्ति की संज्ञा व्राह्मण ग्रन्थों में है। परमतत्व ज्ञाता तथा ज्ञेय प्रज्ञा तथा उपाय का समन्वय होने के कारण 'कालचक्र' की संज्ञा से पुकारा जाता है। युगलरुप, परमतत्व, शिवशक्ति की एकता का बोधक 'कालचक्र' है।

स एव कालचक्रो भगवान् प्रज्ञोपायात्मको ज्ञान ज्ञेय सम्बन्धेनोक्तो
यथाक्षर सुखज्ञानं सर्वावरणक्षयहेतुभूतं 'काल' इत्युक्तम [*सेकोद्देशटीका*]

भिन्न-भिन्न वज्र तथा योगका निर्देश

1	सहजकाय	करुणा	ज्ञानवज्र	विशुद्धयोग	तुरीय
2	धर्मकाय	मैत्री	चित्तवज्र	धर्मात्मकयोग	सुषुप्ति
3	संभोगकाय	मुदिता	वागवज्र	मन्त्रयोग	स्वप्न
4	निर्माणकाय	उपेक्षा	कायवज्र	संस्थानयोग	जाग्रत

तन्त्र : परमपावन दलाईलामा भिक्षु शासनधरसमुद्र :-

तन्त्रपिटक चार वर्गो में विभक्त होता है। चारों वर्ग क्रमशः उत्तरोत्तर श्रेष्ठ होते है। उनका और प्रत्यङ्गों में विभाजन किया जायगा तो अनन्त प्रभेद हो जायेगें । किन्तु सबका मौलिक अभिधेय यहाँ स्थूलरुप से प्रतिपादन किया जा रहा है । पहले कहा गया है कि हमारी समस्त दुःखानुभूतियाँ अशुभकर्मो और क्लेश के वश से प्रादुर्भूत होती हैं । चित्त का संयम न होने से कर्मो का संचय होता है। अतः चित्त को संयम में लाना मोक्ष केलिये अत्यावश्यक है। दुर्दान्त चित्त को दो प्रकार से नियन्त्रित किया जा सकता है। एक उपाय यह है, कि चित्त में खराव कल्पनायें उत्पन्न न होने दी जायँ और उन्हें रोकने के लिये मार्ग की भावना की जाय। दूसरा उपाय यह है, कि पहले उपाय के साथ साथ शरीर को मर्माहत करने वाले विशिष्ट उपाय और प्रज्ञाके युगल का आश्रयण किया जाय। पहले उपाय से दूसरे उपाय में विशेषता यह होती है, कि इसके द्वारा शीघ्रतया चित्त को नियन्त्रित किया जा सकता है, क्यों कि चित्त शरीर पर आधृत होता है। मुख्यतः रक्तवहा, शुक्रवहा और वायुवहा नाड़ियों को मर्माहत किया जाता है। यह एक सामान्यनियम है कि वायुद्वारा चित्त विषयों में प्रक्षिप्त हुआ करता है। उपर्युक्तनाड़ियों के मर्माहत से वायु का यथेच्छ संञ्चालन किया जाता है, फलतः अस्थानों में वायु का गमन रुक जाता है। उसके कारण चित्त भी अस्थानों में प्रवृत्त नहीं होगा, क्यों कि उसके संञ्चालन (वायु) का ही दमन कर दिया गया है। इसलिये खराव कल्पनायें समाप्त हो जाती हैं। इस प्रकार का उपाय केवल आभ्यन्तरिक नाड़ी एवं वायु के संशोधन से ही सम्पन्न किया जा सकता है, न कि वाह्य उपचारों से। इसलिये

चित्त को आलम्बन में स्थिर रखनेवाली शक्ति पैदा करना होगा। इत्यादि अनेक प्रयोजनों की सिद्धि के लिये तन्त्र में देवकाय की भावना उपदिष्ट है। देवकाय भी अनेक प्रकार के होते हैं, जो अत्यन्त प्रामाणिक होते है। ये सब देवकाय स्वच्छन्द कल्पना द्वारा निर्मित नहीं हैं, अपितु संशोध्यस्कन्ध, आयतन, धातुओं के संशोधन विशिष्ट क्रमों द्वारा संशोधित अनास्रव देवकाय होते है। विनेय जनों के धातु, आशय और इन्द्रिय के भेद से इनके विविध रुप होते है जैसेः शान्त, रुद्र, एकमुख, अनेकमुख, द्विबाहु, अनेकबाहु, अल्पपरिवार, बहुपरिवार। यद्यपि ये सब अधिमुक्ति या तर्क द्वारा भी सिद्ध किये जा सकते है। यदि कोई वास्तविक रुप से मार्गाभ्यास करना चाहे तो उसका अनेक हेतुओं से निश्चय कराया जा सकता है। [*बौद्धधर्म का परिचय*]

भगवान् ने कहा हे शारिपुत्र! सुनो! तथागत का संधभाष्य दुर्वेध्य है। नाना निरुक्ति और निदर्शनो से और विविध उपाय कौशल्यों से मैं ने धर्म का प्रकाशन किया है। सद्धर्म तर्क गोचर नहीं है। तथागत सत्वों को ज्ञान का प्रतिबोध कराने के लिए ही उत्पन्न होते हैं। यह महा महा कृत्य एक ही यान पर अधिष्ठित हो कर बुद्ध कहते हैं। यह यान है 'बुद्धयान'। इससे अन्य कोई दूसरा या तीसरा यान नहीं है। नाना अधिमुक्तियों के लिए और नाना धात्वाशय के सत्वों के लिए विविध उपाय कौशल्य है किन्तु उन सभी उपाय कौशल्यों का पर्यवसान बुद्धयान में ही है। यह बुद्धयान ही सर्वज्ञता, पर्यवसान, तथागत ज्ञान दर्शन की प्राप्ति, सत्यका संदर्शन अवतरण और प्रतिबोधन करने वाला है। अतीत, अनागत और वर्तमान तीनों कालों में तथागतों ने बुद्धयान ही स्वीकृत किया है। हे शारिपुत्र! जब सम्यक् संबुद्ध क्लेश, दृष्टि, संक्षोभ और अकुशलमूल के बाहुल्य से युक्त सत्वों के बीच पैदा होते हैं, तब बुद्धयान का ही तीन यानों के रुप में निर्देश करते हैं। इसलिए हे शारिपुत्र! जो श्रावक, अर्हत या प्रत्येक बुद्ध इस बुद्धयान को न सुनेंगे या न मानेंगे, वे न तो श्रावक हैं, न अर्हत है और न प्रत्येक बुद्ध ही हैं। इसलिए हे शारिपुत्र! तुम विश्वास करो कि एक ही यान है 'बुद्धयान'।

एकंहि यानं द्वितीयं न विध्यते
तृतियं हि नैवास्ति कदाचि लोके ।
एकं हि कार्यं द्वितीयं न विध्यते
न हीनयानेन नयन्ति बुद्धाः ।।[*सद्धर्म पुण्डरीक 2/5*]

यह दूसरा उपाय कौशल्य-परिवर्त है। भगवान का यह उपदेश सुनकर शारिपुत्र ने प्रमुदित हो कर भगवान को प्रणाम किया और कहा 'भगवन्'! आप का यह घोष सुनकर मैं आश्चर्य चकित हूँ। हे भगवन्! मैं बार बार खिन्न होता हूँ कि मैं हीनयान में क्यों प्रविष्ट हुआ। अनागत काल में बुद्धत्व प्राप्त करके धर्मोपदेश करने का मैं ने अवसर गवाँया। किन्तु भगवन्! यह मेरा अपराध हैं, न कि आपका। यदि हम भगवान से पहले ही प्रार्थना करते तो भगवान् हमें सामुत्कर्षिकी धर्म देशना [चतुरादि सत्यदेशना] के समय ही इस अनुत्तरा संम्यक संबोधि की भी देशना देते और हम बुद्धयान में ही निर्यात होते। भगवन्! आज बुद्धयान का उपदेश सुनकर मैं कृतार्थ हुआ हूँ, "मेरा पश्चाताप मिट गया है"। भगवान् ने कहा, "हे शारिपुत्र! मैं तुमको बताता हूँ कि तुमने अतीतभवों में अनुत्तरा सम्यक्संबोधि के लिए मेरे पास ही चर्या प्रणिधान किया हैं, किन्तु तुम उसका स्मरण नहीं कर पा रहे हो और अपने को निर्वाण प्राप्त समझते हो? पूर्व के चर्या प्रणिधान ज्ञान का तुम्हें स्मरण दिलाने के लिए ही 'सद्धर्मपुण्डरीक' नाम के इस महावैपुल्य धर्म पयार्य का प्रकाशन श्रावकों के निमित्त करुँगा"। "हे शारिपुत्र! अनागत काल में तुम भी पद्मप्रभ नाम के तथागत हो कर धर्म प्रकाश करोगे। यह मेरा व्याकरण है तुम प्रसन्न हो"। भगवान् के इस व्याकरण का देवों ने अभिनन्दन किया और कहा भगवान् ने पहला धर्म चक्र प्रवर्तन वाराणासी में किया यह अनुत्तर द्वितीय धर्मचक्र प्रवर्तन भगवान ने अब किया है।

"पूर्व भगवा वाराणस्यामृषिपत्तनेमृगदावे धर्मचक्रं
प्रवर्तितमिदं पुनर्मगवाताध्या नुत्ररं द्वितीयं
धर्मचक्रं प्रवर्तितम्।"

परिशिष्ट नोट

सूर्य और चन्द्र किसमें प्रतिष्ठित है? वायु में।

सत्वों के कर्मो के सामूहिक बल से वे वायु उत्पादित होती है जो अन्तरिक्ष में चन्द्र सूर्य और तारकों का निर्माण करती है। यह सब नक्षत्र मेरु के चारों ओर भ्रमण करते हैं मानो जल के भँवर से आकृष्ट हुये हों। यहाँ से चन्द्र और सूर्य का क्या अन्तर है। चन्द्र और सूर्य मेरु के अर्ध में हैं। चन्द्र और सूर्य की गति युगन्धरके शिखर के समतल पर होती है। उनका परिणाम क्या है? चन्द्रबिम्ब 50 योजन का है। सूर्य का बिम्ब 51 योजन का है। *अभिधर्म कोश पृष्ठ 378 का 156,157।*

आकाश यह वह असंस्कृत धर्म हैं, जो न तो दूसरों को आवरण करता हैं, न अन्य धर्मो के द्वारा आवृत होता है।

आगम सृष्टि, प्रलय, देवार्चन, सर्वसाधन, पुरश्चरण, षट्कर्मसाधन । शान्ति, वशीकरण, स्तम्भन, विद्वेषण, उच्चाटन, तथा मारण और ध्यान योग इन लक्षणों से युक्त ग्रन्थ विशेष। तन्त्र।

आचार तन्त्रशास्त्र में साधक के बाहरी आचरण की संज्ञा।

अनुत्तरपूजा 'बोधिचित्त' के उत्पन्न करने के लिए एक प्रकार की विशिष्ट महायानी पूजा।

अकुल तंत्रशास्त्र में शिव का प्रतीक।

अवधूती 'अवहेलया अनाभोगेन क्लेशादि पापान् धुनोति' अनायास ही क्लेशादि पापों को दूर करने वाली शक्ति। सुषुम्ना मार्ग से प्रवाहित होने वाली शक्ति का तान्त्रिक नाम। जब ललना तथा रसना शिशुद्ध होकर एकाकार होती हैं, तो उन्हें 'अवधूती' कहते हैं।

आदि बुद्ध कालचक्रयान में परम तत्व का संकेत। 'आदि' का अर्थ है उत्पाद व्यय रहित अर्थात नित्य। वे प्रज्ञा तथा करूणा की सम्मिलित मूर्तिमाने जाते हैं। इनके चार काय होते हैं।

इड़ा वाम या चन्द्र नाड़ी का नाम।

उपाय प्राणियों पर अनुकम्पा या करुणा ।

काल उपाय, करुणा तथा शिवतत्व का सांकेतिक अभिधान।

कालचक्र परम तत्व का सांकेतिक अभिधान। प्रज्ञोपायरुप सम्बद्ध युगल मूर्ति का कालचक्रयानी नाम ।

कुल कुण्डलिनी शक्ति ।

कुलीन कौल का पर्यायवाची शब्द। कुल या शक्ति में लीन रहने वाला साधक।

कौल जो व्यक्ति योग विद्या के सहारे कुण्डलिनी का उत्थान कर सहस्रार में स्थित शिव के साथ संयोग करादेता है उसे 'कौल' कहते हैं। पूर्ण अद्वैती साधक जिसे पंक और चंदन में, शत्रु तथा मित्र में, श्मशान तथा भवन में, सोना तथा तृण में, तनिक भी भेदबुद्धि नहीं रहती।

कौलाचार सब तान्त्रिक आचारों में श्रेष्ट आचार जिसमें पूर्ण अद्वैत भावना का आचरण किया जाता है।

क्रियायोग योग सिद्धिका आरम्भिक साधन जिसके अन्तर्गत तीन साधनों का समावेश होता है (क) तप (ख) स्वाध्याय मोक्षशास्त्र का अनुशीलन अथवा प्रणवपूर्वक मन्त्रों का जप, (ग) ईश्वर प्रणिधान ईश्वर की भक्ति अथवा समग्र कर्म फलों का ईश्वर को समर्पण । इसका फल होता है समाधि की सिद्धि करना तथा अविद्या आदि क्लेशों को क्षीण करना। *योगसूत्र*।

गंगा तन्त्र शास्त्र में शरीर के वाम भाग में प्रवाहित होने वाली 'इड़ा' नाड़ी का सांकेतिक नाम ।

गुरुतत्व 'सहजिया' लोगों में गुरु शुन्यता तथा करुणा की युगल मूर्ति, उपाय तथा प्रज्ञा का समरस विग्रह होता है। वह केवल परमज्ञानी ही नहीं होता, प्रत्युत जीवों के उद्धार करने की महती दया भी उसमें विद्यमान रहती है। जब तक परम करुणा का उदय नहीं होता, तब तक ज्ञान से पूर्ण होने पर भी मानव गुरु बनने का अधिकारी नहीं होता।

चक्र प्रज्ञा, शुन्यता तथा शक्ति का बौद्ध प्रतीक।

चाण्डाली अवधूती शक्ति का तान्त्रिक नाम।

ज्ञानसंभार 'प्रज्ञा' जिसके उदय से बुद्धत्व की सद्यः उत्पत्ति होती है।

टकार तन्त्र में सूर्य या दक्षिण नाड़ी का सांकेतिक नाम।

तन्त्र तन् विस्तारे + ष्ट्रन। वह शास्त्र जिसके द्वारा ज्ञान का विस्तार किया जाता है। विशेषतः वह शास्त्र जो तत्व तथा मन्त्र से युक्त अनेक अर्थ का विस्तार करते हैं (तनन) तथा ज्ञान के द्वारा साधकों का त्राण करते हैं (त्राण)।

दिव्याभाव जब साधक द्वैतभावको दूरकर उपास्य देवता के साथ अपना अद्वैत भाव स्थिर करता है। देवता की सत्ता में अपनी सत्ता खो कर अद्वैतानन्द का आस्वादन करता है तब उस में दिव्यभाव का उदय माना जाता है।

पशुभाव अविध्या के आवरण के कारण जिन जीवों में अद्वैत ज्ञानका उदय लेशमात्र भी नहीं होता और जो संसार के प्रपंच

से सर्वथा बद्ध है उनकी मानस दशा। पाशनाद्यपशवः।

पिंगला दक्षिण या सूर्य नाड़ी का तान्त्रिक नाम।

भाव तन्त्रशास्त्र का पारिभाषिक शब्द। साधक की मानसिक दशा।

मध्यममार्ग सुषुम्ना नाड़ी का अपर नाम।

महासुख सदा एक रस रहने वाला, बिना किसी कारण के ही स्वतः उदित, सदैव सर्तमान आनन्द ।निर्वाण का ही वज्रयानी संकेत। यह उस अवस्था का आनन्द होता है, जिसमें न तो संसार रहता है, न निर्वाण, न अपनापन रहता है और न परायापन। चित्त का निरपेक्ष स्वतः करण हीन आनन्द।

मद्य ब्रह्मरन्ध्र में स्थित सहस्रदल कमल से चूने या टपकने वाला अमृत ।

मद्यप उच्चसाधना के बलपर कुण्डलिनी तथा शिवके संयोग होने पर सहस्रार से चूने वाले अमृत का पान करने वाला व्यक्ति।

मत्स्य गंगा और यमुना के प्रवाह में बहने वाले श्वास तथा प्रश्वास का सांकेतिक तांन्त्रिक अभिधान।

मत्स्यभक्षक प्राणायाम के द्वारा प्राणवायु को कुम्भक की पद्धति से सुषुम्ना मार्ग में प्रवेश कराने वाला योगी।

मध्यमपथ सुषुम्ना नाड़ी का सांकेतिक नाम।

मांसाहारी पाप-पुण्यरुपी पशुओं को ज्ञानरुपी खड्ग से मारने वाला और अपने चित्त को ब्रह्म में लीन करने वाला साधक मांसाहारी कहलाता है।

मुद्रा असत् संगति का मुद्रण या सर्वथा परित्याग मुद्रा कहलाता है।

मुद्रा साधन तान्त्रिक साधना के लिए नवयौवन सम्पन्ना युवति को अपनी संगिनी या शक्ति बनाना पड़ता है। इसीका तान्त्रिक संकेत है मुद्रा साधन।

मैथुन सुषुम्ना तथा प्राण के समागम का तान्त्रिक संकेत। स्त्री सहवास से उत्पन्न आनन्द से करोड़ों गुना अधिक आनन्द उत्पन्न होने से इसको मैथुन कहते है।

यमुना तन्त्र शास्त्र में शरीर के दक्षिण भाग में प्रवाहित होने वाली नाड़ी का सांकेतिक नाम।

युगनद्ध शिवशक्ति का परस्पर आलिङ्गन या मिलन।

रसना सहजिया मत में दक्षिण शक्ति का सांकेतिक नाम ।

ललना सहजिया मत में वाम शक्ति का सांकेतिक नाम ।

व बौद्धतन्त्र में सूर्य उपाय तथा शिव का द्योतक तान्त्रिक संकेत।

वज्र शून्यता का प्रतीक। दृढ, सारवान, अच्छेध्य,अभेध्य,तथा अविनाशी होने से वज्र शून्यता का संकेत माना जाता है।

वज्रधर सद्गे तन्त्र मार्ग का उपदेशक तान्त्रिक गुरु।

विरमानन्द रागाग्नि के शान्त होने पर पूर्ण आनन्दका प्रकाश।

सहजयान वज्रयान का नामान्तर।

साधन बौद्ध तन्त्र में देवताओं के मन्त्र, यन्त्र, पूजा, पटल का वर्णन ।

ह तन्त्र में चन्द्र या वाम नाड़ी का सांकेतिक नाम ।

हटयोग चन्द्र तथा सूर्य का एकीकरण, इड़ा तथा पिंगला, प्राण और अपान का समीकरण सिद्ध करने वाला योग ।

1 तन्यते विस्तार्यते ज्ञानमनेनेति तन्त्रम्। *काशिका*
2 वज्रसूचि 2।1।1
3 कुलार्णवतन्त्र 1 6 10
4 एन इन्ट्रोडेकशन टु दि बुधिष्ट एसोटेरिजम डाः विनयतोष भट्टाचार्य पृष्ठ 43-44
5 भावचूडामणी तन्त्र 1
6 स्वच्छन्द तन्त्र 2
7 गुप्तसाधन तन्त्र 1
8 कुलार्णवतन्त्र 2
9 योगीनी तन्त्र 3
10 कुलार्णवतन्त्र 4

11 आगम सार 5, 6

12 विजय तन्त्र 1

13 मेरुतन्त्र 2

14 दीर्घनिकाय 32 सूत्र

15 दीर्घनिकाय पृ 196 हिन्दी अनुवाद

16 तन्त्र संग्रह श्लोक 3486,3487

17 कथावत्थु 17।10 ।81

18 कथावत्थु 23। 9

19 ज्ञानसिद्धि परिच्छेद 7

20 अद्वयवज्र पृष्ठ 57

21 महासुखप्रकाश पृष्ठ 50

22 पुरातत्त्वनिबन्धावली पृष्ठ 140

23 मालतीमाधव अङ्क 1।8, 90

24 हर्षचरित पृ 2

25 रत्नावली अङ्क 2

26 शङ्करदिग्विजय पृष्ठ 366

27 सेकोद्देशटीका पृष्ठ 63

28 हेवज्रतन्त्र

29 चर्याचर्य विनिश्चय पृष्ठ 3

30 श्री गुह्य समाज तन्त्र पटल 15 पृष्ठ 94,112

31 प्रज्ञोपाय विनिश्चय सिद्धि परिच्छेद 3 पृष्ठ 11, 15

32 ज्ञानसिद्धि 17 परिच्छेद 8।19, 8।20, पृष्ठ 36,12 ।4 पृष्ठ 75

33 बौद्धगान ओ दोहा पृष्ठ 30

34 श्री समाजतन्त्र पृष्ठ 153

35 वज्रशेखर पृष्ठ 23

36 प्रज्ञोपाय 5।16

37 दोहाकोष पृष्ठ 159

38 सेकोद्देशटीका पृष्ठ 59 पृ 5 6

39 निदानकथा

40 दीर्घनिकाय

41 अभिधम्मत्थसंगहो भाग I, भाग II

42 विसुद्धिमग्गो भाग I,II,III

43 अभिधर्म कोश भाग I,II

44 विरूपाक्षपञ्चाशिका म म डा गोपीनाथ कविराज

45 तन्त्रसंग्रह

46 उत्तरषट्कम् आचार्य व्रजवल्लभ द्विवेदी सम्पादन

47 श्रीतन्त्रालोक आचार्य श्री अभिनव गुप्त

48 The Introduction to Buddhist Esoterism by Binayatosh Bhattacharya.

49 The Mystic Significance of "Evam" Jha Research Institute Journal Vol II Part I by MM. Dr. G.N.Kaviraj

50 Tibetan Buddhism by Waddell

51 Buddhism of Tibet or Lamaism by Waddell

52 Indian Pandits in the land of Snow by Sarat Chandra Das

53 तिब्बत में बौद्धधर्म राहुल सांस्कृत्यायन

54 Studies in Lankavatar Sutra by D.T Suzuki

55 Vimalaprabhatika : Edited by Prof. Jagannath Upadhyaya

Tantricism in the Vedas

Chandogya Upanisad - 11.13.1-2
Sata Patha Brahman - 1.1.18,20,21 etc.
The use of protective amulets also seem to have been quite popular at the time of the Atharvaveda [A.V II.II.II. viii 5x6, Kausika Sutra, 19,22-27,42,22-43,I]. Thus the abhicara, strikarma, Sammanasya, Paustika and other sorecery rites of which we get references in the : Atharvaveda are quite common in the Tantras. [RV 1.154.2, RV VII 59.12, RV 1.22.20, RV 1.22.21, RV IV 40.5, RV X;184.1, RV X.184.2]
We also come across a Tantric adapation of the well-known svastivacana mantra [RG Veda, V.I.89.6]

स्वस्तिन इन्द्रो वृद्ध श्रवाः
स्वस्तिमः पुषा विश्विवेदाः।
स्वस्ति नस्तार्क्ष्योऽरिष्टनेमिः
स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु ।।

The form in which the above Mantra is used in Tantric worship is quoted below for comparison with the vedic original.

ह्रीं हूँ स्वस्तिनः कत्यायनी अपर्णा
हूं स्वस्तिनः काली मेधामृतमयी।
हौ स्वस्तिनः प्रत्यङ्गिरादेवतादधातु।।
त्रिपुरामै विद्महे मैख्यैधीमहि तन्नोदेवी
प्रचोदयात् -- Gayatri of Bhairavi

संस्कृतः तन्त्र [चुरा, उभ, तन्त्रयति ते, तन्त्रित] हकूमत करना, नियन्त्रण रखना, प्रशासन करना, प्रजाः प्रजाःस्वा इव तन्त्रयित्वा श॰ 5।5, 2 [आ॰] पालन, पोषण करना निर्वाह करना । तन्त्रम् [तन्त्र+अच्]।1 करघा, 2 धागा, 3 ताना, 4 वंशज, 5 अविच्छिन्नवंश परम्परा, 6 कर्मकाण्ड पद्धति, रूपरेखा, संस्कार कर्मणांयुगपद्भावस्तन्त्रम् कात्या 7 मुख्य विषय, 8 मुख्यसिद्धान्त, नियम, वाद, शास्त्र तितमर्तामिजतन्त्रविचारम् गीत 2, 9 पराधीनता, पराश्रयता जैसा कि 'स्वतन्त्र', 'परतन्त्र', 'दैवतन्त्र', दुःखम् दश, 5, 10 वैज्ञानिककृति, 11 अध्याय, अनुभाग [किसी ग्रन्थादिक के] तन्त्रैः पञ्चभिरेतच्चकार शास्त्रम् पंच 1, 12 तन्त्र संहिता [जिसमें देवताओं की पूजा के लिए अथवा अतिमानव शक्ति प्राप्त करने के लिए जादू टोना या मन्त्र तन्त्र का वर्णन है] 13 एक से अधिक कार्यों का कारण, 14 जादू टोना, 15 मुख्योपचार, गण्डा, तावीज, 16 दवाइ, औषधि, 17 कसम, शपथ, 18 वेशभूषा, 19 कार्य करने की सही रीति, 20 राजकीय परिजन, अनुचर वर्ग, भृत्यवर्ग, 21 राज्य, देश, प्रभुता, 22 सरकार, हकूमत, प्रशासन लोकतन्त्राधिकारःशः 5, 23 सेना, 24 ढेर जमाव, 25 घर, 26 सजावट, 27 दौलत, 28 प्रसन्नता। सम॰ काष्ठम् = तन्तु काष्ठ वाप-वापम। बुनाइ, 2, करघा, वापः, 1,मकड़ी, 2,जुलाहा। तन्त्रक [तन्त्र+कन्] नईवेशभूषा [कोराकपड़ा]। तन्त्रणम [तन्त्र+ल्युट्]शान्ति बनाये रखना, अनुशासन, व्यवस्था, प्रशासन रखना। तन्त्रिः-- त्री [स्त्री॰] [तन्त्र+इ, तन्त्रि+ङीप], 1 डोरी, रस्सी, = मनु 04।38, 2, धनुष की डोरी, 3, वीणा का तार- तन्त्रीमार्द्रां नयनसलिलैः= सारयित्वा कथंचित् - मेघ, 86, 4, स्नायु तांत, 5, पूंछ।

THE THREE FUNDAMENTAL YANAS

(THE SYMBOL OF ULTIMATE PATH)

-Acharya Sonam Gyatso Dokhanm

Unawareness generates a trouble and consequently the trouble generates innumerable suffering which gradually submerge the human life into the whirlpool of Samsara(worldly life) where one endures long term suffering for the sake of short term happiness. Ignorant about the eternal happiness and its paths, one clings to samsaric cycle of life and indulge in its pleasure which is a breader of future sufferings.

To escape from such a cycle of existence, three fundamental yanas were initially preached by Lord Buddha which are widely known as MAHAYANA AND HINAYANA(Higher vehicle and Lower vehicle). But many among us are not well informed about the Yanas and as a consequence they wrongly interpret the same which put the people in misconception. Some are unaware of the fact, lodges baseless criticism to the nature of practice of highestform of yana(E.Doctrine) and directly or indirectly accumulate demerit by themselves. Therefore, in my opinion, those interested person must have a basic knowledge on the different aspects of YANA. For instance, we the sentient beings of this mundane world have been swimming together in this vast ocean of Samsaric suffering from the time immemorial. But ignorance about the ultimate truth, many among us struggles in mid of the ocean, in temptation to hook a basket of fishes for the purpose of filling up their hungry stomach. Some desperately tries to find a gem for luxury forgetting the unknown danger of tempest that lied in the offing.And some among us, during this continuous swimming; got tired, became weary anxiously look for a boat to ferry themselve to the shore, aspiring for sigh of relief. Similarly, the YANA as illustratedin Buddhist theory of liberation of sentient beings from the suffering Samsara is like a boat. Mounting on this boat of Yanas one is at his own will to ferry himself to the shore of salvation he chooses. The word called 'RELIEF' is essential to each and every life even to smallest life-leach and lice. One cannot endure suffering, trouble and tension all the time and desires to have a relief. Likewise, we are all enduring suffering life after life and desire to have a relief. And that relief is non other than salvation (Nirvana). To reach this one needs a Yana (vehicle). Therefore, we must know how to drive the Yana.

INTRODUCTION

THE YANA: which literally mean vehicle (Tib: Thegpa) is , in real sense a symbol of Path which leads to the place of great bliss or one's choosen salvation according to the Budhist doctrine. In the Sutra called 'Dues-Pa' the definition of YANA is illustrated as follows:

The Yana is like a space
which is immeasurable

The Yana is like an immense mansion
where one obtains comfort and joy
Mounting on this Yana,
One escapes the suffering.

Another source, the doctrine of Path(Lam-cho) defines thus: 'Yana leads one to one's temporary or ultimate goal-the salvation'. Primarily there are two classes of Yanas:

(a) The Yana of Path (Lam)

(b) The Yana of attainment (Deybu)

And these Yanas may be categorised into two groups:

(a) Worldly Yana (Samsaric Yanas)

(b) Non-Worldly Yanas (Adhyatmic Yanas)

Now, the present subject is on non-worldly Yanas. This too can be classified as follows:

(a) The Yana of Path

(b) The Yana of attainment

The nine category of Yanas according to Nyingmapa school are epitomized into these two classes of Yanas. However, to know the basic knowledge of Yanas we may start from the very begining. There are three fundamental Yanas: (Gyu-Tsenyi-kyi Theg-pa) viz:

1. Sravakayana (Nyen-thod)
2. Pratyikabuddhayana (Rang-rGyal)
3. Bodhisattvayana (Chang-sems)

These three fundamental Yanas are categorised into two stages viz: (1)Sravakayana and Pratikabuddhayana of Hinayana stage and (2) Bodhisattvayana of Mahayana stage. The purpose of setting up these two stages of Yana is to enable the Buddha to impart his teaching according to the mental level of his followers.

(1) THE THEORY OF THE FOLLOWERS OF THE SRAVAKAYANA(HINAYANA-I)

They firmly hold the belief of non-existence of the essence of the eternity of worldly matter. They also condemn the belief of the some heretic religion (rGyang-Phenpa) as to non-existence of the cycle of the natural phenomenon. For example, sometimes iln the situation of darkness, a rope lying on the ground is mistaken for a snake and thereby arises a doubt that there is a snake. With the help of light one ascertains that there is no snake but only a rope lying on the ground which looks like a snake. In this manner, one can eliminate the baseless doubt and ascertain the reality that one seeks. The Sravakayana firmlysholds the belief of the existence of the indivisible practices(compare atom) of the physical and elementary objecsts viz; earth, water, fire and air etc. and also hold the belief of the existence of the essence of the sensual matter. The followers of this Yana profess themselve in ascetic life wearing yellow robes with begging bowl aspiring for self-liberation from the suffering Samsara.

On the basis of these theories and practices, the Sravakayanas contemplate on four noble truths viz:

(a) Truth of suffering
(b) Truth of causation
(c) Truth of cessation
(d) Truth of path

and thereby gradually attain their own salvational stages viz:

(a) Gyunshuk (First stage)
(b) Chhirhong (Second stage)
(c) Chhirmihong (Third stage)
(d) Dachompa (Final stage)

2. THE THEORY OF THE FOLLOWERS OF THE PRATYEKABUDDHAYANA (HINAYANA-II)

The Pratyekabuddhayana's idea like non-existence of the essence of the eternity of worldly matter etc. are no different from the idea of former, the Sravakayana. However, in regards to the idea of existence of the indivisible particle of the physical and elementary matter, the Pratyekabuddha believes the partial existence of the said particles in both elementary and sensual matters.

The procedure of attaining its salvational stage is unlike that of Sravakayana. He needs no tutor as he attains his salvational stage called 'Rangchhangchub' through the process of research and practiceon the cycle of twelve dependent origination (Tendrel chunyis), the different aspect of life. His research for truth assumes from the cemetry.In the cemetry he finds bone particles and thereby discovered a 'death', the twelveth dependent origination. After careful study, he disovers that the cause of death is 'Old age or decay' and so on he finds the birth as a cause of old age or decay and conceiving as a cause of birth. In this manner he gradually discovers the causes step by step and reaches the root-cause of suffering i.e. unawareness (Tib: Ma-rig-pa). Now he realises thast the root cause of all the suffering is Ma-rig-pa (unawareness). On the basis of these theories and practices the Pratyekabuddha contemplates on twelve dependent origination in reverse manner and gradually attains its own salvational stage, which is considered superior salvational stage than the former, the Sravakayana.

3. THE THEORY OF THE BODHISATTVAYANA (MAHAYANA)

The Bodhisattva, in realized stage firmly hols the idea of non-existence of the essence in regards to worldly and non-worldly matters.

At the time of unrealized stages, the Bodhisattva accepts the idea of exsistence of the essence of all the matters to the extend of magical phenomenon. To attain Bodhisattvahood they have to qualify themselve through the practice and contempla-

tion on the Ten transcendental virtues (Ten Paramitas): (i) Dhan Paramita (charity), (ii)Shila Paramita (morality), (iii)Akshanti Paramita (Patience and forgiveness), (iv) Virjya Paramita (industry and assiduity), (v) Dhyana Paramita (Meditation and contemplation). (vi) Prajna Paramita (wisdom), (vii) Upaya Paramita (means or measure). (viii) Pranidhana Paramita (Prayer). (ix) Bala Paramita (fortitude or moral strength) and (x) Jnana Paramita (divine knowledge). There after they gradually attain Sa-bcu (the ten stages of saintly perfection) and reaches the staste of Bodhisattvahood. Sa-bcu (Ten stages)-(i) Rab-tu dga'-ba(beautitude), (ii) Dri-ma med-pa (spotless purity), (iii) Hod-byed-pa (enlightenment), (iv) Hod-'phro-ba-can (illumination), (v) Shintu sByan-dka'-ba(unconquerable), (vi) Mngon-du gyur-pa (salvation), (vii) Ring-du sang-ba (far-reaching), (viii)Mi-gyo-ba (immoveable), (ix) Legs-po'i blo-gros (righteousness), (x) Chos-kyi sPrin (spiritual cloud).

TheBodhisattvayana, unlike the former two yanas, dedicates his life and pleasure for the sake of others or whole sentient beings and always pledged to deliver others from the suffering of Samsara. Therefore, this Yana is regarded superior to formers.

The three fundamental Yanas as illustrated above from the Sutra path, which is said to be working on the level of the body and known as the path of renunciation. There are two moreYanas exist in Mahayana category viz. (a) Mantrayana (Tib: sNgags-kyi Theg-pa), and (b) Vajrayana (Tib: rDo-rje Theg-pa). They are classified as supreme yanas which work more on Energy or 'Speech'. Again, they are classified in three stages- (i) Outer, (ii) Inner, (iii) Mystic or most secret. And these Yanas contain the methods of purification and transformation.

I hope this little contribution of mine may benefit the seeker for the truth of YANAS.

NOTES AND TOPICS

APOTHEOSIS OF TANTRA

-Bhajagovinda Ghosh

Many learned papers on Tantra have so far been published in the Bulletin of Tibetology, Gangtok, since 1964 onward. Present writer Shri P.G.Yogi, Senior Lecturer, Sikkim Institute of Higher Nyingma Studies(SHEDA), Gangtok, in his research dissertation comprehensively discussed the aspects of Brahmanic and Buddhist Tantras. Almost all the branches of Indian philosophies like Brahmanism , Buddhism, Vaishnavism, Shaivaism, Jainism etc. have developed mystic cult and rituals. Tantras are rediscovered in Mongolia, China and South-East Asia. Many Eastern and Western scholars have done in-depth studies in this field.

Tantra is an awe-inspiring subject of learning. Numerous studies on Tantra were written by Dr. Benoytosh Bhattacharya, Dr. Sashi Bushan Dasgupta, Prof. Surendranath Dasgupta, Dr. P.C.Bagchi, Shri Manoranjan Basu, Dr. P.V. Kane, Sir John Woodroffe (Arthur Avalon) a voluminous writer, Dr. David Snellgrove, Prof. Giusseppe Tucci, Dr. Herbert V. Guenther, Lama Anagarika govinda, Aghehananda Bharati and so on. Many controversial point on the origin and development of Tantra are still to be ascertained through analytical studies.

In the canonical scriptures of Tibet, Kanjur and Tanjur, texts and commentaries on Tantra have been translated from Buddhist Sanskrit. A tremendous bulk of original work and commentaries in China, Tibet, Mongolia and Indian Himalayas were written by lamas of all the four major sects who have composed voluminous compendium and encyclopaedic works on Tantra. Some are now available in several Asian and Western languages.

Only through scientific and analytical studies, still existing obscurities can be removed in this field of learning. So far, to ascertain the date and thematic aspects of some texts, only textual or internal evidence have been used by the scholars in this inexhaustive field. The modern apparatus like Archival materials, linguistic, numismatic, anthropology, geophysics, cosmology are not extensively being collaborated. Tantra is very near to earth and human science, the glorious ideals of tantric mysticism can be realised through introverted concentration of consciousness and its union with the higher consciousness.The mystic cults of Egypt, Mesopotamia, Greece Inca and Mayas have perished with the destruction of their civilization and lost forever from our knowledge except for some scanty fragments.

Notwithstanding, the short comings of the glorified ideal, tantric cultures is cultivated for the transformation of psychocosmic forces into the perennial truth of absolute or universal flux. According to Tantra, man is the epitome of universe-epitomized into Bindu (Drop) and Sindhu (Ocean). The loftiest personification is Shiva and Shakti on the one hand and Buddha and Prajna on the other.

The experience of infinity was expressed by early Vedas in terms of cosmology, by the Brahmans in terms of magic rituals, by the Upanisadas in term of idealistic monism, by the Jains in terms of biology, by the Buddhist in terms of psychology

(based on the experiences of meditation), by the Vedantis in terms of metaphysics, by the Vaishanavis in terms of non-duality (advita) and asceticism as in the Hindu Tantras which referred to the Female creative power (Shakti) of the Universe, and as in the Buddhist tantra which referred to the transformation of psycho-cosmic forces and phenomena into transcendental knowledge (Prajna).

This does not exhaust the different possibilities of expression nor does it exclude their combination and their mutual commingling on the contrary. Generally many of these features are combined, and the different systems of religious thought and practice are not strictly separated but commingle with each other more or less. However, emphasis on one of these systems gave rise to its own character and its particular "flavour" (A Govinda, Foundation of Tibetan mysticism).

The right view and perfect understanding can bring about an agreement with a certain set of established religious ideas. It means a perfectly open and unprejudiced attitude of mind has to be cultivated to enables us to see things as they are i.e. things as they are in their true nature (Yathabhutam).

BUDDHISM AS I UNDERSTOOD*

-Tsewang Tamding

Buddhism is a strange religion. It is a religion that is complicated as well as simple. For those who have both intelligence and patience to study the deeper side of it, this is an extremely complicated religion. Yet for others who have neither intelligence nor patience is this a simple religion. I belong to the second category.

First of all why am I a Buddhist? This is because Lord Buddha said that one must not accept his Dharma blindly without testing it thoroughly to see whether it suits one's way of life or not. He said that one must judge his teachings from every angle as if you were buying gold, testing it by burning, cutting and rubbing. So, looking from any point of view, for me this religion suits my way of life the best.

For me Buddhism is a very simple form of religion to practise, because to be a good Buddhist it is enough to be a good person. It is a religion that polishes your mind. Buddhism demands your mind to be pure and honest. That is the essence of this religion and for this there is no need for you or me to shave our heads or to meditate in a cave. Things like the blowing of trumpets or the wearing of red clothes are the means and not the end. For me I understand that I can still be a good Buddhist while playing with my children.

Buddhism is a religion of compassion. Buddhism never teaches hatred between people because for a true Buddhist not only the people but all sentient beings are like our own mother because we are constantly in the cycle of countless rebirth during which time each of us might have became the other's mother. The best Buddhist must always sacrify everything for the benefit of the others, while a good Buddhist must not try to harm others even if he cannot help them. This is what the world is most in need of today and I think that as Buddhists it is not beyond our capacity to practise such an attitude.

The world is in crisis today. The question of world peace is melting like ice exposed to the sun. This is because of the fact that there are people in the world today who believe that power comes out of the barrel of a gun. But contrary to this, Buddhism as I understood thinks otherwise. A Buddhist starts his every day prayer by wishing "I seek refuge in the Buddha. I seek refuge in the Dharma. I seek refuge in the Sangha. For the benefit of all motherly beings may I be able to attain Buddhahood. May there be happiness along with the causes of happiness for all sentient beings and may all sentient beings be free from the miseries along with the causes of the miseries. May all sentient beings be free from such feeling such as injustice and jealousy and may all live happily in harmony". This is what a Buddhist feels towards his fellow beings and by having such an attitude I do not think that there is any need for a person to extract power out of the barrel of a gun.

One point by which I am fascinated is that the Buddha said " the best among all the wealth is the wealth of contentment". It is the question of satisfaction and dissatisfaction that makes a lot of difference in the way of man's thinking. A Buddhist

* *Reprint from SIKKIM HERALD, Vol. No.39, Thursday 6th July 1995*

believes that contentment is a very important thing because a king without satisfaction is a poor as a beggar and a beggar with contentment is as rich as a king. When there is no contentment there is greed and greed could be a cause of one's own misery as well as the miseries of others. For me as a true Buddhist I can practise this feeling without meditating in a retreat centre

Buddhist teaches about the Law of Karma. What is Karma? It is nothing but the law of cause and effect. To be a true Budhist there is no need for any one to read all the books of kagyur or Tangyur to understand. You can't sow a poison seed and expect a medicinal fruit. You can get only poison fruit and nothing else. But if have sown a medicinal seed you can expect the fruit of that and nothing else. You shout in an empty hall and say, "I love you". It will at once echo back, " love you". On the other hand if you shout, "I hate you". The echo will shout back the same thing without change. This is the law of karma. Let's not talk about the fruit of this life's good or bad deeds in next life. But let us take the example of an innocent little child of a neighbour. If you tell him stories and give him sweets every day the child will love you. But this same child will hate you and throw stones at you if you scold and beat him whenever you meet him. This is nothing but a simple example of law of karma in practise. So, even the law of karma is not something which is beyond the capacity of a common man's practise.

A very famous teaching of the Buddha is His Four Noble Truths. They are the truth of suffering, the truth of the cause of suffering, the truth of cessation from the sufferings and the truth of the path. These are complicated teachings if we go in detail. But for a simple Buddhist like me I can still try to understand it in a simple way. The world is full of miseries which we cannot tolerate any more. There cannot be any sufering without a definite cause and we are strongly desirous of getting free from these miseries. So to get ourselves free from these miseries or sufferings, we have the path in the form of the teachings of the Buddha. There is no need for us to go deep into the lines of thick volumes or religious scriptures and lose ourselves in them. We can simply practise these teachings through our daily life experience. There is no use in taking a peg of whisky when you are suffering from a severe headache. It is also true that there is a cause for that headache. It is true that you want to get rid of the headache, and it is also true that there is a path to cure this headache through the medium of medicine. So, the first thing we have to dos is to see what is the cause of this headache. Say there is a tumour and by removing this tumour through the path of operation you are free from that suffering. In this way we can analyse and remove every cause of the miseries of our life. In other words, if you are not happy because your neighbour has just bought a new Maruti car then at once try to understand the cause of this unhappiness. To remove this suffering out of your mind look at your less fortunate neighbours who have nothing else in their possession and feel yourself happy because compared to them you are a fortunate person to possess a serviceable scooter.

Thus, judging from these points of view, I understand that Buddhism is not only logical but also a practical religion which does not believe in an external creator. It is a noble religion because it teaches that for every being and for this they must practise

the feeling of love and sacrifice for the benefit of all the sentient beings. You must make your own path and others are nothing but just the guides. It is a religion very deep and vast like an ocean which cannot possibly be fully explored within a life time even for those who study it seriously. And yet, for a simple person like me it is a religion very much down to the earth in which without even going to a monastery by taking a rosary in my hand, I can still practise because what I required to be a true Buddhist is nothing but a pure heart.

Finally, by the royalty of virtues I have earned out of writing this article, may ;there be peace and happiness for all sentient beings living in this world.

MAJOR ART BOOKS OF SRIT
REPRINT-1997

1. **TALES THE THANKAS TELL:** Rs. 300.00

Subtitled *An Introduction to Tibetan Scroll Portraits.* The Book has 64 pages (11 & half inches x 8 inches) and contains well produced eleven colour plates, with jacket depicting Buddha Sakyamuni and his two disciples. The book tells much about Mahayana Pantheon and particularly about the legends and myths around Buddhism as depicted through numerous Scroll Portraits forms. These colourful portraits speak about the contacts with the traditions of Tartary, China, India and Byzantium, Pub. 1988.

2. **SANGS-RGYAS-STONG:** Rs.250.00

Subtitled *An Introduction to Mahayana Iconography.* This book of 75 pages (11 and half inches x 8 inches) contains 4 colour plates and more than 80 line drawings (sketches); thick paper back with jacket depicting 33 Buddhas. In ended for the lay reader, this introductory account is based on original sources in Pali, Sanskrit and Tibetan. The basic concept of thousand Buddhas are explained at length, while all the important symbols and images in their variant forms are presented from believer's point of view. Art critic or academician will find the book worthy of perusal. (English Text), Folio 76, Pub. 1988.

GONG-SA LNGA-PA CHEN-PO'I GSUNG-'BUM:

The collected works of Vth Dalai Lama, **NGAG-DBANG BLO-BZANG RGYA-MTSHO** published by the Sikkim Research Institute of Tibetology are en-shrined in 25 (twenty five) Volumes, Pub.1991.

Exoteric Teachings. Vol. Ka to zha (21 volumes)
Esoteric Teachings. Vol. Ka to nga (4 volumes), Vol. No: 22-25

Price per volume: Rs. 725/-

DISCOUNT:

1. Monasteries	**40%**
2. Institutions/ Libraries:	**30%**
3. Agencies etc.	**20%**

The complete set of the Collected works of Vth Dalai Lama are available at the Sikkim Research Institute of Tibetology during any working hours of the SRIT office or those interested may place their order to the address given below:

DIRECTOR
SIKKIM RESEARCH INSTITUTE OF TIBETOLOGY
DEORALI, GANGTOK,
SIKKIM-737 102
INDIA

RULES FOR SUBMISSION OF RESEARCH AND POPULAR PAPERS FOR PUBLICATION IN THE BULLETIN OF TIBETOLOGY

1. The Bulletin of Tibetology welcomes articles and research paper in English and Tibetan, Hindi, Buddhist contributions in Sikkim, Religion, Philosophy, Litera ture, History, Art, Iconography and Cultural aspects of Tibetan and adjacent countries, comparative religion etc., Sanskrit-Tibetan Text and vice-versa.

2. The articles should be neatly typed with double space.

3. The articles and papers should be substantiated with reference of books or other documents.

4. Short bio-data of the author should accompany the articles.

5. Views expressed in the Bulletin of Tibetology are those of the contributors and not of the Sikkim Research Institute of Tibetology. An article represents the private individual views of the author and does not reflect of any office or insti tution with which the author may be associated. The editors are the publishers of the article(s); copy right of an article belongs to the author, unless otherwise indicated.

6. Three issues of Bulletin of Tibetology will be send as complimentary to each contributor. Additional copies of the Bulletin of Tibetology will be sent on pay ment of the prescribed rate plus adequate postal charges.

7. Research papers or articles which have not been accepted for publication by the editorial board will be returned to the author on receipt of adequately self ad dressed and stamped envelopes.
8. All correspondence may be made and subscription may be sent by bank draft drawn in favour of :

The Director
Sikkim Research Institute of Tibetology
Gangtok, Sikkim.
737 102

SIKKIM RESEARCH INSTITUTE OF TIBETOLOGY
GANGTOK-SIKKIM
PUBLICATION OF BOOKS

The following is a complete list of books published from 1961 to 1997. Full list of SRIT publications is available from SRIT office.

In view of price hike in the printing and stationary cost, the following revisions were made in the prices of Publication with effect from 1st May, 1993 subject to further revision in course of time.

1. Arya Bhadracharí Pranidhanaraja, Prayer Book, Sanskrit-Tibetan, Ed. by Prof. Sunitı Kumar Pathak, 1961	Rs. 20.00
2. Prajna, Lexicon/Dictionary of Sanskrit-Tibetan Thesaurus-cum-grammar.1961	Rs. 150. 00
3. Prajna (xylograph), 1962	Rs. 200. 00
4. Rgyan-drug mchog-gnyis, Art Book, 1962, Reprint 1972 and 2nd Reprint 1986	Rs. 200. 00
5. Arya Samantabhadracharyatika of Lcanskya Khutukhtu Lalitvajra's commentary in Tibetan, 1963	Rs. 35. 00
6. Vimsatika Vijnaptimatrata Siddhih of Vasubandhu (4th-5th century A.D.),1964	Rs. 50. 00
7. Tantric doctrine according to Nyingmapa School of Tibetan Buddhism, 1976 Reprint 1993	Rs. 20. 00
8. A short account of monastic life in Dodrup(Golok), Khritso(Derge) and Kyibuk(Tsang) by Ven. Dodrupchen Rinpoche, Ven. Khenpo Lodo Zangpo and Ven.J.Ngawang Rinpoche	Rs. 20. 00
9. So-sor-thar-pa'i mdo'i rnam-bshad: Thar-lam bzang-po'i them-skad, The Vinaya text, 1979	Rs. 35. 00
10. The Alambana Pariksa of Acarya Dignaga by Naiyaswami Shastri, 1980	Rs. 50. 00
11. ASPECTS OF BUDDHISM, Silver Jubilee commemoration Volume, 1981	Rs. 150.00
12. SANGS-RGYAS-STONG, An introduction of Mahayana Iconography, 1988.Reprint 1997.	Rs. 250.00
13. TALES THE THANKAS TELL, An Introduction to Tibetan Scroll Portraits, 1989. Reprint 1997.	Rs. 300. 00
14. SAKYA KABUM CATALOGUE, Sakya Catalogue Series, Vol.I, 1990.	Rs. 250. 00
15. GDAMS-NGAG-MDZOD CATALOGUE, Rinchen Bumzang, Kagyudpa Catalogue Series, Vol. I, 1990.	Rs.250. 00
16. RINCHEN TERZOD CATALOGUE, Nyingmapa Catalogue series, Vol.I &II, 1996(Per. vol.)	Rs. 250. 00
17. YAB-SRAS-GSUM, Gelugpa Catalogue Series, Vol. I, 1996.	Rs. 100. 00
18. Catalogue of the Collected Works of RJE DKON-MCHOG BSTAN-SGRON AND THU-'U-BKWAN,Gelugpa Catalogue Series, Volume II, 1996.	Rs. 125. 00
19. MNGA'-BDAG-NYANG, Catalogue of Bka'-bRgyad bde-gshegs 'Dus-Pa, Nyingmapa Catalogue Series, Vol. III, 1996.	Rs. 75. 00
20. BDUD-'DUL GLING-PA AND PAD-MA GLING-PA, Nyingmapa Catalogue Series, Vol. II, 1996.	Rs. 250. 00
21. RICHARDSON PAPERS, by H.E. Richardson, 1993 (Hard Bound)	Rs. 275. 00
(Paper Back)	Rs. 245. 00
22. ASPECTS OF CLASSICAL TIBETAN MEDICINE, Special Volume of Bulletin, 1993	Rs. 245. 00
23. KADAM PHACHO (Part I, II and III)Hard bound per volume	Rs. 150. 00
Paper Back per volume	Rs. 125. 00
24. KADAM BUCHO (Part I and II)	
Part I	Rs. 225. 00
Part II	Rs. 200. 00
25.RINCHEN TERZOD (Part Ka, Kha, Ga and Nga) Hard Bound per volume	Rs. 450. 00
Paper Back per volume	Rs. 350. 00
KARCHAG (INDEX)	Rs. 150. 00
26. Hu-lan Deb-ther Dmar-Po.Red Annal (Tibetan Text), 1961	Rs. 35. 00
27. Enthronement of H.H.The XIVth Dalai Lama (Tibetan Text)	Rs. 50. 00
28. Thigle Shijin (Tibetan Text), 1985.	Rs. 30. 00
29. Gso-dpyad rGyal-Po'i skor-mdzod (Tieb. Text), Tibetan Medicine, 1996.	
Hard Bound	Rs. 150.00
Paper Back	Rs. 100.00
30. Bulletin of Tibetology (Seminar Volume) 1995	Rs. 40.00
31. Bulletin of Tibetology, 1996 New Series, No. 1 & 2 (Per copy)	Rs. 30 00
32. Bulletin of Tibetology, 1996 New Series, No. 3	Rs. 40.00

33. Bulletin of Tibetology, 1997 onwards (Per copy)	Rs. 40. 00
34. Bibliotheca Sikkim Himalayica (Symposium Vol) 1996 & 97 (Per copy)	Rs. 30. 00
35. Gendug Chognyis Post Card (Set of 5) Per set	Rs. 20. 00
36. Collected Works of Vth Dalai Lama(25 Vols) Per Vol.	Rs.725. 00